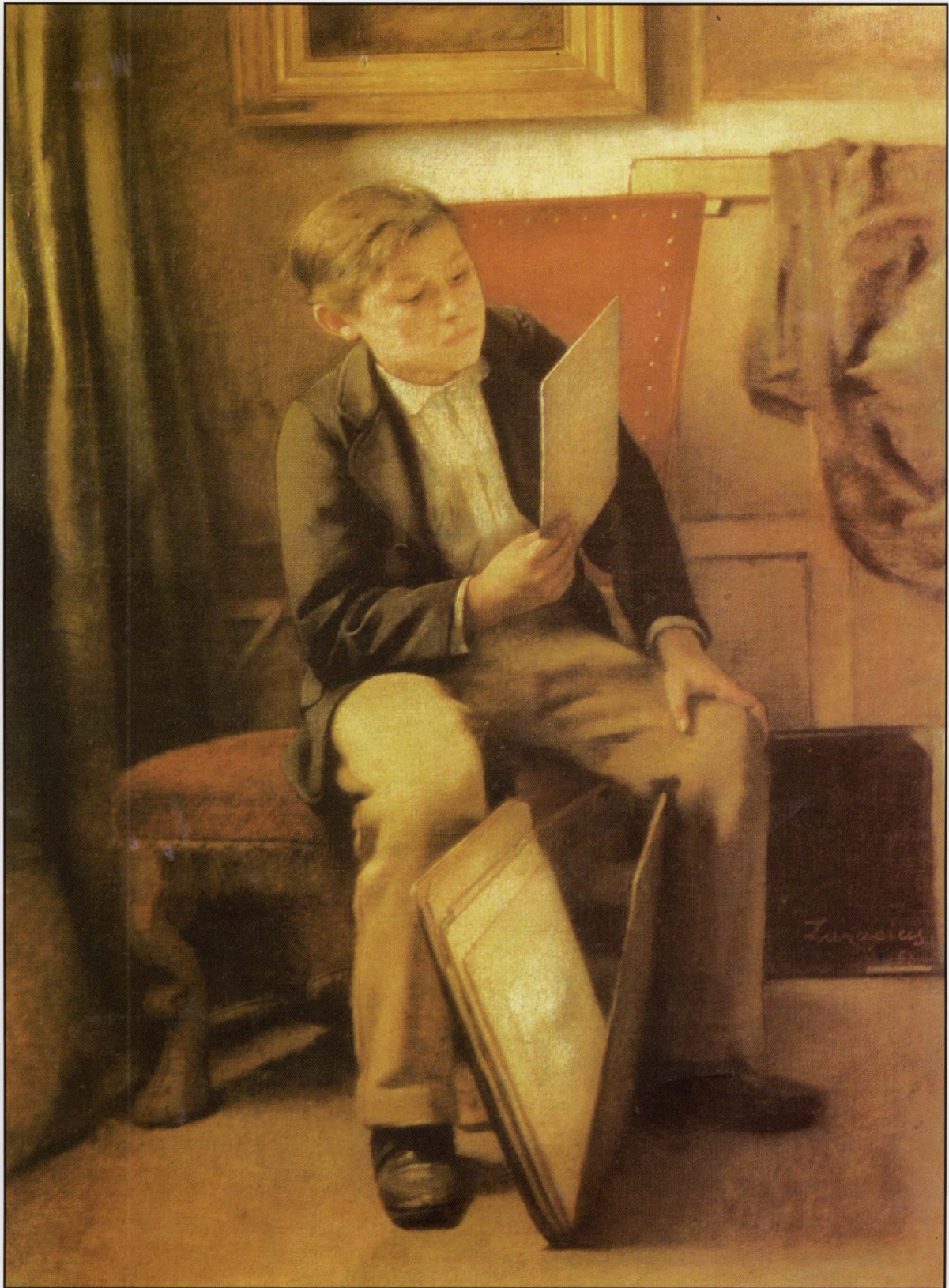

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία 'Επιθεώρηση • 'Ιούλιος-Αύγουστος 2006 • τεύχος 146 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Ιούλιος-Αύγουστος 2006
τεύχος 146 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €
Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης
Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποκ. 132 αριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται τό όνομα του
καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού
Γιά τούς συνδρομητές του
έξωτερικού:

IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324
0174 048

SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Αθήνα 11472

Κωδικός: 1572

τηλ. 210-6470079 &
fax: 210-6470696

e-mail: poliths@otenet.gr

Έκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.

Άγαθίου 3,
Αθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Γιώργος Μαργαρίτης, 'Η «Νέα Ανατολή» σε άδιέξοδο	5
Άγγελος Έλεφάντης, Δύση ή Ευρώπη;	8
Έλενα Αποστόλου, Αναζητώντας τόν χαμένο δημόσιο χώρο	10
Κατερίνα Λαμπρινού, Ένα σχόλιο γιά τον Γκύντερ Γκράς	11
Αναστασία Λαμπροπούλου, Προκηρύξεις ΑΣΕΠ γιά τήν έπιλογή προσωπικού: ΠΕ-ΔΕ σημειώσατε 2	14
Κώστας Ανδρέου, Προσοχή! Ποτέ μήν πείτε ΝΑΙ στό κράτος. Θά πληρώσετε πολύ περισσότερα	16
Άγγελος Έλεφάντης, Ιστορική μνήμη	18
Μαρίνα Κόντη, Γαϊδουροκαβαλαρία μέ ψήσιμο κοψιδιών στήν παραλία [συμβάν τουριστικών]	19

Γιώργος Φουρτούνης, Άφελή μαθήματα τουριστικής οικονομίας	21
Γιάννης Μπαλαμπανίδης, Τί είναι και τί θέλει ή Σεγκολέν Ρουαγιάλ	23
Γιάννης Αντωνίου, Οί Έλληνες Μηχανικοί Θεσμοί και ιδέες 1900-1940	26
Γιάννης Παπαθεοδώρου, Φαντάσματα και Μανιφέστα	32
Κώστας Σταμάτης, Ίμπεριαλιστικό δόγμα γιά νέα διεθνή τάξη	39
Άρμάν Φρεμόν, Τό πεδίο του πολιτικού	43

Άγγελος Έλεφάντης, Guy Sajer

Ό ξεχασμένος στρατιώτης. Αναμνήσεις από τόν
πόλεμο στό ανατολικό μέτωπο 1942-1945 .....

Άγγελος Έλεφάντης, Μήτσος Παλαιολογόπουλος
Βάγιος Βαϊτσης, τό χρονικό ενός αγωνιστή .....

Άγγελος Έλεφάντης, Michel Winock
Ό σταθμός του Βορρά. Η Ζάν και οί δικοί της .....

Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις .....

Έξώφυλλο: Ιωάννης Ζαχαριάς, Ό μαθητής.

Ἡ «Νέα Μέση Ἀνατολή» σέ ἀδιέξοδο

Τὸν καιρό πού οἱ ἰσραηλινές δυνάμεις εἶχαν ἐμπλακεῖ σέ μιά σύγκρουση μέ συγκεχυμένους στόχους ἐναντίον τῶν ἀποσπασμάτων τῆς Χεζμπολάχ, οἱ δυνάμεις τῆς Βορειοατλαντικῆς Συμμαχίας, μέλος τῆς ὁποίας τυγχάνει νά εἶναι καί ἡ χώρα μας, ἐκπλήσσονταν ἀπό τήν ἀναζωπύρωση τῆς μαχητικῆς διάθεσης καί τῆς συνακόλουθης μαχητικῆς ἱκανότητας τῶν ἀπό καιρό ἡττημένων Ταλιμπάν. Ἀνάμεσα στά δύο αὐτά θερμά μέτωπα, ἡ κατάσταση στό κατεχόμενο ἀπό τίς ἀμερικανικές δυνάμεις Ἰράκ παρέμεινε σταθερά αἱματηρή ἐνῶ οἱ κινήσεις τῶν ἐκεῖ δυνάμεων —χρήση κουρδικῆς σημαίας, διαδηλώσεις σιιτῶν κλπ.— ὑπόσχονταν νέα πεδία ἀναμετρήσεων στήν πολύπαθη χώρα. Μέ λίγα λόγια, ἡ «Νέα Μέση Ἀνατολή», τήν ὁποία ἐξακολουθεῖ νά εὐαγγελίζεται ὁ πρόεδρος Μπούς καί πού ἐνδόμυχα ἐπιθυμεῖ ὅλος ὁ δυτικός κόσμος, φαίνεται ὀλοένα πιο θολή καί ἀπόμακρη προοπτική. Καί ὅμως, ἐδῶ καί χρόνια, οἱ ἰσχυροί τῆς Γῆς, οἱ ΗΠΑ δηλαδή, ἔχουν ἐπενδύσει πολλά σέ αἶμα καί σέ χρῆμα, στό βωμό τῶν αἰσιόδοξων σχεδίων τους.

Ἡ διολίσθηση στό τέλμα καί ἴσως, ἀργότερα, στό καταστροφικό ἀδιέξοδο ἦταν, ἐντούτοις, προβλέψιμη καί, στήν ἀρχή τῶν πραγμάτων, περίσσειαν οἱ δυσοίωνες προφητεῖες γιά τό ἐγχείρημα. Σέ τελευταία ἀνάλυση, ἀντίστοιχες ἐμπειρίες ἀπό τό παρελθόν ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς πολιτικῆς παιδείας τῶν ἰθυόντων σέ τρόπο πού νά ἀπαγορεύουν σχεδόν τίς ἐκπλήξεις. Εἶναι ἴσως νωρίς γιά νά ἐρμηνεύσουμε μέ ἐπάρκεια τίς στρατηγικές καί τακτικές ἐπιλογές τῶν ΗΠΑ στήν εὐφλεκτή αὐτή ζώνη, οἱ ὁποῖες υἱοθετήθηκαν λές καί ἀποτελοῦσαν μονόδρομο καί ὡς νά μήν ὑπῆρχαν ἄλλες ἐπιλογές. Ἴσως καί νά ἦταν ἔτσι.

Ἡ κατεδάφιση μιᾶς χώρας, ἡ κατάκτησή της καί ἡ ἀνοικοδόμησή της πάνω σέ νέες ὑλικές ὑποδομές, ἀλλά κυρίως πάνω σέ νέο πλαίσιο πολιτικῆς καί μέ προϋπόθεση τήν στό μεταξύ ἀλλαγῆ τῆς κοινωνίας, ἦταν καί εἶναι ἓνα ἐξαιρετικά πολύπλοκο ἐγχείρημα. Στατιστικά, ἐλάχιστες φορές ἔχουν πετύχει στό παρελθόν τέτοιου εἴδους μεθοδεύσεις καί, στίς περιπτώσεις πού συνέβηκε αὐτό (π.χ. Γερμανία καί Ἰαπωνία τό 1945) οἱ συγκυρίες ἦταν ἀπόλυτα ἀνόμοιες μέ τίς ἀντίστοιχες τῆς σημερινῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Ἀκόμα καί στήν περίπτωση πού ὁ εἰσβολέας ἀνατρέψει ἓνα μισητό καθεστώς, ἡ δημιουργία ἑνός νέου μηχανισμοῦ ἐξουσίας σέ μιά κατεχόμενη καί κατεστραμμένη χώρα προϋποθέτει καί ἐσωτερικές διεργασίες ὁ ἔλεγχος τῶν ὁποίων βρί-

σκεται μακριά ἀπό τήν ἐξουσία τοῦ κατακτητῆ. Στήν Οὐάσιγκτον —μᾶλλον καί στίς Βρυξέλλες— πιστεύουν ὅτι γιά τόν σκοπό αὐτό ἀρκεῖ —μετά τή στρατιωτική βία— ἡ ἐπένδυση κεφαλαίων, καί λειτουργοῦν μέ τόν ἴδιο σχεδόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο θά ἔβγαζαν ἀπό τήν κρίση καί τήν κατάρρευση μία ἀπαξιωμένη, προβληματική ἐπιχείρηση.

Συνήθως, στήν πράξη, οἱ ἀναμενόμενες μετά τόν στρατιωτικό θρίαμβο ἐπενδύσεις δέν κατατίθενται ἀπλά καί ἀόριστα σέ κάποιο οὐδέτερο ταμεῖο ἀνάπτυξης, προσιτό ἐξίσου σέ ὅλους τούς πολίτες τῆς κατακτημένης χώρας, ἀλλά περνοῦν μέσα ἀπό τούς μηχανισμούς τῆς νέας ἐξουσίας τούς ὁποίους καί καθιστοῦν ἐξαιρετικά χρυσοφόρους. Ἡ διαφθορά ἐγκαθίσταται μέ φυσικό τρόπο γύρω ἀπό αὐτούς, καί ἡ λογική τῆς ἀνάπλασης συρρικνώνεται στήν ἀνάδειξη καί τόν πλουτισμό μιᾶς μικρῆς κάστας νέων ἰσχυρῶν, πού ἔχουν κάθε συμφέρον νά περιορίσουν τή διάχυση τῶν ἀγαθῶν καί τῶν πόρων πού ἐπενδύονται, στή χώρα αὐτή, στό κοινωνικό σύνολο. Τό τελευταῖο ἐπωφελεῖται μόνο σέ μικρό ποσοστό μέσα ἀπό «πελατειακές» σχέσεις ἢ μέσα ἀπό ταπεινωτικές ἐπιχειρήσεις ἐξαγορᾶς ἀνθρώπων καί συνειδήσεων μέ ἐξωτερικά χαρακτηριστικά ἐλεημοσύνης. Ἡ ὅλη διαδικασία ἀποτελεῖ μιά σταθερή ὁδὸ ἄγουσα πρὸς τήν κοινωνική ἀδικία καί τή συνακόλουθη ὀργή τῶν πολλῶν πού ταπεινώνονται ἐναντία στούς λίγους πού ἐπωφελοῦνται — καί ἐναντία στούς κατακτητές, ἐξυπακούεται.

Σέ μιά τέτοια ἀτμόσφαιρα ἀνθίζουν οἱ «Μεσσίες» πού εὐαγγελίζονται ἀπλῶς καί μόνο δικαιοσύνη καί ὑπόσχονται μιά πρόνοια γιά ὅλους καί ὄχι μόνο γιά τούς πιστούς τῶν μέ τίς ξένες λόγχεις «κρατούντων». Τό κοινωνικό ἔργο τῆς Χεζμπολάχ, τῆς Χαμάς, τῶν ὀπαδῶν τοῦ Σάντρ, τῶν Ταλιμπάν διαφέρει ριζοσπαστικά ὡς πρὸς τή δικαιοσύνη ἀπό τίς πρακτικές τῶν δυτικῶν καί γι' αὐτό ἐξασφαλίζει μιά κραυγαλέα πολιτική ὑπεροχή σέ αὐτά τά σχήματα. Θά ἦταν ἴσως πιό θετικό γιά τόν ἴδιο καί τήν ὑπερδύναμη πού ἐκπροσωπεῖ ἂν ὁ πρόεδρος Μπούς, ἀντί νά ἐξορκίζει τούς ἐχθρούς του ὡς «ναζί», ὡς «φασίστες» καί ὡς ...«κομμουνιστές» (!), νά ἀντιλαμβάνόταν τά παραπάνω ἀπλούστατα.

Ἐπειδὴ δέν τά ἀντιλαμβάνεται, ἡ ὅλη κατάσταση στή Μέση Ἀνατολή ἀπλῶς ἐπιδεινώνεται μετά ἀπό κάθε δυτική —ἀμερικανική δηλαδή— πρωτοβουλία. Τά διάφορα στρατιωτικά σώματα πού στέλνουν στήν περιοχὴ εἴτε οἱ ΗΠΑ εἴτε οἱ «πρόθυμοι» εἴτε τό ΝΑΤΟ εἴτε ὁ ΟΗΕ, ἀντί νά εἶναι καταλύτες γιά τήν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων μεταβάλλονται σέ μέρος τῶν τελευταίων. Προοδευτικά καί ἀνεπαίσθητα μεταβάλλονται σέ ἓνα εἶδος ὁμήρων, μέσα σχεδόν στό ἀπειλητικό στόμα τοῦ ἠφαιστείου. Ἡ βασική παράμετρος

ἰσχύος τοῦ Ἰράν, λόγου χάρη, πού ἐπιτρέπει στήν ἡγεσία του νά ἀγνοεῖ κά-
θε ἐκκληση τῶν «ἰσχυρῶν» εἶναι ἡ παρουσία ἀμερικανικῶν στρατευμάτων
στό γειτονικό Ἰράκ. Ὅλοι γνωρίζουν ὅτι μιᾶ ἀποφασιστική ἐξέγερση τῶν
Σιιτῶν ἐνάντια στοὺς Ἀμερικανούς καί τό κατοχικό καθεστῶς θά ἔφερνε τίς
ΗΠΑ στό χεῖλος μιᾶς ἀνεπανόρθωτης στρατιωτικῆς καί πολιτικῆς κατα-
στροφῆς.

Τό διαρκῶς καί βαθύτερο ἀδιέξοδο γίνεται ιδιαίτερα αἰσθητό στό Ἰσραήλ, τόν
πλέον ἀδύναμο κρίκο τοῦ περί «Νέας Μέσης Ἀνατολῆς» σχεδίου. Μέσα σέ
λίγους μῆνες ἡ πολιτική ἡγεσία τοῦ τελευταίου δείχνει νά ἀντιλαμβάνεται ὅτι
ἡ ἀσφάλεια τῆς χώρας δέν ἐξαρτᾶται πλέον ἀπό τήν ικανότητά της νά ἀντι-
μετωπίζει τοὺς στρατοὺς τῶν γειτόνων ἢ τίς ἐξεγέρσεις τῶν Παλαιστινίων,
ἀλλά συνδέεται μέ τή γενικότερη τύχη τῶν ἀμερικανικῶν σχεδίων στήν πε-
ριοχή. Εἶναι σαφές ὅτι τό μικρό Ἰσραήλ δέν μπορεῖ νά διαχειριστεῖ ἓνα τό-
σο μεγάλο ζήτημα καί ὅτι γιά πρώτη φορά ἡ δική του τύχη ἐξαρτᾶται ἄμεσα
ἀπό τά χιμαιρικά σχέδια τῆς Οὐάσιγκτον.

Ἡ ἀπελπισία εἶναι κακός σύμβουλος. Ἡ σπουδή μέ τήν ὁποία τό Ἰσραήλ
ὀργανώνει στόλο ὑποβρυχίων —γερμανικῆς κατασκευῆς, παρεμπιπτόντως— μέ
τορπιλοσωλῆνες ἰκανούς νά ἐκτοξεύουν βαλλιστικούς πυραύλους, φορεῖς πυ-
ρηνικῶν ὀπλων, σκιαγραφεῖ τά πιό ἀπαισιόδοξα σενάρια τοῦ μέλλοντος. Τά
τελευταῖα εἶναι πλέον πιστευτά, καί γι' αὐτό ἴσως ἄρχισε νά ἀφυπνίζεται ἡ
εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ προτείνοντας διερευνητικὰ τή γενίκευση τῆς στρατιωτι-
κῆς παρουσίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης ἐκτός ἀπό τόν Λίβανο καί στή
Γάζα, καί ἴσως ἀργότερα στή Δυτικὴ Ὀχθη. Τά σχέδια αὐτὰ μοιάζουν χι-
μαιρικά καί ἀνεφάρμοστα, ἀντανακλοῦν ὅμως μιᾶ πραγματικὴ ἀνησυχία γιά
τήν πορεία τῶν πραγμάτων στήν «Νέα Μέση Ἀνατολή» τοῦ προέδρου
Μπούς.

Ἄ, ναί! Ὑπάρχει καί ὁ δρόμος τῆς εἰρήνης μέσα ἀπό τή συνεννόηση τῶν
ἐνδιαφερόμενων λαῶν. Δυστυχῶς τέτοιες λύσεις μπορεῖ νά προωθήσει μόνο ἡ
Ἀριστερά. Καί τήν τελευταία τήν ἀπεχθάνονται ἐξίσου στήν Οὐάσιγκτον,
στίς Βρυξέλλες, στήν Τεχεράνη, στό Τέλ Ἀβίβ, στή Ράφα καί στή Βαγδά-
τη.

Γιώργος Μαργαρίτης

Δύση ἢ Εὐρώπη;

Ὁ ὅρος «Δύση» (ἄρα καί Ἀνατολή), πού ἔταμε τόν γνωστό τότε κόσμον σέ ἀνατολικό καί δυτικό τμήμα, ἀρχίζει οὐσιαστικά ἀπό τότε πού ὁ Αὐτοκράτορας τῆς ἐνιαίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας Θεοδόσιος ὁ Μέγας χώρισε τήν Αὐτοκρατορία στά δύο (386 μ.Χ.), ὅπου τόν διαδέχτηκαν οἱ γιοί του Ὀνώριος καί Ἀρκάδιος. Ἐναν αἰῶνα ἀργότερα, τό δυτικό τμήμα καταλύθηκε μέ τίς εἰσβολές τῶν «βαρβάρων» καί κατατμήθηκε σ' ἓνα σωρό βασιλεία, γοθικά, ἀγγλοσαξωνικά, φραγκικά, κομητεῖες, βαρωνεῖες, δουκάτα κ.λπ., κρατίδια καί μεγαλύτερα κράτη πού ἐπιδόθηκαν ἐπί χίλια καί πλέον ἔτη σέ ἄγριες ἀλληλοσφαγές, παντρολογήματα τῶν εὐγενῶν, προσαρτήσεις καί νέες κατατμήσεις. Ὁ πολιτικός χάρτης ἄλλαζε συνεχῶς, παρά τίς παροδικές ἀποκρυσταλλώσεις μέ τήν προοδευτική ἀνάδυση ὀρισμένων «ἐθνικῶν» κρατῶν. Τό μόνο σταθερό τμήμα εἶναι ἡ «ἐπικράτεια» τοῦ Πάπα μέ κέντρο τή Ρώμη πού ἔλαβε καί τό ὄνομα Christianitas. Ἡ Christianitas συμπίπτει μέ κάποια Δύση.

Τό ἀνατολικό τμήμα τῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι τό Βυζάντιο πού συνεχῶς, ὡς ἐπικράτεια, διαστέλλεται καί συστέλλεται, διασπᾶται μετά τήν φράγκικη κατάκτηση καί ἐν τέλει καταλύεται μέ τήν ὀθωμανική κατάκτηση. Αὐτή εἶναι ἡ Ἀνατολή πού φτάνει ὡς τά βάθη τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, περιλαμβάνει τά Βαλκάνια καί μέρος τῆς Β. Ἀφρικῆς. Ὡς πολιτική ὄντοτητα καί ἡ «Ἀνατολή» ὑπέστη πολλές αὐξομειώσεις καί κατατμήσεις μέσα στό χρόνο, ἐνῶ ὁ σλαβικός κόσμος τοῦ Βορρᾶ καί κυρίως ἡ ἀπέραντη Ρωσία ὡς αὐτοκρατορία καί στή συνέχεια ὡς «χώρες τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ», παρέμεναν μ' ἓνα ἐρωτηματικό.

Πάντως μετά τόν Β' παγκόσμιον πόλεμον μέ βάση τή γραμμή τοῦ «Σιδηροῦ Παραπετάσματος» Ἀνατολή θεωρεῖται ὁ σοβιετοκρατούμενος κόσμος μέ ὅλες τίς ἀρνητικές συνδηλώσεις περί ἀσιατικοῦ πολιτισμοῦ πού ἐπικρατοῦσε σ' αὐτήν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει αὐτή τήν «Ἀνατολή», ὅπως καί τόν ἀραβομουσουλμανικό κόσμον, οἱ δυτικοί τήν ξεχωρίζουν ἀπό τή Δύση. Ἡ τελευταία ἦταν ἡ διευρυμένη παλαιά christianitas στήν ὁποία πρόσθεσαν τίς Σκανδιναβικές χώρες, τήν Κεντρική Εὐρώπη καί τή Βόρεια Ἀμερική (Καναδάς-ΗΠΑ).

Εἶναι σαφές ὅτι μετά τόν Β' παγκόσμιον πόλεμον «Δύση» εἶναι ἡ νατοκρατούμενη περιοχή τῆς Εὐρώπης καί ἡ Β. Ἀμερική. Ὁ χαρακτηρισμός Δύση, ὅπως καί τά παράγωγά του «δυτικός πολιτισμός», «οἱ δυτικοί», «οἱ δυτικές» χώρες εἶναι γεωπολιτικός, στρατηγικός. Σ' ἓνα τμήμα ὅμως τοῦ γεωγραφικοῦ αὐτοῦ χώρου ἀνεδύθη ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση, ὄντοτητα κι αὐτή γεωπολιτική παρά τήν «συνταγματική» της ἀσάφεια.

Αὐτός ὁ «νατοϊκός-δυτικός κόσμος» ὡς πρὸς τό εὐρωπαϊκό του τμήμα, μέ ἐξαίρεση τό ΚΚΕ γιά τό ὁποῖο εἶναι πάντα κέντρο ἱμπεριαλιστικό ὑποτελές ὅμως στόν ἀμερικανικό ἱμπεριαλισμό, μετά τήν κατάρρευση τοῦ Ὑπαρκτοῦ, τήν ἐνσωμάτωση στήν ΕΕ ὀρισμένων χωρῶν τοῦ ἀνατολικοῦ μπλόκ (Τσεχοσλοβακία, Πολωνία, Βαλτικές Χῶρες, Οὐγγαρία), τήν

ἐπέκτασή του μέ τήν εἰσδοχή Κύπρου-Μάλτας καί τήν ἐπικείμενη εἰσδοχή στήν ΕΕ Τουρκίας (ἂν ποτέ), Κροατίας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Σλοβενίας, αὐτός, λοιπόν, ὁ εὐρωπαϊκός κόσμος, τῆς ΕΕ, τί εἶναι; Εἶναι πάντα «Δύση», εἶναι ἡ «Δύση τῆς Ἀνατολῆς» εἶναι ἡ Ἀνατολή τῆς Δύσης, εἶναι κάτι ἀνέκδοτο καί ξεχωριστό; Τήν ἀπάντηση δέν μποροῦν νά τή δώσουν οὔτε πολιτισμικά οὔτε ἱστορικά-καταγωγικά οὔτε οἰκονομικά κριτήρια οὔτε τά στενωῶς γεωγραφικά. Ὡς ξεχωριστή, ἔστω ἀντιφατική καί ἀσαφής, ὄντοτητα σέ ὅλο της τό ὑπαρκτό καί προσδοκώμενο εὖρος δέν μπορεῖ παρά νά τή δώσουν κριτήρια πολιτικά. Καί δυστυχῶς οἱ σύγχρονοι πόλεμοι εἶναι ἐκεῖνοι, ὅπως πάντα, πού ἀποφασίζουν γιά τό ζήτημα. Μέσα λοιπόν στούς σύγχρονους ἀνοικτούς πολέμους ἢ τούς ἐπαπειλούμενους ἢ Εὐρώπη ἀποκτᾶ κάποια ἰδιαιτερότητα, μίαν ὄντοτητα ξεχωριστή; Εἶναι ἐρώτημα κρίσιμο, ὄχι μόνο χαρακτηρισμοῦ ἀλλά κυρίως πολιτικῆς. Γιά παράδειγμα, μέ τόν πόλεμο τοῦ Κόλπου ἢ Εὐρώπη τοποθετήθηκε ἐνιαῖα: ἡ ἐνιαῖα Δύση ἔστειλε τό στρατό της ἐκεῖ. Μέ τό Ἀφγανιστάν ἢ Δύση ἀρχίζει κάπως νά διαφοροποιεῖται. Μέ τήν εἰσβολή στό Ἰράκ ἢ διαφοροποίηση γίνεται μεγαλύτερη: συμπίπτουν ἀπολύτως μόνον οἱ ΗΠΑ, ἢ Μ. Βρετανία καί κάτι ἀμερικανόφιλες χῶρες ὅπως ἡ Πολωνία, ἐνῶ Ἰταλία, Ἰσπανία ἐπέστρεψαν σπίτι. Τώρα μέ τόν τελευταῖο πόλεμο στό Λίβανο ὁμόφωνα οἱ εὐρωπαϊκές χῶρες, μέ ἐντολή τοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας, συμφώνησαν νά συμμετάσχουν στήν ἀποστολή εἰρηνευτικῆς δύναμης. Αὐτή ἡ πολιτική-στρατιωτική παρέμβαση τῆς Εὐρώπης στό Λίβανο τελεῖ ὑπό τά κελεύσματα τοῦ ἀμερικανικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, εἶναι ἄλλη μιά ἐκδήλωση τοῦ παλιότερου δυτικο-νατοϊκοῦ στρατοπέδου, πού λειτουργεῖ ὑπέρ τοῦ Ἰσραήλ καί εἰς βάρος τῶν Παλαιστινίων;

Μποροῦμε νά τό τονίσουμε κατηγορηματικά. Ὅχι: εἶναι μιά πολιτική κατάφαση τῆς Εὐρώπης, πού τήν διαφοροποιεῖ ἀπό τίς ΗΠΑ, πού ὑποχρέωσε ἀκόμη καί τίς ΗΠΑ νά ἀποδεχθοῦν τελικά τήν ὁμόφωνη ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας. Ἡ ἀπόφαση αὐτή τῶν χωρῶν τῆς ΕΕ, ἐκτός ἀπό σωστή, εἶναι ἡ πρώτη φορά πού τῆς ἀποδίδει ἐνιαῖα καί διακριτή πολιτική ὄντοτητα, διακριτό καί βαρύνοντα πολιτικό ρόλο. Καί ἐπιπλέον ἔχει τήν ἀποδοχή τῆς πλειοψηφίας τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ἔτσι ἡ Δύση γίνεται Εὐρώπη, ἢ μᾶλλον προβάλλεται στή διεθνή κοινότητα ὡς εὐρωπαϊκή καί ταυτόχρονα εὐρωμεσογειακή. Μέ ἀντιφάσεις βέβαια. Ἀλλά ἡ παρέμβασή της στό Λίβανο δέν εἶναι σταυροφορική, δέν ἐμπνέεται ἀπό τό πνεῦμα τοῦ ΝΑΤΟ, δέν εἶναι ἰμπεριαλιστική. Αὐτοί οἱ τελευταῖοι χαρακτηρισμοί προκύπτουν ἀπό τή γλώσσα, τήν ἰδεολογία καί τήν πολιτική τοῦ ΚΚΕ, ὄχι ὅμως καί τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς, παρά τήν ἐναντίωση τοῦ Συνασπισμοῦ στή συμμετοχή τῆς Ἑλλάδας στήν εἰρηνευτική δύναμη τοῦ ΟΗΕ. Ὅχι ὡς christianitas, οὔτε ὡς σταυροφόροι, οὔτε ὡς Δυτικοί ἢ νατοϊκοί ἀλλά ὡς Εὐρωπαῖοι καλά ἔκαναν, μαζί καί ἡ Ἑλλάδα, πού συμμετέχουν στήν ἀποστολή εἰρηνευτικῆς δύναμης στό Λίβανο. Ὄντας δύναμη φιλειρηνική γινόμαστε Εὐρωπαῖοι.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Ἐναζητώντας τόν χαμένο δημόσιο χῶρο

Καλοκαιράκι πού σιγά-σιγά τελειώνει, ὅλοι οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων ἀναπολοῦμε τίς διακοπές μας καί μέσα στή ζέστη προσπαθοῦμε νά βροῦμε μιά ὄαση δροσιάς. Ὡστόσο ἡ ἀναζήτηση ἑνός ἐλεύθερου χώρου, σκιεροῦ, πράσινου ἢ παραθαλάσσιου δέν εἶναι μιά εὐκολη ὑπόθεση.

Εἴτε μένει κανεῖς στήν Ἀθήνα, εἴτε στή Θεσσαλονίκη, τή Λάρισα ἢ τή Χαλκίδα (τά ὀνόματα εἶναι τυχαία ἐπιλογή τῆς γράφουσας, θά μπορούσε νά εἶναι ὀποιαδήποτε ἐπαρχιακή ἐλληνική πόλη) εἶναι ὑποχρεωμένος κάθε φορά πού θά θελήσει νά βγεῖ ἀπό τό σπίτι του καί νά ἀπολαύσει τούς δρόμους τῆς πόλης του, τή θάλασσα, ἢ τό πάρκο, τίς πλατεῖες ἢ τήν ἀγορά, νά πληρώσει γιά νά καθίσει σέ κάποιο κατάστημα, ἀπό αὐτά πού ἔχουν κατακλύσει ὅλους τούς δημόσιους χώρους. Ἡ ἔννοια καί μόνο τοῦ δημοσίου χώρου ἔχει ἐκφυλιστεῖ. Οὐσιαστικά εἶναι χῶρος πρὸς ἐνοικίαση. Γνωστό παράδειγμα, πιστεύω, γιά ὅσους ζοῦν σέ παραθαλάσσιες πόλεις, εἶναι οἱ παραλίες τους, ἀποκλειστικά γεμάτες, «κατελημμένες» θά ἔλεγε κανεῖς, ἀπό καφενεῖα καί ἐστιατόρια. Ἀκόμη καί οἱ ἐμπορικοί δρόμοι καταλαμβάνονται ἀπό τά γνωστά τραπεζοκαθίσματα σέ βαθμό τέτοιο πού οἱ πεζοὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νά κατέβουν ἀπό τά πεζοδρόμια καί νά προχωροῦν μέσα στό δρόμο.

Τά μέρη πού ἀφήνονται ἐλευθέρως εἶναι ἐλάχιστα, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον παρατηρήματα, χωρίς δυνατότητα πρόσβασης σέ ἄτομα μέ εἰδικές ἀνάγκες καί φυσικά οὔτε λόγος γιά κάποιο δημοτικό ἀναψυκτήριο. Τό ἀναφαίρετο δικαίωμα ἐπομένως τοῦ κάθε πολίτη νά κάνει χρήση τῶν ἐλεύθερων δημόσιων χώρων ἔχει καταλήξει νά γίνει μιά κοινωνική διάκριση, σέ βάρος ὅσων δέν μπορούν νά ἀντεπεξέλθουν οἰκονομικά στή λύση τοῦ καφενείου. Καί τοῦτο ὑπενθυμίζεται σαφέστατα σέ ὅσους ἐπισκέπτονται τούς ἐλάχιστους ἐναπομείναντες δημόσιους χώρους, ἀφοῦ ἡ κακή κατάσταση τῶν περισσοτέρων θυμίζει παροχή σέ πολίτη «τρίτης κατηγορίας». Βέβαια ἡ κατάληψη τοῦ δημοσίου χώρου δέ σταματᾷ ἐδῶ. Καθημερινά, οἱ κάτοικοι τῶν περισσοτέρων ἐλληνικῶν πόλεων πρέπει νά κάνουμε ἐλιγμούς ἀνάμεσα σέ ἀνορθόδοξα παρκαρισμένα αὐτοκίνητα γιά νά περπατήσουμε στήν πόλη μας, νά πληρώσουμε γιά νά ἀπολαύσουμε τό μπάνιο μας σέ μιά κορινθία παραλία, τελικά νά πληρώσουμε γιά τή θέα τῆς θάλασσας, τοῦ ἡλίου καί τῆς σκιάς.

Ἐκτιμῶ ὅτι οὔτε ἐγώ οὔτε καί κανεῖς ἀναγνώστης ἀποτελεῖ ἐξαίρεση. Μέ τήν εὐκαιρία τῶν αὐτοδιοικητικῶν ἐκλογῶν μήπως θά ἔπρεπε νά τεθεῖ τό θέμα τῶν δημόσιων χώρων σέ πρώτη προτεραιότητα ἀπό ὅλους τούς ὑποψήφιους τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης; Ὅχι μόνο ἀπό τήν ἀποψη τῆς χρήσης καί ἐκμετάλλευσής τους ἀλλά καί πρὸς τήν κατεύθυνση μιᾶς προσπάθειας ἀλλαγῆς νοοτροπίας στοὺς πολίτες, μέ πεζοδρομημένες περιοχές τῶν ἀστικῶν κέντρων, λιγότερα αὐτοκίνητα, περισσότερες πλατεῖες, περισσότερα μέσα μαζικῆς μεταφορᾶς καί ἐν τέλει προσφορά καλύτερης ποιότητος ζωῆς ἀπό τούς φορεῖς πρὸς τούς πολίτες μέ τή σύμπραξη ὄλων.

Ἐλενα Ἀποστόλου

Ἕνα σχόλιο γιά τόν Γκύντερ Γκράς

Λίγο πρίν ἢ μετά τά μπάνια τοῦ λαοῦ οἱ Γερμανοί βρέθηκαν ἄλλη μιά φορά νά διακατέχονται ἀπό τήν περίσκεψη καί τή δυσφορία πού φαίνεται νά προκαλεῖ ἡ πραγμάτευση τοῦ παρελθόντος. Ἡ παραδοχή τοῦ νομπελίστα Γκύντερ Γκράς στήν ἄρτι ἐκδοθεῖσα βιογραφία του ὅτι κατά τή διάρκεια τοῦ Β΄ παγκοσμίου πολέμου ὑπηρέτησε ὄχι στόν τακτικό στρατό, τή Βέρμαχτ, ὅπως εἶχε στό παρελθόν ἀποδεχτεῖ, ἀλλά στό Βάφφεν Ἔς Ἔς, ἐπανεφέρε στό προσκήνιο μιά κουβέντα πού στή Γερμανία δέν τελείωσε ποτέ. Οἱ κρίσεις καί οἱ ἐπικρίσεις πού διατυπώθηκαν πολλές καί ἀναμενόμενες καί ἡ ἀμφιθυμία συνεχίζεται: ἀποδεκτό πού τό ἀποδέχτηκε δημόσια, κατακριτέο ὅτι ὅλα αὐτά τά χρόνια τό ἀποσιωποῦσε.

Ὁ Γκράς, ἄλλωστε, φαίνεται νά διαθέτει μεταπολεμικά τό τυπικό πολιτικό βιογραφικό ἐνός «ὀρθοῦ» γερμανοῦ σοσιαλδημοκράτη πού φαινομενικά δέν συνάδει μέ τό «νεανικό ἀτόπημα», ὅπως χαρακτήρισαν πολλοί τή συμμετοχή του στό Ἔς Ἔς: ὑποστηρικτής τοῦ Βίλυ Μπράντ καί τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος, εἶχε καταδικάσει τή στρατιωτική δικτατορία στήν Ἑλλάδα, καταδίκασε τήν ἐπέμβαση στό Ἀφγανιστάν καί στό Ἰράκ, ὑπέρμαχος τῶν βομβαρδισμῶν τῆς Γιουγκοσλαβίας καί ὑποστηρικτής τῆς Εὐρωπαϊκῆς Συνταγματικῆς Συνθήκης, μέ ταυτόχρονα μιά ἐκδηλη τάση νά παρεμβαίνει στό δημόσια πράγματα νοθετώντας καί διαπαιδαγωγώντας. Ὁ ἴδιος φέρεται νά ἀπέδωσε στό νεαρό τῆς ἡλικίας τίς ὑπηρεσίες πού πρόσφερε στό στρατιωτικό τμήμα τοῦ ναζισμοῦ (νά σημειώσουμε ὅτι καί μόνο ἡ συμμετοχή στό Ἔς Ἔς θεωρήθηκε ἐγκλημα πολέμου μεταπολεμικά), ὑποστηρίζοντας ὅτι «δέν εἶχε ἀκούσει τίποτα γιά τά ἐγκλήματα πού ἀργότερα ἦρθαν στό φῶς». Ἐκεῖνο πού μᾶλλον ὁ Γκράς δέν κατάφερε νά ἀπαντήσει πειστικά εἶναι γιατί τό γνωστοποιεῖ τώρα καί ὄχι πρίν τριάντα ἢ δέκα χρόνια γιά παράδειγμα. Δέν ξέρω ἂν ἡ ἐπιθυμία νά τοῦ ἀπονεμηθεῖ τό νόμπελ εἶναι τό μόνο πού βαραίνει.

Λίγα χρόνια πρίν στό ντοκιμαντέρ «Σκοτεινό σημεῖο: Ἡ γραμματέας τοῦ Χίτλερ» τοῦ Ἀντρέ Χέλερ, ἡ Τράουντλ Γιούγγκε, ἡ γραμματέας τοῦ Χίτλερ, —νεαρά τότε ὅσο καί ὁ Γκράς— διηγοῦνταν τίς τελευταῖες ὥρες τοῦ Φύρερ καί τῶν ἀνθρώπων του. Στήν ἐξομολόγησή της στό φακό παρουσιάζεται νά λέει πώς ἦταν πολύ νέα γιά νά ἔχει καταλάβει, ὅτι δέν γνώριζε τί συνέβαινε πραγματικά. Μόνο πολύ ἀργότερα, ὅταν ἐκ τῶν ὑστέρων εἶδε τήν ἐντελῶς διαφορετική στάση νέων ἀνθρώπων συνειδητοποίησε ὅτι θά μπορούσε νά εἶχε δεῖ ἄλλιῶς τά πράγματα.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅσοι σήμερα ζοῦν ἔχοντας βιώσει τήν περιπέτεια τοῦ Β΄ παγκοσμίου πολέμου, τά χρόνια 1939-45 ἐπόμενο εἶναι νά ἦταν νεαροί. Ὅλοι μποροῦν νά ἐπικαλεστοῦν γιά τόν ἑαυτό τους τό ἐλαφρυντικό τῆς νεότητος γιά τήν

τότε πολιτική τους ἐπιλογή. Ὡστόσο ἔχω τήν αἴσθηση ὅτι μιά τέτοια στάση ἐγγράφεται σέ μιά γενικότερη ἰδεολογικοπολιτική συνθήκη ἀπεννοχοποίησης καί σχετικοποίησης τῆς κρισιμότητας τῆς πολιτικῆς στάσης ἀνθρώπων ἢ, στήν περίπτωση τῆς Γερμανίας, λαῶν. Ἡ ἐπίκληση τῆς ἄγνοιας γιά τά ὅσα συγχρονικά συνέβαιναν ἢ συμβαίνουν σέ ἕναν περισσότερο ἢ λιγότερο πυκνό ἱστορικό χρόνο ἀποτελεῖ ἕνα σχεδόν καθολικά ἀποδεκτό ἄλλοθι καί μιά τέτοια δήλωση σάν τοῦ Γκράς, σήμερα, μοιάζει λιγότερο ταμποῦ καί καταδικαστέα ἀπό ποτέ.

Πρὶν ἀπό δύο χρόνια ἡ ταινία ἡ Πτώση τοῦ Ὀλιβερ Χίρσμπιγκελ εἶχε ἐπίσης διχάσει τήν κοινή γνώμη στή Γερμανία, ἐπειδή φιλοδοξοῦσε νά ἀποδώσει τήν ἀνθρώπινη πλευρά τοῦ Χίτλερ. Τό φιλμ βασισμένο στό ἐν λόγω ντοκιμαντέρ τοῦ Χέλερ παρουσιάζει τίς τελευταῖες μέρες πρὶν τήν πτώση τοῦ Βερολίνου στό καταφύγιο τοῦ Χίτλερ. Ἐκεῖνο πού ἡ ταινία πολύ πετυχημένα ὡστόσο προτείνει ὡς ἐρμηνεῖα εἶναι ἕνας Χίτλερ ἡμιπαράφρων: στοργικός ἐργοδότης καί ἀπάνθρωπος ἡγέτης. Ὁλόκληρο τό πολεμικό του συμβούλιο —τό ὁποῖο φαίνεται νά διακατεῖχε ἕνας ἀνθρωπιστικός οἴστρος γιά τή σωτηρία τῶν γερμανῶν ἀμάχων καί στρατιωτῶν— δέν τολμοῦσε νά ἐκφέρει ἀντίθετη ἀποψη στίς καταστροφικές γιά τή Γερμανία ἐντολές τοῦ ἡγέτη ἀπό φόβο. Ἔτσι, ὅμως, τί μένει; Ἕνας ψυχωσικός πού ὀδήγησε ἕναν λαό —ἀκούσια— στόν ὀλοκληρωτισμό. Μᾶλλον ὅμως, ὅταν κάποιος διαφωνεῖ καί δέν τό ἐκφράζει, ἀπλά δέν διαφωνεῖ ἢ δέν παίρνει τήν πολιτική εὐθύνη τῆς ἀποψῆς του. «Ἡ γερμανική ἱστορία θά μπορούσε νά εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρώπινης σχιζοφρένειας» γράφει τό ἐνθετο τῆς Κυριακάτικης Ἐλευθεροτυπίας (27/8) πού παρουσιάζει τό θέμα τοῦ Γκύντερ Γκράς. Ὡστόσο, ὁ φασισμός δέν εἶναι ψυχασθένεια, εἶναι ἰδεολογία καί πολιτική ἐπιλογή. Οὔτε δικτατορία ἦταν, ὅπως συνεχίζει τό ἴδιο ἄρθρο («Ἡ Γερμανία στήν πρόσφατη ἱστορία της ἔζησε δύο μεγάλες βάρβαρες δικτατορίες»). Τόσο στή Γερμανία ὅσο καί στήν Ἰταλία εἶχε τεράστια λαϊκή βάση καί νομιμοποίηση. Οἱ ἡγέτες του εἶχαν τήν λαϊκή ἐντολή νά δράσουν ὅπως ἔδρασαν.

Ἰπάρχει ὅμως καί ἡ ἄλλη διάσταση του πῶς ὁ δημόσιος λόγος ἀναπαράγει μιά εὐνοϊκή συγκυρία γιά ὅποιαδήποτε ἀποκάλυψη ὅπως αὐτή τοῦ Γκράς. Οἱ δύο βάρβαρες δικτατορίες στίς ὁποῖες ἀναφέρεται τό ἐν λόγω ἄρθρο τῆς Ἐλευθεροτυπίας εἶναι, σύμφωνα μέ τόν γράφοντα, ὁ ναζισμός καί ὁ σταλινικός κομμουνισμός. Ἀκολουθώντας τά ὅσα εὐαγγελίζεται τό τελευταῖα πολυπαιγμένο —μέ τάσεις νά κατασταεῖ ἡγεμονικό— σχῆμα τοῦ ἱστορικοῦ ἀναθεωρητισμοῦ, ὁ Μαζάουερ ἔχει προτείνει νά ἐστιάσουμε τήν προσοχή στά ἐγκλήματα τοῦ κομμουνισμοῦ γιατί αὐτά τοῦ ναζισμοῦ ἔχουν μελετηθεῖ ἄρκετά, νά προσέξουμε τήν ἀποτύπωσή του στό πεδίο τῆς πολιτικῆς —ὁ διάλογος γιά τό ἀντικομμουνιστικό μνημόνιο εἶναι ἄρκετά πρόσφατος. Τά δύο ἰδεολογικά ρεύματα ἐξισώνονται, ἄρα καί οἱ στρατευμένοι ὑπέρ-

μαχοί τους. Ἄν ἕνας τέως φιλοσοβιετικός δέν ἔχει γιά τίποτα νά αισθανθεῖ ἔνοχος καί νά ἀπολογηθεῖ, τότε γιατί νά ἔχει ἕνα μέλος τῶν Ἑς Ἑς;

Δέν μπορῶ νά ξέρω ἀλλά φαντάζομαι ὅτι εἶναι εὐκολότερο νά βιώνεις τίς ἔνοχές σου ὡς μέλος τῶν Ἑς Ἑς σέ μία Γερμανία ὅπου κοντά σέ κάθε μνημεῖο γιά τά θύματα τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ ὑπάρχει καί ἕνα ἀντίστοιχο γιά τά θύματα τοῦ κομμουνισμοῦ, πού πουλάει ὡς σουβενίρ κομμάτια ἀπ' τό τεῖχος καί γκρεμίζει μέ συνοπτικές διαδικασίες τό κτίριο τῆς βουλῆς τῆς ΛΔΓ προκειμένου νά χτίσει στή θέση του τό παλάτι τοῦ Κάιζερ. Ὅπως καί ὅταν ἐκτός τῶν τειχῶν ἡ life style ἐκδοχή τῆς «ποίησης» πού γράφτηκε μετά τό Ἄουσβιτς ἀπό «σοφά» παιδιά τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας δεξιώνεται τῆ δήλωσή σου ὡς ἐξῆς: «Ἕνας νεαρός Ἑς Ἑς μπορεῖ νά ἐπωάζει μέσα του ἕνα σπουδαῖο συγγραφέα [...] Ἕνα στρατόπεδο συγκέντρωσης μπορεῖ νά ἀποδειχθεῖ γιά δύο αἰχμαλώτους τόπος ἐρωτικότερος καί ἀπό μία εἰδυλλιακή παραλία» (Χρ. Χωμενίδης, *Lifo*, 7-13.9.2006).

Κατερίνα Λαμπρινοῦ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ-ΚΡΙΤΙΚΗ • ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ISBN 960-7909-75-5 • ΣΕΛ. 424 • ΤΙΜΗ: 18,00€

ISBN 960-7909-76-3 • ΣΕΛ. 352 • ΤΙΜΗ: 17,00€

Ασκληπιού 10, 106 79 Αθήνα • Τηλ. 210 36 16 528, Fax: 210 36 16 529
e-mail: scripta@hellasnet.gr • www.scripta.gr

Προκηρύξεις ΑΣΕΠ για τήν ἐπιλογή προσωπικοῦ: ΠΕ-ΔΕ σημειώσατε 2

Οἱ παρακάτω σκέψεις προέκυψαν ὅταν ἀποφάσισα νά κάνω αἴτηση γιά δουλειά σέ ἕναν μεγάλο ἀσφαλιστικό ὄργανισμό. Στήν προσπάθειά μου νά ἐνημερωθῶ σχετικά μέ αὐτή τήν πρωτόγνωρη γιά μένα διαδικασία, ἄρχισα νά ἀναρωτιέμαι καί νά προβληματίζομαι γιά τή συσχέτιση τῆς ἐκπαίδευσης μέ τήν ἀγορά ἐργασίας, πού, ὅπως εὐαγγελίζεται ἡ κυβέρνηση, θά ἐπιτευχθεῖ μέ τήν ἀναγνώριση καί τήν ἴδρυση ἰδιωτικῶν πανεπιστημίων στήν Ἑλλάδα.

Πιο συγκεκριμένα, πρὶν ἀπό ἕναν μήνα περίπου, ἔμαθα ὅτι ὁ ΟΕΚ (Ὁργανισμός Ἐργατικῆς Κατοικίας) καί τό ΙΚΑ προκηρύσσουν θέσεις διερμηνέων-μεταφραστῶν καί ὅτι ἡ ἐπιλογή τους θά γίνει μέσω ΑΣΕΠ. Πολύ ὠραῖα, σκέφτηκα, νά καί μιά θέση γιά τήν ὁποία μπορῶ νά κάνω αἴτηση. Μπῆκα, λοιπόν, στό διαδίκτυο, καί συγκεκριμένα στήν ἱστοσελίδα τοῦ ΑΣΕΠ, προκειμένου νά μάθω περισσότερες πληροφορίες γιά τόν ἀριθμό τῆς προκήρυξης καί τό ΦΕΚ· καί νά τί ἔμαθα.

Καταρχάς, διαπίστωσα ὅτι ὑπῆρχαν δύο προκηρύξεις καί ὄχι μία. Στήν πρώτη ὁ ΟΕΚ (Προκήρυξη ἀριθμός 5Κ/2006, ἀρ. φύλλου 259) ζητοῦσε δέκα (10) μεταφραστῆς-διερμηνεῖς δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης (ΔΕ) καί στή δεύτερη (Προκήρυξη ἀριθμός 4Κ/2006, ἀρ. φύλλου 260) τό ΙΚΑ ζητοῦσε ἕναν (1) μεταφραστή-διερμηνέα κατηγορίας πανεπιστημιακῆς ἐκπαίδευσης (ΠΕ). Τό θέμα σίγουρα δέν εἶναι τόσο σημαντικό ὅσο ὁ πόλεμος στόν Λίβανο καί ὁ θάνατος τόσων ἀθῶων ἀλλά ἀξίζει, ἐν ὄψει τῆς ἐπικείμενης συζήτησης γιά τήν ἐκπαίδευση στή Βουλή, νά διατυπώσουμε μερικούς προβληματισμούς.

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἐντύπωση μοῦ προξένησαν οἱ δύο κατηγορίες ἐκπαίδευσης (δευτεροβάθμια καί πανεπιστημιακή) γιά τό συγκεκριμένο ἀντικείμενο. Τί ἀκριβῶς σημαίνει μεταφραστής-διερμηνέας κατηγορίας ΔΕ; Ὑποθέτω, ἀπό τίς πληροφορίες πού ἀντλήσα ἀπό τίς παραπάνω προκηρύξεις γιά τούς ἀποδεκτούς τίτλους σπουδῶν, ὅτι στήν καλύτερη περίπτωση πρόκειται γιά ἀποφοίτους τῶν σχολῶν ΙΕΚ ἢ ΤΕΕ, ὅπου οἱ σπουδαστές θά κατέχουν —φαντάζομαι— κάποιο πιστοποιητικό γλωσσομάθειας καί θά διδάσκονται μετάφραση καί διερμηνεία. Στή χειρότερη περίπτωση, θά εἶναι, σκέφτηκα, ἀπόφοιτοι Λυκείου καί κάτοχοι κάποιου πιστοποιητικοῦ γλωσσομάθειας. Ὡστόσο, οἱ παραπάνω ὑποθέσεις μοῦ δημιούργησαν τήν ἐξῆς ἀπορία: εἶναι ἄραγε ἐπαρκές ἕνα ὁποιοδήποτε πιστοποιητικό γλωσσομάθειας γιά νά βαπτιστεῖ κανεῖς διερμηνέας-μεταφραστής; Ὅμως ἄς ἀφήσουμε κατά μέρος αὐτό τό ζήτημα, καθῶς τί ἀκριβῶς σημαίνει νά εἶναι κανεῖς διερμηνέας ἢ μεταφραστής εἶναι μιά ἄλλη συζήτηση, πού δέν θά μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ.

Ἐς προχωρήσουμε στό δεύτερο ζήτημα: τόν ἀριθμό. Δέκα διερμηνεῖς-μεταφραστές κατηγορίας ΔΕ, ἕνας κατηγορίας ΠΕ. Μέ ποιό κριτήριο προκύπτει αὐτή ἡ ἀναλογία; Θά καταλάβαινα τήν παραπάνω ἐπιλογή ἂν δέν ὑπῆρχε ἐπαρκής ἀριθμός διερμηνέων-μεταφραστῶν πού ἔχουν ἀποφοιτήσει ἀπό πανεπιστημιακές σχολές. Πρός τό παρόν ὅμως, ὑπάρχουν ἕνα προπτυχιακό τμήμα Μετάφρασης καί Διερμηνείας στό Ἴόνιο Πανεπιστήμιο καί δύο μεταπτυχιακά προγράμματα στίς Φιλοσοφικές Σχολές τῆς Ἀθήνας καί τῆς Θεσσαλονίκης στό συγκεκριμένο γνωστικό ἀντικείμενο, γεγονός πού δέν δικαιολογεῖ τήν παραπάνω ὑπόθεση.

Ὁ προβληματισμός μου ἐνδεχομένως νά τελείωνε ἐδῶ, ἀλλά μετά τόν περασμένο Ἰούνιο, μέ τίς ἀπεργίες τῶν καθηγητῶν τῆς τριτοβάθμιας ἐκπαίδευσης καί τίς καταλήψεις τῶν σχολῶν ἀπό τούς φοιτητές πού ἀντιδρούσαν στά σχέδια τῆς κυβέρνησης γιά τήν ἴδρυση ἰδιωτικῶν πανεπιστημίων, ἀξίζει νά προσπαθήσουμε νά φανταστοῦμε πῶς θά διαμορφωθεῖ ἡ κατάσταση ἂν εὐδωθοῦν τά σχέδια τῆς κυβέρνησης καί τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολίτευσης. Ἡ ἐπίσημη δικαιολογία πού προτάσσουν γιά τήν ἴδρυση τῶν ἰδιωτικῶν πανεπιστημίων εἶναι ἡ δημιουργία στελεχῶν ἱκανῶν νά καλύψουν τίς ἐξειδικευμένες ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς. Ἐφόσον αὐτός εἶναι ὁ πραγματικός λόγος γιά τή δημιουργία τῶν ἰδιωτικῶν πανεπιστημίων, γιατί ὀργανισμοί ὅπως τό ΙΚΑ καί ὁ ΟΕΚ δέν προτιμοῦν νά προσλάβουν ὅ,τι πιο ἐξειδικευμένο ὑπάρχει αὐτήν τή στιγμή στήν ἀγορά ἐργασίας —δηλαδή ἀποφοίτους κρατικῶν πανεπιστημιακῶν σχολῶν; Ἡ τάχα τά πτυχία τῶν ἐλληνικῶν πανεπιστημίων ἔχουν ἤδη ἀπαξιωθεῖ τόσο πολύ ὥστε προτιμοῦν νά προσλαμβάνουν ἀποφοίτους ΙΕΚ, ΤΕΕ καί Λυκείου; Καί, μέ τόν κίνδυνο νά παρεξηγηθῶ, ἀποτολμῶ τήν παρακάτω παρακινδυνευμένη ὑπόθεση: Ἐστω ὅτι ἰδρύονται ἰδιωτικά πανεπιστήμια ποιός ἐγγυᾶται ὅτι τέτοιοι ὀργανισμοί θά προσλαμβάνουν ἔπειτα τούς ἀποφοίτους τῶν νεοσύστατων πανεπιστημίων πού ὑποτίθεται ὅτι θά εἶναι τά ἐξειδικευμένα στελέχη τά ὅποια ἔχει ἀνάγκη ἡ ἀγορά ἐργασίας;

Ἡ δική μου ἐκτίμηση εἶναι ὅτι τό κριτήριο πού ρυθμίζει ὅλες τίς παραπάνω ἐπιλογές εἶναι ὁ οἰκονομικός παράγοντας. Ὁ ἀπόφοιτος μιᾶς πανεπιστημιακῆς σχολῆς —ἰδιωτικῆς ἢ δημόσιας, ἡμεδαπῆς ἢ ἀλλοδαπῆς— καί μάλιστα ὁ κάτοχος μεταπτυχιακοῦ τίτλου, κακά τά ψέματα, στοιχίζει περισσότερο τόσο στό δημόσιο ὅσο καί στούς παραπάνω ὀργανισμούς καί ἔχει περισσότερες ἀξιώσεις. Κατά συνέπεια, ὁ λόγος πού ἐπικαλεῖται ἡ κυβέρνηση καί ἡ ἀξιωματική ἀντιπολίτευση γιά τήν ἴδρυση ἰδιωτικῶν ἢ μή κερδοσκοπικῶν (ἢ ὅπως ἀλλιῶς, τέλος πάντων, τά ἔχουν ὀνομάσει) πανεπιστημίων εἶναι σαθρός δεδομένου ὅτι, σύμφωνα μέ τήν παραπάνω διαπίστωση, οἱ ἀπόφοιτοί τους δέν πρόκειται νά ἀπορροφηθοῦν ἀπό τήν ἀγορά ἐργασίας, ὅπως δέν ἀπορροφοῦνται καί οἱ ἀπόφοιτοί τῶν κρατικῶν πανεπιστημίων. Καί αὐτό, ὅπως φαίνεται, δέν εἶναι θέμα ἀδυναμίας, ἀλλά ἐπιλογῆς.

Ἀναστασία Λαμπροπούλου

Προσοχή! Ποτέ μὴν πεῖτε ΝΑΙ στό κράτος. Θά πληρώσετε πολύ περισσότερα

Προσοχή. Ποτέ μὴ πεῖτε «ναί» στό κράτος. Θά πληρώσετε πολύ περισσότερα.

Στίς διακοπές μου πέρασα κάποιες μέρες καί ἀπό τό χωριό μου, τό Καρβουνάρι τοῦ Δήμου Παραμυθιάς στή Θεσπρωτία. Βρῆκα τούς συγχωριανούς μου ἀπελπισμένους, ἀνάμεσα σέ δύο Λαϊκές συνέλεύσεις πού καί οἱ δύο εἶχαν σάν θέμα τό ἴδιο ζήτημα καί πῆραν καί οἱ δύο τήν ἴδια ἀπόφαση. Νά μὴ γίνει ὁ ΧΥΤΑ στό χωριό.

Κάθε ἀναγνώστης πού ζεῖ στήν Ἑλλάδα, θά μοῦ πεῖ ὅτι αὐτό δέν εἶναι νέο, εἶναι τό ἀναμενόμενο ἀποτέλεσμα λαϊκῆς συνέλευσης κάθε χωριοῦ τῆς Ἑλλάδας. Πρῶτος κανόνας, τά σκουπίδια στόν γείτονα. Καί ὅμως εἶναι νέο καί ἐξηγοῦμαι ἀμέσως.

Εἶναι νέο ἐπειδή τό Καρβουνάρι ἴσως ἦταν τό μόνο χωριό πού εἶπε ναί στήν ἀρχή, στή δημιουργία τοῦ «Διαδημοτικοῦ ΧΥΤΑ» πού τούς ζητήθηκε ἀπό τήν περιφέρεια Ἡπείρου. Εἶπαν ναί νά γίνει ὁ ΧΥΤΑ στόν ὄρεινό ὄγκο του, μακριά ἀπό τόν οἰκισμό ἀλλά στά ὄριά του, σέ μία ἀπόσταση περίπου 5 χιλιομέτρων ἀπό αὐτόν, στόν ὁποῖο νά ἐξυπηρετοῦνται, οἱ τέσσερις Δήμοι: Παραμυθιάς, Ἀχέροντος, Μαργαριτίου, Φαναρίου μᾶλλον καί ἡ κοινότητα Σουλίου. Ἐχάρισαν μάλιστα στό Δημόσιο γι' αὐτό τόν σκοπό ἔκταση 100 στρεμμάτων, σέ συγκεκριμένη θέση.

Τό ναί δέν τό εἶπαν μέ Λαϊκή Συνέλευση, ἀλλά μέσω τοῦ Τοπικοῦ Συμβουλίου καί δι' αὐτοῦ μέσω τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Παραμυθιάς πού δέχτηκε θετική εἰσήγηση καί τοῦ Νομαρχιακοῦ Συμβουλίου Θεσπρωτίας πού δέχτηκε θετική εἰσήγηση ἀπό τόν Δήμο Παραμυθιάς. Ἀλλά ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι εἶχε γίνει γενικά ἀποδεκτὴ ἡ «πρωτοβουλία τοῦ Τοπικοῦ Συμβουλίου», ἀφοῦ συνοδευόταν μέ ἀνταλλάγματα, ὅπως οἱ μισές θέσεις ἐργασίας τοῦ ΧΥΤΑ καί μέρος τῶν ἐσόδων του καί πάντως δέν εἶχε ἀντιδράσει κάποια Λαϊκή Συνέλευση.

Ἐδῶ νά ἐπισημάνουμε ὅτι ἦταν ἡ μόνη θετική ἀπάντηση πού πῆρε ἡ Περιφέρεια Ἡπείρου καί φαντάζομαι καί οἱ περισσότερες περιφέρειες τῆς χώρας.

Ἀφοῦ λοιπόν ἦταν ἡ μόνη θετική ἀπάντηση πού ἔλαβε ἡ Περιφέρεια Ἡπείρου τούς εὐχαρίστησε ἐπανερχόμενη, μέ ἀναβάθμιση τοῦ ΧΥΤΑ, ἀπό Διαδημοτικό σέ Διανομαρχιακό ΧΥΤΑ στόν ὁποῖο θά στέλνουν τά σκουπίδια τους ὄχι οἱ τέσσερις πρῶτοι Δήμοι καί οἱ ἥρωικοί ἀπόγονοι τῶν Σουλιωτῶν, σύνολο πληθυσμοῦ περίπου 10.000 ἄτομα, ἀλλά ὅλος ὁ νομός Θεσπρωτίας, ὁ νομός Πρεβέζης, ὁ νομός Ἄρτης, ὁ νομός Ἰωαννίνων καί ὁ νομός Λευκάδας, σύνολο πληθυσμοῦ περίπου μισό ἑκατομμῦριο ἄτομα. Ὅχι ὅτι εἴμαστε ρατσιστές μέ τά σκουπίδια τῶν ἄλλων Δήμων καί Νομῶν, ἀλλά ἡ ποσοτική τους διαφοροποίηση εἶναι τουλάχιστον προκλητική, ὅταν θέλει νά ἐμφανίζεται

ὅτι αἶρει τή νομιμοποίησή της στήν ἀρχική θετική τοποθέτηση τοῦ Τοπικοῦ Συμβουλίου. Εἶναι προκλητική ἀκόμη περισσότερο, ὅταν αὐτή ἡ πρώτη ἀπόφαση πού προφανῶς καί ἦταν προϊόν τῆς «διαπλοκῆς τῶν παραγόντων τοῦ Τοπικοῦ Συμβουλίου», πού μοίραζαν θέσεις ἐργασίας καί ἀναλάμβαναν θέσεις διεύθυνσης τοῦ φορέα τοῦ ΧΥΤΑ, συννοθεύτηκε καί ἀπό μία δεύτερη «Λαθροχειρία τῆς Συμφωνίας».

Μεταφέραν τή θέση τοῦ ΧΥΤΑ σέ μία θέση πού ἀπέχει 500 μέτρα ἀντί τῶν συμφωνημένων 5 χιλιομέτρων ἀπό τόν οἰκισμό μέ τήν βούλα τῆς μελετητικῆς ὁμάδας πού ἀπέριψε ὅλες τίς ἄλλες θέσεις —ἄλλες δύο πλὴν τῆς πρώτης— μέ ἐπιχειρήματα, γιά ὑδροφόρους ὀρίζοντες, περιοχές Νατούρα κλπ., καί πού πίσω ἀπό τή μεταφορά βρίσκονται συμφέροντα κτηνοτρόφων συγχωριανῶν μέ δυνατότητα «παρέμβασης» στήν ἐξουσία.

Στήν πρόκληση αὐτή οἱ συγχωριανοί μου ἔκαναν Λαϊκή Συνέλευση καί συγκρότησαν Ἐπιτροπή Ἀγώνα πού δέν θέλει πλέον καμία σχέση μέ τά Σχέδια Οἰκολογικῆς Μέριμνας τῆς Ἐξουσίας καί τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσης περιλαμβανομένης. Εἶναι ἐξαγριωμένοι μέ τήν ἐξουσία πού κάνει ἀναξιόπιστες συζητήσεις μαζί τους, μέ τήν ἐξουσία πού τοὺς ἐμπαίζει καί δέν εἶναι πολιτικά οὔτε ἀριστεροί οὔτε ἐξειδικευμένοι οἰκολόγοι. Εἶναι ἀφελεῖς καί καλόπιστοι Νεοδημοκράτες καί Πασόκοι ψηφοφόροι στήν συντριπτική πλειοψηφία τους.

Ἡ πρόκληση ὀλοκληρώθηκε μέ ἐπίσκεψη τοῦ Περιφερειάρχου στό χωριό, πού ἀφοῦ θυμήθηκε στήν ἀρχή τή συνέχεια τοῦ κράτους, ὅταν ἀφοροῦσε τήν ἀπόφαση πού βρῆκε ἀπό τήν προηγούμενη κυβέρνηση, τήν ξέχασε ὅταν ἦλθε ἡ συζήτηση στίς λεπτομέρειες τῆς χωροθέτησης γιά νά δηλώσει ὅτι εἶναι ἀποφασισμένος νά ὀλοκληρώσει τό ἔργο στή νέα θέση, διότι διαφορετικά θά χρειαστεῖ νέα μελέτη πού κοστίζει ἀκριβά καί ἐπιπλέον θά χαθοῦν τά «λεφτά τῆς ΕΕ». Ἔτσι προχώρησε στή δημοπράτηση τοῦ ἔργου χωρίς ἄλλη συζήτηση.

Συμπέρασμα:

Ἐκεῖ πού μᾶς χρωστάγανε μᾶς πῆραν καί τό βόδι.

Καί δέν θά μπορούσε νά γίνει διαφορετικά ἀφοῦ στό ὅλο σχέδιο δέν ὑπῆρξε ἡ παραμικρή μέριμνα γιά στήριξη ὅσων θίγονταν τά συμφέροντα μέ κατάλληλα ἀνταλλάγματα (προτίμησή τους στίς θέσεις ἐργασίας καί ἀνταλλαγή τῶν βοσκοτόπων τους μέ ἄλλους μακριά ἀπό τόν ΧΥΤΑ), διότι ἔτσι κι ἀλλιῶς κάποιον ὄντως θίγονταν καί ἀπό τήν πρώτη θέση καί «φρόντισαν» νά θίξουν ἄλλους καί κυρίως ὅλον τόν οἰκισμό, πού δέν νοιάστηκαν γιά τίς «πιθανές βλάβες τους».

Ὅμως τό χειρότερο γιά μένα, δέν εἶναι τό ὅτι γίνεται ὁ ΧΥΤΑ στά 500 μέτρα ἀπό τόν οἰκισμό. Δέν θά εἶναι ἄλλωστε τό πρῶτο λάθος τῆς ἐξουσίας, ἀλλά τό ὅτι καταστρέφουν κάθε σχέση δημοκρατικοῦ πολιτισμοῦ στή συνείδηση τῶν πολιτῶν. Τό κράτος «ξανά» ὑπάρχει γιά νά κάνει ἐπίδειξη καί κατάχρηση τῆς ἐξουσίας του σέ ἓνα χωριουδάκι.

Καί οἱ συγχωριανοί μου ἔμαθαν νά ρίχνουν τούς συγχωριανούς τους καί νά βάζουν τό ἀτομικό τους συμφέρον πάνω ἀπό αὐτό τοῦ χωριοῦ.

Κώστας Ἀνδρέου

Ἱστορική μνήμη

Ἡ διάσωση τῆς ἱστορικῆς μνήμης καί ἡ καλλιέργειά της εἶναι σπουδαῖο πράγμα. Κάνει ἕνα λαό νά ἔχει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, τῆς ἱστορικότητάς του, τῆς ταυτότητάς του. Καί βέβαια στήν ἐποχή μας, ἐποχή πολλῶν ἀμφισβητήσεων ἀλλά καί γόνιμων ἐνίοτε ἀναρωτήσεων τό πρόβλημα τῆς ἱστορικῆς μνήμης ἔχει πολλαπλῶς ἀναδειχθεῖ. Θά σταθῶ σέ μιά πτυχή τοῦ προβλήματος: σέ μιά πόλη, καί μάλιστα Πρωτεύουσα, ἀποτυπώνεται πάντα, μέ τόν ἕναν ἢ τόν ἄλλο τρόπο, ἡ ἱστορική μνήμη: μνημεῖα, ὀδωνύμια, ἀγάλματα ἀνδρῶν ἐπιφανῶν (γυναικῶν σπανίως), ἀνάκτορα, μουσεῖα, δημόσια κτήρια, παλαιά ἐργοστάσια κ.λπ. μᾶς μιλάνε γιά τό παρελθόν ἔστω ἐπιλεκτικά.

Ἡ Ἀθήνα δέν μπορεῖ νά ὑπερηφανευτεῖ γι' αὐτό τό θέμα: λίγα τά εὐγλωττα στοιχεῖα εἶτε ἀπό παλαιά κατάλοιπα εἶτε ἀπό νεώτερα κτίσματα καί μνημεῖα. Ἄς ποῦμε γιά τή μεγάλη καί τραγική δεκαετία 1940-50 ἐλάχιστα εἶναι τά μνημεῖα πού μιλοῦν γι' αὐτήν. Ὅσο, κι αὐτό εἶναι αἰφνιδιαστικό, σέ μερικά σημεῖα τῆς πόλης, συναντᾶ κανεῖς μιά στήλη, μιά ἀναμνηστική πλάκα μέ τήν ἐπιγραφή «ἐδῶ οἱ Γερμανοί κρέμασαν» τούς τάδε ἢ ἐδῶ «ἔπесαν» οἱ ἐξῆς. Ξεχασμένοι συμπολίτες μας, ἂν καί μόλις προχθεσinoί.

Δέν θά ἦταν ἀκατόρθωτο, σέ ὅλους τούς δήμους τοῦ Λεκανοπεδίου, νά στηθοῦν μερικές τέτοιες ἀναμνηστικές πλάκες μέ τά ὀνόματα τῶν πεσόντων τῆς δεκαετίας. Ὑπάρχουν μερικές. Δέν ἀρκοῦν ὅμως, ἦταν τόσο πολλοί οἱ νεκροί μας, κι ὄχι μόνον οἱ «πεσόντες» πού μιλοῦν γιά τά παλιότερα. Ἐνα λαμπρό παράδειγμα: ὁ δήμος Ἀγρινίου ἔφτιαξε ἕνα ὠραῖο μουσεῖο ὅπου στέγασε 50 περίπου γλυπτά τοῦ μεγάλου Καπράλου. Ὅλα εἶναι ἡ μάνα του, γονατιστή, ὄρθια, ν' ἀγναντεύει, ν' ἀδημονεῖ, μιά χωριάτισσα μέ τό τσεμπέρι της. Καί στήν εἴσοδο μιά τεράστια μάνα σέ βάθρο, ἡ ἴδια πάντα, γιατί τεράστια εἶναι πάντα ἡ μάνα. Δέν ἦταν «πεσοῦσα» ἡ μάνα τοῦ Καπράλου. Μᾶς θυμίζει ὅμως πῶς ἦταν οἱ μανάδες ἄλλες ἐποχές.

Τό παρόν ἀφιερώνεται σέ ὅλους τούς ὑποψήφιους ἀρχοντες καί ἀρχόντισσες τοῦ Λεκανοπεδίου. Θά μπορούσαν μάλιστα ὅλοι νά συνεργασθοῦν γιά τή διάσωση τῆς ἱστορικῆς μνήμης, μιά κι ὅλοι —πιστεύω εὐλικρινῶς— ὑποστηρίζουν ὅτι εἶναι σημαντική. Νά συνεργασθοῦν, ἀνεξαρτήτως ψηφοδελτίων.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Γαϊδουροκαβαλαρία μέ ψήσιμο κοψιδιῶν στήν παραλία [συμβάν τουριστικόν]

Καί ξάφνου ὄρμα̃ στὸν μικρό κολπίσκο μιά γυναίκα μεσήλικη πηγαίνοντας κατευθεῖαν σ' ἓνα σημεῖο στά βράχια ὅπου εἶχε φυλαγμένα διάφορα συμπράγκαλα ψηστικῆς· ἀρχίζει τήν προετοιμασία: γεμίζει μέ θαλασσινό νερό δυό τεράστια πλαστικά μπουκάλια, καθαρίζει στή θάλασσα τή μεγάλη ψησταριά, κουβαλάει μπουκάλια μέ ἀναψυκτικά.

Τήν κοιτάζω μέ ἀπορία. Τί νά ἐτοιμάζει ἄραγε; Συνήθως τά ψησίματα στήν παραλία πᾶνε μαζί μέ «ἐλεύθερους» κατασκηνωτές πού γιά νά φᾶνε τό βράδυ ἐτοιμάζουν αὐτοσχέδιες ψησταριές καί ρίχνουν καμιά μπριζόλα στή φωτιά τήν ὁποία συνοδεύουν μέ τό ἀπαραίτητο κρασί ἀγορασμένο κι αὐτό ἀπό τό παρακείμενο χωριό.

Ἄλλά ἐκεῖ, σ' ἐκείνη τή μικρή παραλία, καμιά σκηνή δέν ὑπάρχει καί κανείς ἀπό τούς λίγους ἐναπομείναντες κολυμβητές δέν δείχνει διάθεση τέτοιων ἐργασιῶν. Εἶναι ἀργά τό ἀπόγευμα καί ἴσα-ἴσα οἱ λιγοστοί ἄνθρωποι ἐτοιμάζονται νά φύγουν. Εἶναι ἡ ὥρα τοῦ ἡλιοβασιλέματος.

Σέ λιγότερο ἀπό μισή ὥρα ἡ ἀπορία μου λύνεται. Ἀρχίζουν νά καταφθάνουν καμιά δεκαπενταριά ἄνθρωποι. Ἐνήλικες καί λίγα παιδιά. Κατένας ἑλληνας· ὅλοι ξένοι. Προπορεύεται ἓνας ἄντρας —ἑλληνας αὐτός— μεσήλιξ κι αὐτός (μοιάζει ζευγος μέ τήν κυρία) κρατώντας μιά ἀγκαλιά ξύλα. Παίρνει ταχέως τή θέση του στό σημεῖο τῆς ψησταριᾶς καί ἀνάβει τή φωτιά. Τό τσοῦρμο τῶν τουριστῶν κάθετα καταγῆς —χοντρόκοκκης ἀμμώδους γῆς—, τά παιδιά παίζουν, ἡ γυναίκα προσφέρει σέ πλαστικά ποτήρια στούς ἐνήλικες ἄσπρο κρασί καί στά παιδιά ἀναψυκτικά. Σέ ἀπόσταση 50 μέτρων —πάνω στὸν δρόμο— εἶναι παρκαρισμένα τά μέσα μεταφορᾶς τους: καμιά δεκαριά γαϊδούρια τά ὅποια περιμένουν ὑπομονετικά, δεμένα, μασουλώντας κάνα χόρτο νά περάσει ἡ ὥρα καί νά διασκεδάσουν τήν πλήξη τους.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ φωτιά καίει τά ξύλα πού πρίν γίνον καρβουνο —γιά πιό γρήγορα— ὁ ψήστης τά περι-

χύνει μέ θαλασσινό νερό' ἔρχεται ἡ ὥρα τοῦ ψησίματος. Ἡ γυναίκα τοῦ δίνει τή μεγάλη ψησταριά γεμάτη μέ παιδάκια τήν ὁποία καί τοποθετεῖ ἐκεῖ πού πρέπει. Κατά τή διάρκεια τοῦ ψησίματος ἡ γυναίκα μαζεύει ἀπό τούς τουρίστες λεφτά.

Ὁ ἥλιος ἀρχίζει νά φλέγεται κοκκινοπορτοκαλῆς, τεράστιος καί νά καταπίπτει. Ὡς γνωστόν τό ἡλιοβασίλεμα εἶναι μιά ὑπέροχη ὥρα ἡρεμίας, περισυλλογῆς καί ἡσυχίας. Ὅχι βέβαια ὅταν δίπλα σου διεξάγεται BBQ (μπάρμπεκκιου), ἂν καί οἱ παρόντες εἶναι πολύ ἡσυχιοι, ἀλλά αὐτό εἶναι ἄλλο θέμα.

Τά παιδάκια ψήθηκαν. Ἡ τσίκνα μᾶς ἔσπασε τή μύτη, τά γαστρικά ὑγρά ἄρχισαν νά μὴν χαλιναγωγῶνται πλέον. Τά πιτσιρίκια εἰδοποιήθηκαν νά προσέλθουν ἀμέσως γιά φαγητό. Ξεσκαρφάλωσαν ἀπ' τά βράχια, βγῆκαν ἀπ' τά νερά, κάθησαν δίπλα στους γονεῖς τους οἱ ὁποῖοι ἤδη εἶχαν σερβιριστεῖ ἀπό τήν κυρία. Τό ἄσπρο πλαστικό πιάτο εἶχε γεμίσει μέ κρέας, σαλάτα, φέτα, ψωμί. Δεῖπνο λιτό σέ ἄκρως εἰδυλλιακή τοποθεσία, ὥρα, σημεῖο κλπ., κλπ. Τά ποτήρια ξαναγέμιζαν κρασί. Δέν εἶδα τό τέλος αὐτῆς τῆς συγκέντρωσης. Ἡ ὥρα εἶχε πάει θ. Ἐφυγα μᾶλλον φιλοζηλεύοντας. Παρά τό ὀργανωμένο, αὐτή ἡ κατάσταση εἶχε πλάκα' ἄσε πού ἦταν σουρεαλιστική... Ξαναεἶδα τά γαϊδούρια —μαζί μέ τούς ἀνθρώπους καβάλα αὐτή τή φορά— κάνα δῖωρο ἀργότερα νά ἐπιστρέφουν ἡσυχά καί ἀργά. Ἡ νύχτα εἶχε προχωρήσει.

Τίς ἐπόμενες μέρες σέ γραφεῖα τουριστικά μεταξύ ἄλλων διάβασα καί τά ἐξῆς μόνο στά ἐγγλέζικα: «Ἡμερήσια γαϊδούρια, ἀπογευματινά γαϊδούρια μέ BBQ στήν ἀκροθαλασσιά, γαϊδούρια γιά τρέκινγκ. Γιά περισσότερες πληροφορίες ἀπευθυνθεῖτε στό γραφεῖο μας».

Αὐτά...

Υ.Γ. Δέν ἀναφέρω ποῦ συνέβη αὐτό' πάντως εἰς ἑτέραν νῆσον ἐκτός Κῶ —χαμηλότερου τουριστικοῦ προφίλ. Κάλιο ὅμως τά γαϊδούρια τοῦ Μιχάλη πού κάνουν βόλτα τούς ξένους παρά τά jet ski, τά αὐτοκίνητα, τά μηχανάκια καί ἄλλα θορυβώδη. Ἄσε πού εἶναι καταπληκτικό θέαμα νά ρεμβάζουν τά γαϊδούρια τό ἡλιοβασίλεμα!... Ἄλλωστε ἂν ὅλοι οἱ τουρίστες συμπεριφέρονταν ὅπως ἡ κυρία μέ τά παιδάκια καί ἡ παρέα μέ τά γαϊδούρια ὁ Γιώργος Φουρτούνης δέν θά εἶχε κανένα δικαίωμα νά γράψει τό ἄρθρο πού ἔγραψε.

Μαρίνα Κόντη

ΑΦΕΛΗ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

(ή η Κως ως Κορσική)

του Γιώργου Φουρτούνη

Επιστρέφοντας και αυτόν τον Σεπτέμβρη από τη νησιωτική μου πατρίδα, έναν τόπο που όλο και δυσκολότερα διακρίνεται κάτω από την άδυσωπτη τουριστική του «ανάπτυξη», θυμήθηκα ξανά την ιστορία που είχα ακούσει πριν από μερικά χρόνια για έναν άλλοδαπό τουρίστα, ο οποίος, την τελευταία μέρα της δεκαπενθήμερης παραμονής του στο παρακείμενο Κλάμπ Μεντιτερανέ, και κατά τη μοναδική έξοδό του προς την τοπική ένδοχώρα, πληροφορήθηκε με κάποια έκπληξη ότι είχε ξεδέψει το προπληρωμένο τουριστικό πακέτο του όχι στην Κορσική, όπως νόμιζε και σκόπευε, αλλά στην Κω. Πρόκειται ασφαλώς για μία γνήσια κωμική παρεξήγηση, που βασίστηκε στο γεγονός ότι στα γαλλικά η Κορσική (Corse) και η Κως είναι σχεδόν ομόηχες. Ένέχει ωστόσο και κάποιο τραγικό ίχνοστοιχείο: όταν είσαι κάπου και νομίζεις ότι είσαι άλλου, από κάποια άποψη είναι σαν να μην βρίσκεσαι πουθενά, σαν να είσαι διπλά απών, σαν να είσαι χαμένος. Αλλά μάλλον ο τουρίστας μας θά σήκωσε αδιάφορα τους ώμους. Σημασία έχει ότι πέρασε καλά, θάλασσα, ήλιος, θαλασσινά σπόρ, χαλάρωση, νυχτερινή ζωή (αλλά μόνο εντός των ορίων αυτού του ιδιότυπου, έθελοντικού στρατοπέδου ραστώνης και ευδαιμονίας, και με τό βραχιολάκι αναγνώρισης πάντοτε στον καρπό), μπόλινο οινόπνευμα και ίσως λίγο εφήμερο σέξ. Τί Κορσική τί Κως, λοιπόν.

Νομίζω τώρα ότι αυτό τό άκραίο περιστατικό λέει κάποια πολύ ούσιώδη πράγματα για τόν σύγχρονο τουρισμό, τουλάχιστον τόν καλοκαιρινό τών νησιών. Όλοι ξέρουμε πιά πώς πρόκειται για μία γιγάντια επιχείρηση, ένα τεράστιο έγχείρημα με δύο συμπληρωματικούς πόλους (που, όπως όλοι οι καλοί πόλοι, έλκονται άμοιβαία): πρώτα, «ο τουρισμός» στόν τόπο προέλευσης, ή προετοιμασία και ή άποστολή τών τουριστών μετά, «ο τουρισμός» στόν τόπο ύποδοχής, δηλαδή ή προετοιμασία και ή τροποποίηση αυτού τού τόπου ώστε να μπορέσει να ύποδεχθεϊ τούς τουρίστες που τού άναλογοϋν (και θέλει να τού άναλογοϋν όλο και περισσότεροι), με τρόπο που να άντιστοιχεϊ κατά τό δυνατό στίς προσδοκίες τους (για να ξανάρθουν και τού χρόνου). Στή σύγχρονη τουριστική έπιχείρηση οι τόποι και οι άνθρωποι είναι εκ τών προτέρων προετοιμασμένοι (όπως λέμε προκατασκευασμένα σπίτια και προτηγανισμένες πατάτες) και συντονισμένοι. Οι τόποι προε-

τοιμάζονται (μέσω αυτού που λέγεται τουριστική ύποδομή, και που περιλαμβάνει πολύ περισσότερα πράγματα απ' όσα θά άπαριθμούσαμε με μία πρώτη σκέψη) να δεχθοϋν τόν τουρίστα και τίς φαντασιώσεις του, να ίκανοποιήσουν τίς προβλεπόμενες άνάγκες του και να έκπληρώσουν τίς έλεγγόμενες έπιθυμίες του, να γίνουν τό σκηνικό όπου θά παιχτοϋν τά μικρά, προκάτ σενάρια τών «άποδράσεων» του· αλλά και οι άνθρωποι προετοιμάζονται άντίστοιχα, καθώς είναι άκριβώς αυτές οι προοιονές που τούς καθιστοϋν τουρίστες, έτσι ώστε να βρίσκουν τόν προορισμό τους στούς τουριστικούς προορισμούς που έτοιμάστηκαν γι' αυτούς και τούς προσμένουν. Μία σχέση είναι λοιπόν ο τουρισμός, μία σχέση που καθορίζει τούς όρους της, τόπος και άνθρωπος, οι μέν έκτυπα τών δέ.

Τά άποτελέσματα αυτής της σχέσης τά διώνουμε ήδη. Άς μιλήσουμε για τούς τόπους (άλλά θά μπορούσαμε να μιλήσουμε για τούς έαυτούς μας). Τή σοβαρή οικιστική και περιβαλλοντική άλλοίωση τή βλέπουμε εύκολα. Αυτός που είναι πιο δυσδιάκριτος είναι ένας άκόμα μετασχηματισμός, φαντασιακός αλλά με πολύ πραγματικές έπιπτώσεις, σύμπτωμα τού όποιου είναι ο κακόμοιρος(;) τουρίστας της Κω: *οί τόποι άναλύονται στα στοιχεία τους*, όλοένα και πιο άφρημένα, περίπου όπως λέμε «στοιχεϊα της φύσης», για να καταλήξουν σε λίγα βασικά, τή θάλασσα και τόν ήλιο, κυρίως, συνδυασμένα σε έναν *deja vu* τύπο τοπίου (π.χ., μεσογειακό, που δέν έχει σημασία εάν είναι ή Κως ή ή Κορσική, ή «τροπικό παράδεισο», με κοκοφοίνικες και σμαραγδένια νερά, που μπορεϊ να τόν βρει κανείς σε τρεις τουλάχιστον ήπειρους), τέλειο φόντο για τίς κάθε λογής σκηνοθετημένες συνευρέσεις, άντε και λίγα συμπληρωματικά, για εξειδικευμένες άνάγκες (π.χ., τά μελέμια τού Αιγαίου, για τούς μανιώδεις τών ιστιοπλοϊκών σπόρ, ή τά κύματα τού Ειρηνικού για τούς σέρφερ, κ.λπ.). Ο μετασχηματισμός αυτός ήδη έμπεδώνεται: καθώς ή αιγαιοπελαγίτικη μυθολογία ύποχωρεϊ, οι τουριστικές επενδύσεις προσανατολίζονται όλοένα και περισσότερο προς τήν παραγωγή και τήν κατανάλωση αυτών τών άφρημένων στοιχείων, που άποσπώνται από τό σύνθετο ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο που θά τά νοηματοδοτοϋσε, από τόν έκάστοτε τόπο, άκριβώς, από έναν τόπο που κάποιος θά ήθελε ένδεχομένως να έπισκεφθεϊ, μία Κω άς ποϋμε ή μία Κορ-

οική, και μετατρέπονται σε φυσικούς πόρους (τούς οποίους κάποιος άφελείς μπορεί ακόμα να θεωρούν άνεξάντλητους) ή, ίσως πιο σωστά, σε προϊόντα.

Ο τουρισμός είναι ή βαριά βιομηχανία της Ελλάδας, λένε. Τό σλόγκαν αυτό, παρά την προφανή άνοησία του (τήν όποια μοιράζεται με τό αντίστοιχο περί πολιτισμού), ίσως έχει κάτι νά μās πεί έν προκειμένω. Γνωρίζουμε βέβαια ότι ο τουρισμός υπάγεται στον λεγόμενο τριτογενή τομέα, στίς υπηρεσίες. Άξίζει τόν κόπο, ώστόσο, νά τόν σκεφτούμε για μιά στιγμή έτσι, ώς βιομηχανία, με τούς φυσικούς πόρους της, τίς πρώτες ύλες και τά προϊόντα της. Η βασική διαφορά αυτής τής βιομηχανίας από όλες τίς άλλες, λοιπόν, θά ήταν ότι τά προϊόντα της μπορούν νά καταναλωθούν μόνον επί τόπου. Δέν μπορείς νά συσκευάσεις ήλιο ή θάλασσα και νά τά στείλεις στίς αγορές· δέν μπαίνουν σε τάνκερ, σε τρένα ή σε νταλίκες, για νά μπορούν νά πāνε όπου γής. Ένώ λοιπόν οι καταναλωτές, ήδη έτοιμοι τουρίστες, ζητούν αυτά τά έμπορεύματα όπως όλα τά έμπορεύματα, δηλαδή άφηρημένα και εκτός κάθε πλαισίου, ειδικά αυτά δέν μπορούν νά φύγουν από τόν τόπο προέλευσής τους. Δέν μπορούν νά έξαχθούν προς κατανάλωση. Γι' αυτό εισάγονται οι καταναλωτές. Κατά τά άλλα, ή τουριστική βιομηχανία δουλεύει κανονικά: «έξορύσσει» τούς φυσικούς πόρους της, αφαιρεί, αποκόπτει και άποσπā από τό πλαίσιο τής Κω ή τής Κορσικής αυτά τά στοιχεία, τά «έπεξεργάζεται» και τά «συσκευάζει», τά προσαρμόζει στίς επενδύσεις της, στήν ύποδομή της, πού είναι ή ύλική διάταξη πού τά καθιστά προϊόντα και ταυτοχρόνως τά δίδει προς κατανάλωση. Και όλος αυτός ο μηχανισμός, σάν τεράστιο νταμάρι, εργοστάσιο και μαγαζί μαζί, τραυματίζει ανεπανόρθωτα τόν τόπο, άνατροφοδοτώντας τήν όλη επίχειρηση: ο τόπος δέν έχει πιά άλλη άξία, όλοένα και λιγότεροι ένδιαφέρονται για τόν όλοένα και πιο κατεστραμμένο τόπο, παρά μόνο για τά προϊόντα πού ακόμα μπορεί νά παράγει. Και μετατρέπονται έτσι τά νησιά σε τουριστικές μονοκαλλιέργειες.

Μετά, ή τουριστική βιομηχανία δέν έχει παρά νά διευκολύνει με κάθε τρόπο, νά κάνει όσο γίνεται πιο άνετη, άκοπη και βολική τή μετακίνηση τών πελατών και τήν επί τόπου κατανάλωση τών τουριστικών προϊόντων, στα όποια ή ίδια διαλύει έναν τόπο. Έξ ου και τό παράδοξο: ο αρχετυπικός τουρίστας, όπως ο φίλος μας στήν Κω, ποτέ δέν έπισκέπτεται τόπους. Και αυτή είναι ή διαφορά με τούς παλιότερους περιηγητές, από τούς οποίους κάποιος θά ίσχυρισθούν ότι προέρχεται ο σύγχρονος τουρίστας. Η περιήγηση, παρά τήν αδιάκοπη περιπλάνηση, σήμαινε και μιά κάποια προσήλωση στον έναστοτε τόπο, τήν έπίσκεψιν του τόπου, τόσο με τήν τρέχουσα έννοια όσο και με τήν αρχαιότερη, δηλαδή τόσο τήν έμπειρία τής μετάβασης όσο και τήν έπισκόπηση, τόν άναστοχασμό αυτής τής έμπειρίας. Η περιήγηση ήταν τόπων έπίσκεψις, όπως εκείνη ή άριστοτελική, ή όνομάτων έπίσκεψις, αρχή σοφίας και αυτή (έπισκέπτομαι=σκέπτομαι δυνατά, άναστοχάζομαι).. Και πόσο εύγλωττη είναι ή έτυμολο-

για εδώ: traveler ο παλιός περιηγητής, ο ταξιδιώτης, travel τό ταξίδι, με έμφανή τή ρίζα του travail, τής εργασίας, του μόχθου, του κόπου: ο ταξιδιώτης ξεβουλευόταν, έμπαινε στον κόπο του τόπου, πήγαινε νά τόν συναντήσει, σε μιά συνάντηση λίγο ως πολύ άστάθμητη –όπως θά έλεγε και ο Άλτουσερ, κατά τόν τρόπο του ύλιστη φιλοσόφου, πού πηδάει στο τρένο έν κινήσει χωρίς νά ξέρει πού πηγαίνει, όπως οι ήρωες στα παλιά καουμπόικα. (Μās έχουν βέβαια προειδοποιήσει, ο Έντουαρντ Σάιντ με τόν Όριενταλισμό του και άλλοι πολλοί, για τή διαφορετική βία αυτής τής στάσης· αλλά αυτό είναι άλλο ζήτημα.)

Υπάρχει βέβαια μιά εξαίρεση σε αυτό τό έρμηνευτικό παιγνιδάκι για τόν τουρισμό και τήν «πολιτική οικονομία» του: ο τουρισμός τών πόλεων. Οι πόλεις είναι οι μόνοι τόποι πού οι τουρίστες ακόμα έπισκέπτονται. Σπάνια πηγαίνει κανείς στο Παρίσι, στή Βενετία ή στή Νέα Υόρκη για νά βρει κάποια άφηρημένα και τυποποιημένα στοιχεία του έν γένει αστικού τοπίου συνήθως πηγαίνουμε για νά συναντήσουμε τή σύνθετη και ζωντανή μυθολογία τους, τή μοναδική, πού τίς καθιστά τόπους. Γι' αυτό και δέν είμαι και τόσο αισιόδοξος για τήν «πολιτεία του Αιγαίου», παρά τά πολύ ώραία κείμενα πού έχουμε διαβάσει γι' αυτήν. Δέν βοηθάνε άλλωστε και οι άλλες έλληνικές πόλεις, οι «κανονικές», πού με έλάχιστες εξαίρέσεις, για άλλους λόγους και με άλλους τρόπους έστω, μέσα από μακρόχρονες, σύνθετες όσο και τραγικές ιστορίες, έχουν ήδη πρό πολλού καταστρέψει τήν τοπικότητά τους (δέν περιμέναν τόν τουρισμό αυτές, μπορούσαν και μόνες τους), όλες τόσο απελπιστικά ίδιες, άπρόσωπες, άμνήμονες και άμνημόνευτες. Ούτε και από εκεί διέξοδος. Η τουριστική βιομηχανία τής Ελλάδας, πράγματι βαριά, μάλλον θά συνεχίσει νά άντλει, όλοένα και πιο βάναυσα, από αυτά τά πλέον κερδοφόρα κοιτάσματα του Αιγαίου (πού δέν άνακινούν και κανένα ζήτημα ύφαλοκρηπίδας...). Μέχρι νά τά στραγγίξει.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΤΙ ΘΕΛΕΙ Η ΣΕΓΚΟΛΕΝ ΡΟΥΑΓΙΑΛ

του Γιάννη Μπαλαμπανίδη

«'Α

φοῦ ψηφίσαμε τόν Σιράκ, μπορούμε κάλλιστα νά ψηφίσουμε καί τήν Σεγκολέν Ρουαγιαλ», γράφει ἕνας δημοσιογράφος τῆς γαλλικῆς *Λιμπερασιόν*, στό φύλλο τῆς 9ης Σεπτεβρίου. «Ἡ ἀριστερά ψηφίσε δεξιά στόν δεύτερο γύρο τῶν προεδρικών ἐκλογῶν τό 2002, γιατί νά μήν ψηφίσει δεξιά ἀπό τόν πρῶτο γύρο τό 2007;», συνεχίζει διερωτώμενος ὁ ἀρθρογράφος, μεταξύ σοβαροῦ κι ἀστείου, μεταξύ εἰρωνείας καί κυνικοῦ πραγματισμοῦ. Εἶναι ἴσως ὁ μόνος τρόπος νά κερδίσει ἡ ἀριστερά τίς ἐκλογές, προσθέτει. Ἄλλωστε οἱ δημοσκοπήσεις τό ἐπιβεβαιώνουν: ἐμφανίζουν τήν Σεγκολέν Ρουαγιαλ ὡς τή μόνη υποψήφια τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος πού θά μπορούσε νά κερδίσει τόν Νικολά Σαρκοζί, σέ ἀντίθεση μέ τούς ἐσωκομματικούς ἀνθυποψηφίους τῆς, τούς «ἐλέφαντες» τοῦ ΣΚΓ, Λάνγκ, Στρός-Κάν, Φαμπιούς, Ὀλάντ, Ζοσπέν.

Ἡ Ρουαγιαλ ἔκανε πρόσφατα δυναμική εἴσοδο στόν ἀγῶνα τῶν υποψηφιοτήτων τοῦ ΣΚΓ γιά τίς προεδρικές ἐκλογές τοῦ 2007 (οἱ ὁποῖες θά ἀναδείξουν τόν διάδοχο τοῦ Ζάκ Σιράκ στό ἀνώτατο ἀξίωμα τῆς χώρας), χτίζοντας μέ ἐντυπωσιακή ταχύτητα ἕνα ἀκαταμάχητο δημόσιο –καί κυρίως μεντιακό– προφίλ, διατυπώνοντας παράλληλα προκλητικές καί ἀμφιλεγόμενες ἀπόψεις γιά διάφορα ζητήματα τῆς πολιτικῆς ἀτζέντας. Σκληρός πυρήνας τοῦ πολιτικοῦ τῆς ἀκροατηρίου εἶναι οἱ «μπομπό» (μποέμ-μπουρζουά), τά εὐπορα, μορφωμένα, κοσμοπολίτικα μεσαία στρώματα –ἀνάμεσα στά ὁποῖα θρῖσκονται καί πολλά παιδιά τοῦ Μάη τοῦ '68– πού ἔχουν ἀντικαταστήσει πρό πολλοῦ τή βιομηχανική ἐργατική τάξη ὡς προνομακῆ κοινωνική βάση τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος. Ἡ Ρουαγιαλ, μακράν τοῦ νά προτείνει ἕνα ἀριστερόστροφο ὄραμα κοινωνικῆς μεταρρύθμισης, ἐπιχειρεῖ νά διεισδύσει στό μεσαία καί κατώτερα στρώματα «ἀπό τά δεξιά», μέ ὄχιμα θέματα ὅπως ἡ ἀσφάλεια, ἡ εὐταξία, ἡ ἀντιμετώπιση τῆς νεανικῆς παραβατικότητας καί ἐγκληματι-

κότητας, ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς ἐργασίας. Μέ αὐτήν τή στρατηγική κατορθώνει νά ἀποκτήσει προσβάσεις στήν μεγάλη δεξαμενή τῶν μεσαίων καί λαϊκῶν τάξεων –ἀπό ὅπου ἀλιεύουν ἐπίσης ὁ Λεπέν καί ὁ Σαρκοζί–, διαρκώντας ὁμως ταυτόχρονα τό ἴδιο τῆς τό κόμμα, καθώς σύμφωνα μέ τίς τελευταῖες ἐρευνες τό 51% τῶν ψηφοφόρων τοῦ ΣΚΓ τή θεωροῦν ὡς καταλληλότερη υποψήφια γιά τίς ἐκλογές ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι τήν ἀπορρίπτουν, θεωρώντας ὅτι ἐγκαταλείπει τίς ἀξίες τῆς Ἄριστερᾶς.¹

Τί εἶναι καί τί θέλει, λοιπόν, ἡ Σεγκολέν Ρουαγιαλ; Ἄς πάρουμε τά πράγματα ἀπό τήν ἀρχή. Μιά ματιά στό βιογραφικό τῆς ἀποκαλύπτει μιά μᾶλλον τυπική διαδρομή. Κόρη συνταγματάρχη, φοιτήτρια οικονομικῶν ἐπιστημῶν στό Νανσί καί ἀργότερα ὑπότροφος στό Ἰνστιτούτο Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Παρισιοῦ, τό ὁποῖο στελεχώνει τήν ἀνώτερη πολιτική τάξη τῆς Γαλλίας. Ὁλοκληρώνει τίς σπουδές τῆς στήν ΕΝΑ (Ἐθνική Σχολή Διοίκησης), τόπο ἐκκόλαψης τῶν ἐλίτ τῆς χώρας. Τό 1980 συμμετεῖχε ἐνεργά στήν ἐκστρατεία γιά τήν ἐκλογή τοῦ Φρανσουά Μιτεράν. Ἀπό τό 1982 ἕως τό 1988 διατελεῖ σύμβουλος τοῦ Μιτεράν. Τό 1988 ἐξελέγη γιά πρώτη φορά βουλευτής καί ἔκτοτε ἐπανεκλέγεται συνεχῶς. Τό 1992-1993 εἶναι ὑπουργός Περιβάλλοντος στήν κυβέρνηση Μπερεγκοβουά. Ἀπό τό 1997 μέχρι τό 2000 εἶναι ὑφυπουργός Σχολικῆς Ἐκπαίδευσης στήν κυβέρνηση Ζοσπέν, καί ἀπό τό 2000 ὡς τό 2002 ὑφυπουργός Οἰκογένειας καί Νεότητος, πλάι στίς ὑπουργούς Ἀπασχόλησης καί Ἀλληλεγγύης Μαρτίν Ὀμπρί (ἐπί ὑπουργείας τῆς ὁποίας καθιερώνεται τό 35ωρο) καί Ἐλιζαμπέτ Γκιγκού. Τότε εἶναι πού ἀρχίζει νά γίνεται εὐρέως γνωστή, μέ μιά σειρά πρω-

1. Ἐρευνα τοῦ ἰνστιτούτου δημοσκοπήσεων IFOP, Φιγκαρό, 9.9.2006.

τοβουλίες: ενίσχυση της στήριξης προς τους γονείς παιδιών με αναπηρία, θέσπιση της άδειας πατρότητας, υποστήριξη της διεθνούς υιοθεσίας.

Τό 2005 η Ρουαγιάλ θά υποστηρίξει, όπως και η πλειονότητα των συντρόφων της στό ΣΚΓ, τό Σχέδιο Συνθήκης γιά τό Εύρωπαϊκό Σύνταγμα, ενάντια στή βούληση τής κοιματικής βάσης. Στή σημερινή συγκυρία, αξιοποιεί ένα εύρύ δίκτυο προσβάσεων στό μίντια γιά νά προβάλλει μιά ολοκληρωμένη, εκ πρώτης όψεως ίσως αντιφατική, προγραμματική βάση γιά τήν ένδεχόμενη υποψηφιότητά της στίς προεδρικές εκλογές. Μάλιστα, γιά τίς ανάγκες προβολής και διαμόρφωσης του προγράμματός της, έχει δημιουργήσει μιά (αρκετά δημοφιλή πλέον) ιστοσελίδα, μέ τίτλο «Επιθυμίες του μέλλοντος», ή όποια παρουσιάζεται ως «συμμετοχικό φόρουμ», ως βήμα άσκησης και πραγμάτωσης μιάς «συμμετοχικής δημοκρατίας» ά λά διαδικτυακά, όπου δίνεται ο λόγος στους ψηφοφόρους.²

Θέση εκκίνησης τής Σεγκολέν είναι ο δεδηλωμένος φιλοευρωπαϊσμός. Στήν «υπεροφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση» αντιπαρατίθεται ή γενικόλογη διακήρυξη μιάς πολιτικής διαχείρισης τής παγκοσμιοποίησης υπέρ τής κοινωνικής δικαιοσύνης και μιάς ανθρωπιστικού χαρακτήρα «παγκοσμιοότητας». Κι όλα αυτά άδιαχώριστα από τήν εκκλήση επανεπικύρωσης τής εθνικής αυτοπεποίθησης: «Πρέπει νά πιστέψουμε στή Γαλλία και τίς δυνατότητές της. Χρειαζόμαστε μιά Γαλλία οίγουρη γιά τόν έαυτό της, ικανή νά δρώ σέ εύρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο».

Κεντρική της θέση γιά τήν οικονομία³ είναι ή πρόταση γιά ένα «νέο οικονομικό δρόμο» πού «θά συνδυάζει τήν οικονομική άπόδοση μέ τήν κοινωνική δικαιοσύνη». Διαπιστώνει τήν ανάγκη ανάπτυξης, μέσα από τή δημιουργία νέων επιχειρήσεων. Εισηγείται ακόμη ένα νέο φορολογικό πλαίσιο πού «θά δίνει κίνητρα γιά τήν επένδυση στήν έρευνα, τήν καινοτομία και τό περιβάλλον». Αμφισβητεί τήν άποτελεσματικότητα του (έμβληματικού γιά τό κόμμα της) 35ωρου, ενώ θεωρεί αναγκαιότητα τήν «μεγαλύτερη εύελιξία», πού θά αντισταθμίζεται από κατάλληλες διασφαλίσεις. Έπιπλέον, υπογραμμίζει μέ ιδιαίτερο νόημα τό ζήτημα «τής αγοραστικής δύναμης των λαϊκών και μεσαίων τάξεων».

Όσο γιά τήν εργασία, σέ όμιλία στό Φρανζί εν Μπρές, στίς 20 Αυγούστου, ή Ρουαγιάλ δήλωσε πίστη στήν «άξία τής εργασίας» μέ τά εξής λόγια: «Οί Γάλλοι δέν είναι δυσαρεστημένοι μέ τήν ίδια τήν εργασία ως άξια, αλλά μέ τίς συνθήκες στίς όποιες εργάζονται. [...] Η Γαλλία πρέπει νά βρει διέξοδο από τόν αρχαϊσμό των κοινωνικών της σχέσεων». Τήν ίδια στιγμή θεωρεί άξιομένο τό κόστος τής εργασίας, κυρίως λόγω τής φορολογίας, και γιά τή μείωσή του προτείνει νά μεταφερθούν στή φορολογία οι ασφαλιστικές εισφορές. Τίθεται υπέρ των επιδομάτων και του έγγυημένου κατώτατου μισθοϋ, τονίζοντας όμως ότι «κανείς δέν πρέπει νά πληρώνεται γιά νά μήν κάνει τίποτα». Δέν παραλείπει μάλιστα νά σημειώσει ότι, μετά τίς κι-

νητοποιήσεις εναντίον του Συμβολαίου Πρώτης Πρόσληψης, άνοίγει ο δρόμος γιά μιά «καλύτερη συνάρθρωση τής ασφάλειας των εργαζομένων μέ τήν εύελιξία των επιχειρήσεων».

Τίς πλέον επίμαχες προτάσεις της, σχετικά μέ τήν τάξη και τήν ασφάλεια, ή Ρουαγιάλ τίς παρουσίασε τόν Ιούνιο του 2006. Μέ στόχο νά «χτυπηθεί ή εγκληματικότητα στή ρίζα της», πρότεινε οι ανήλικοι άνω των 16 ετών, από τήν πρώτη φορά πού εμφανίζονται παραβατική συμπεριφορά, νά εξαναγκάζονται σέ ένος είδους στρατιωτική θητεία «μέ ανθρωπιστικό σκοπό ή γιά νά μάθουν ένα επάγγελμα». Εισηγήθηκε επίσης τό πάγωμα των οικογενειακών επιδομάτων άμα τή πρώτη πράξη παραβατικότητας του ανηλίκου, έτσι ώστε νά «καθίστανται υπεύθυνοι» οι γονείς, γιά τους όποιους προβλέπει άκόμη και «σχολεία γονέων». Τέλος, υπέβαλε τήν ιδέα εισαγωγής «παιδονόμων» σέ όρισμένα σχολεία, υποθέτω εύλόγως στό πίο «προβληματικά».

Τό πολιτικό μανιφέστο τής Σεγκολέν Ρουαγιάλ δέν θά είχε ιδιαίτερη τύχη αν διεκδικούσε άριστερό πρόσημο. Ήδη ή διαπίστωση ότι ή ίδια μοιάζει ένας θηλυκός Σαρκοζί άκούγεται τόσο συχνά πού έχει γίνει κοινότοπη. Όστόσο, θά ήταν λάθος, κατά τή γνώμη μου, νά αντιμετωπιστεί ως άτομική, ιδιότυπη πολιτική περίπτωση. Οι θέσεις της δέν είναι απλώς οι προκλητικές θέσεις μιάς υποψηφίου στό πλαίσιο του ανταγωνισμού της μέ τους έσωκομματικούς και όχι μόνο αντιπάλους της. Πολύ περισσότερο, έρχονται νά καλύψουν ένα κενό, νά γεφυρώσουν ρήγματα πού έχουν άνοίξει στή γαλλική κοινωνία.

Τά ρήγματα αυτά έχουν άναδυθεί στή διάρκεια τής τελευταίας δεκαετίας. Ξεκινώντας από τίς μαζικές αντιδράσεις στό «σχέδιο Ζιπέ» τό 1995 και φτάνοντας στίς πίο πρόσφατες κινητοποιήσεις, μέ τήν άπόρριψη του Εύρωσυντάγματος και τίς κινητοποιήσεις ενάντια στό Συμβόλαιο Πρώτης Πρόσληψης φέτος, τό λεγόμενο «κοινωνικό ζήτημα» στή Γαλλία μοιάζει νά άνακινείται μέ σταθερά επαναλαμβανόμενες εκδηλώσεις μιάς άριστερόστροφης κοινωνικής διαμαρτυρίας. Άπέναντι και ενάντια στίς κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις τής χώρας, πού συναινοϋν σέ κομβικούς τόπους τής νεοφιλελεύθερης βουλγκάτας, όπως ή άπορρύθμιση τής εργασίας και ή συρρίκνωση του μοντέλου κοινωνικής προστασίας (κατά τά άγγλοσαξωνικά πρότυπα), φαίνεται νά άρθρώνεται ένα μαζικό λαϊκό υποκείμενο, ένα συλλογικό σώμα πού επαναφέρει μέ σαφείς ιδεολογικούς και υλικούς όρους τήν «παλιομοδίτικη» διχοτομία άριστερά-δεξιά. Μάλιστα, τό πίο ενδιαφέρον είναι ότι δέν

2. Ιστοσελίδα www.desirsdavenir.org, εισαγωγικό χαιρετιστήριο μήνυμα τής Σ. Ρουαγιάλ.

3. Βλ. και τήν γαλλική έκδοση τής διαδικτυακής εγκυκλοπαίδειας *Wikipedia*, <http://fr.wikipedia.org>, λήμμα Ségolène Royal.

πρόκειται απλώς για νεολαιίστικες διαμαρτυρίες, αλλά για μία συνολικότερη δυναμική που κινητοποιεί ευρύτατα τμήματα της γαλλικής κοινωνίας. Όχι μόνο «επαναπατριζόνται» πολιτικά μεγάλα τμήματα των λαϊκών τάξεων, που έτσι διαφεύγουν από την χειραγώγηση του ακροδεξιού λαϊκισμού (είναι ένδεικτικό ότι ο πλέον σφοδρός πολέμος των κινητοποιήσεων κατά του ΣΠΠ ήταν ο Λεπέν), αλλά και συντελείται μία έσωτερική σχέση στά περίφημα μεσαία στρώματα, στά όποια στηρίχθηκε εν πολλοίς η νεοφιλελεύθερη συναίνεση: τά μεσαία στρώματα διχάζονται, μέ πολιτικούς όρους, και μεγάλο τμήμα τους ριζοσπαστικοποιείται, μετέχοντας στίς συλλογικές κινητοποιήσεις και ασκώντας πίεση στους πολιτικούς του φορείς –όπως διχάστηκε ή προνομαική βάση του Σοσιαλιστικού Κόμματος, δηλαδή ακριβώς τά μεσαία στρώματα, στην περίπτωση του Εύρωσυντάγματος, όταν ή μισή και πλέον Γαλλία ψήφισε ενάντια στην κομματική γραμμή.

Όσοόσο ή διαδικασία αυτή θρίσκειτά σέ εξέλιξη, εν κινήσει, παραμένοντας συχνά στό «κινηματικό» επίπεδο, καθώς φαίνεται ότι ακόμη δέν αποκρυσταλλώνεται ούτε κεφαλαιοποιείται πολιτικά, ούτε από την άριστερά (τό ΚΚΓ άς πούμε) ούτε στό έσωτερικό του διχασμένου Σοσιαλιστικού Κόμματος. Έτσι, και τηρουμένων των αναλογιών, μοιάζει νά επιβεβαιώνεται ό κανόνας ότι κάθε επανάσταση άκολουθείται από κάποιου τύπου άντεπανάσταση: επαναφορά στην τάξη, ειρήνευση του κοινωνικού πεδίου, γεφύρωση των ρηγμάτων, εν τέλει άπόπειρα μετατόπισης του πολιτικού άξονα (και πάλι) πρós τά δεξιά. Άν, στό πλαίσιο αυτό, ή δεξιά έπιστρέφει στόν πατερναλιστικό και άυταρχικό γενέθλιο τόπο της (μέ τόν Σαρκοζί ως πολιορκητικό κριό), ή μετα-σοσιαλδημοκρατική άριστερά θλίπει μέ συμπάθεια τή «φυγή πρós τά έμπρός» που προτείνει ή Σεγκολέν Ρουαγιάλ, σέ άντιπαράθεση μέ τήν άμήχανη άναποφασιστικότητα των ύπολοίπων έπικεφαλής του κόμματος.

Η πολιτική θέση που έναρκώνει ή Σεγκολέν Ρουαγιάλ είναι διττή. Άφενός συναινεί στην μετατόπιση της δημόσιας συζήτησης πρós τή δεσπόζουσα της ασφάλειας και της κοινωνικής εύταξίας, διατυπώνοντας προτάσεις που κινούνται στά χωρικά ύδατα της παραδοσιακής δεξιάς –αυτό δέ σημαίνει ότι λείπουν και οι κατάλληλες κοινωνικές ύποδοχές, άλλωστε είναι χαρακτηριστικό ότι οι θέσεις της Ρουαγιάλ για τήν έγκληματικότητα έχουν μεγάλη διείσδυση στά εύηχοα ώτα των ψηφοφόρων του Έθνικού Μετώπου και της δεξιάς, ενώ διασπούν τό σοσιαλιστικό άκροατήριο.⁴ Ταυτόχρονα, έπιχειρεί τήν ιδεολογική άποκατάσταση και έπικύρωση παραδοσιακών αξιών: ή «δίκαιη τάξη», ή «άξία της έργασίας», ή τίμα άνταμοιβή της τίμας δουλειάς. Άπό τήν άλλη, διακηρύσει προσήλωση στίς άπορρυθμιστικές άπαιτήσεις μιας συγκεκριμένης αναδιάρθρωσης των καπιταλιστικών σχέσεων κυριαρχίας, μιλώντας για τό παρωχημένο της «γαλλικής εξαίρεσης», τήν άνάγκη νά ξεφύγει ή χώρα από τους κοινω-

νικούς και οικονομικούς της «άρχαϊσμούς», τήν άποκατάσταση της «άξίας της έπιχείρησης», τά κίνητρα για επενδύσεις, τέλος τήν άνάγκη για «μεγαλύτερη εύελξία», διανθισμένη θεβαίως μέ τίς άπαραίτητες άσφαλιστικές δικλείδες ως άπότοκο μιας σοσιαλίζουσας εύαισθησίας. Τελικά πρόκειται για ένα παράδοξο μείγμα συντηρητικού άυταρχισμού, που στρέφεται εναντίον όσων άπειλούν τά εύθραυστα επίπεδα ασφάλειας και εύημερίας, και ενός όρημητικού ύπερ-φιλελευθερισμού. Αυτός ό ιδιάζον συγκερασμός άπευθύνεται όχι τόσο στόν «λαό» των άποκλεισμένων και περιθωριοποιημένων, όσο σέ εκείνον τόν «λαό» που «σέβεται τήν τίμα έπιτυχία μέσω της έργασίας» ή «που θέλει καλύτερα σχολεία για τά παιδιά του», εν όλίγοις σέ εκείνες τίς μερίδες των λαϊκών και μεσαίων τάξεων που διαπνέονται από όνειρα κοινωνικής άνόδου.

Συντίθεται έτσι ή έξής πρόταση διεξόδου: ή έπιστροφή στην «δημοκρατία του Κέντρου», που στην κοινωνική της έκδοχή άνάγει τά «νέα μεσαία άστικά στρώματα» σέ θεμέλιο της δημοκρατίας και δυναμικό φορέα του (οικονομικού κυρίως) έκσυγχρονισμού, ενώ στην πολιτική της διάσταση ίσοδυναμεί μέ μία έπίκληση της κεντρώας θέσης ως τόπο της συμμαχίας όλων των μετριοπαθών και συνετών («ύγιών») δυνάμεων, πρós ύπέρβαση της «διχαστικής» τομής άριστερά/δεξιά. Δέν είναι τυχαίο ότι ή «δημοκρατία του Κέντρου» ύπηρεξε καταλυτική για τήν άνασύνθεση του γαλλικού πολιτικοκοινωνικού σκηνηκού στην δεκαετία του '80 –ή Ρουαγιάλ διεκδικεί άλλωστε τήν «κληρονομία του Μιτεράν» αλλά και έναν δικό της τρόπο τήν έπικαιροποιεί. Θεωρώ, λοιπόν, ότι τό πολιτικό και ιδεολογικό διάδημα της «συντρόφισσας» Ρουαγιάλ εντάσσεται σέ μία εύρύτερη, συντηρητικών προθέσεων, στρατηγική κατασίγασης των παθών και έπανοικειοποίησης ιδίως εκείνης της κρίσιμης μάζας των μεσαίων στρωμάτων που «άποσκήρτησε». Έπιχείρηση που έπιδιώκει νά επανεντάξει στην κυρίαρχη συναίνεση τά λοξοδρομημένα τμήματα του πληθυσμού, νά τά άποκαταστήσει στόν δοκιμασμένο ρόλο των «νέων μεσαίων στρωμάτων»: ως φορείς άταξικών και ύπερταξικών άναπαραστάσεων ενός δυναμικού έθνους μέ άρραγή άυτοπεποίθηση, θεματοφύλακες της «καινοτομίας» και του «δυναμισμού» ενάντια στους «άρχαϊσμούς» της «μπλοκαρισμένης κοινωνίας», ύποκείμενα μιας νέας μετριοπάθειας που ύπονομεύει κάθε συγκρουσιακό λόγο και πράξη, κάθε έσωτερική κοινωνική ή πολιτική ρήξη. Όσοόσο, δεδομένου ότι τό κοινωνικό πεδίο παραμένει σέ άναταραχή και ή κοινωνική βάση είναι διαιρεμένη (ιδίως ή έκλογική βάση του ΣΚΓ), ή άποτελεσματικότητα μιας τέτοιας στρατηγικής θά κριθεί τελικά στην διαδικασία της πολιτικής και ιδεολογικής πάλης. Οι προοπτικές είναι άνοιχτές.

4. Αύγή, Ε. Τορεζόλε, 11.06.2006.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ 1900-1940*

του Γιάννη Αντωνίου

Η παρούσα μελέτη ξεκίνησε πριν από έξι χρόνια αναζητώντας τα ίχνη των Ελλήνων μηχανικών. Ανάμεσα στο πλήθος των ερωτημάτων που την τροφοδοτούσαν, και ταυτόχρονα την υπέβαλαν σε διαρκή αναστοχασμό, κυρίαρχη θέση κατείχε μία ορισμένη ιδέα περί νεωτερικότητας, στή συνάφειά της με την έννοια της τεχνολογίας και τό ιδεώδες της προόδου. Οι έννοιες αυτές θεωρήθηκαν ως ένα αξεδιάλυτο σύνολο, ή για να χρησιμοποιήσω τή γλώσσα των Σπουδών Επιστήμης και Τεχνολογίας (ΣΕΤ), ως ένα δίκτυο χωρίς άρμούς τό όποιο, εκτός του ότι αποτελεί ένα γενικότερο πλαίσιο κατανόησης και έρμηνείας της κοινωνικής δυναμικής,¹ παρέχει και τή δυνατότητα να κατανοηθούν οι σπουδές και τό επάγγελμα των μηχανικών ως οργανικό στοιχείο αυτού του συνόλου.

Οι μηχανικοί ανήκουν στις κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες οι όποιες, στην Αμερική και τήν Ευρώπη, αναδύθηκαν και διαμορφώθηκαν στό πλαίσιο της εκτύλιξης του μοντέρνου προγράμματος ως οι έμβιες άποτυπώσεις του τεχνολογικού φαινομένου. Από τήν άλλη, με τόν έναν ή τόν άλλο τρόπο, οι διάφορες στρατηγικές της κοινωνικής νομιμοποίησης και της άνόδου του επαγγέλματος αναπτύχθηκαν στή βάση μιας ρητορείας που δέν κουραζόταν να επαναλαμβάνει τήν προνομιακή σχέση τους με τή δυναμική του εκσυγχρονισμού και με τό ιδεώδες της προόδου. Η άνάδυση και ή διαμόρφωση του επαγγέλματος των ελλήνων μηχανικών, ή διαμόρφωση της επαγγελματικής τους ταυτότητας, οι σχετικές ιδεολογίες που τό εξέφραζαν και τό νομιμοποιούσαν κατά καιρούς κοινωνικά, υπήρξαν οργανικά στοιχεία αυτής της σχέσης, παράγωγα και ταυτόχρονα παραγωγοί της, που άφησαν διακριτό άποτύπωμα στην οικονομική και τήν τεχνολογική πορεία της χώρας και στόν παρατεταμένα άμφίρροπο εκσυγχρονισμό της.

Η ίδρυση του ελληνικού έθνικού κράτους, προϊόν επανάστασης και διεθνούς επέμβασης, συνιστά από μόνη της μία ριζική θεσμική καινοτομία σε σχέση με τις προϋπάρχουσες δομές της όθωμανικής διοίκησης. Τό

νεοπαγές κράτος, εκ των πραγμάτων, υπήρξε έμπνευστής και καθοδηγητής όλων των έγχειρημάτων που υπερέβαιναν τά όρια της προνεωτερικής θέσμησης και τις πρακτικές των παραδοσιακών τεχνικών που τήν υποβάσταζαν. Τά όχρωματικά έργα του Καποδίστρια, οι δρόμοι του Όθωνα, οι σιδηρόδρομοι του Τρικούπη, οι ύποδομές και τά έγγειοβελτιωτικά έργα του Βενιζέλου, ή τεχνοφιλία του Μεταξά μπορούν να γίνουν κατανοητά ως κινήσεις που υλοποιούν τόν πολιτικό στόχο της διαμόρφωσης της χώρας με όρους νεωτερικούς και δυτικούς. Τό ελληνικό κράτος, με άλλα λόγια, ιδρύθηκε για να είναι δυτικό και μοντέρνο. Όσοσο, φαίνεται πως αυτό τό έγχειρημα του εκδυτικισμού και του εκμοντερνισμού, στή μακρά διάρκεια, είχε μία άμφίρροπη και άσταθή πορεία, με άποτελέσματα που διαφέρουν σημαντικά από τό προς μίμηση άρχετυπικό ιδεώδες.

Οι Έλληνες μηχανικοί στή μακρά διάρκεια έμπνεύονταν από ένα ιδεώδες προόδου που μετέφραζε τόν εκμοντερνισμό και τόν εκδυτικισμό του κράτους σε όρους επιστήμης, τεχνικότητας και οικονομικής ανάπτυξης. Τό πλέγμα αυτό υπερέβαινε τις συντεταγμένες της επίσημης έθνικής ιδεολογίας ή, εν πάση περιπτώσει, άμφισβητούσε τήν επάρκειά της και υπέβαλλε μία περισσότερο πραγματιστική διατύπωση της. Από πολύ νωρίς τό επάγγελμα θά διεκδικήσει αυτή τήν έμπλουτισμένη ιδεολογία και θά άναδειχθεί σε κύριο φορέα και έκφραστή της, ενώ τό Πολυτεχνείο ως εκπαιδευτικός θεσμός έμελλε να καταστεί τό έμβλημά της.

Τοποθετώντας τους Έλληνες μηχανικούς σ' αυτό τό πλαίσιο πραγμάτευσης, με κυρίαρχους πόλους τήν εκσυγχρονιστική πρόθεση από τή μία και τήν άμφίρροπη εϋδωσή της από τήν άλλη, έπιχείρησα να σκιαγραφήσω τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των σπουδών, του επαγγέλματος και των σχετικών θεσμών που τό εξέφρασαν στή συνάφειά τους με τό τεχνοκρατικό ιδεώδες στην ελληνική έκδοχή του και τις κατά καιρούς περιπέτειες της έκφοράς του στην κοινωνική σφαίρα. Η προσέγγιση αυτή, άς διευκρινιστεί, δέν άντιλαμβάνεται τόν εκμοντερνισμό ως μία έσχατολογική πορεία προς

* Τό παρόν κείμενο αποτελεί άπόσπασμα από τή μελέτη του Γιάννη Αντωνίου *Οι Έλληνες Μηχανικοί. Θεσμοί και ιδέες 1900-1940*, που θα κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις «Βιβλιόγραμμα» τόν Όκτώβριο του 2006.

1. Misa, Thomas, «The Compelling Tangle of Modernity and Technology», στό Misa, T.-Brey, P.-Feenberg, A., *Modernity and Technology*, Cambridge, Massachusetts, MIT, 2003, σ. 3-30.

ένα αρχετυπικό πρότυπο δυτικότητας, τό όποιο, ούτως ή άλλως, ποτέ δέν ύπήρξε, ούτε θεωρεί τήν άμφιρρέπεια ως προς αυτό τό στόχο ως ύστερήση.

Βεβαίως, ή προγραμματική έξαίρεση κάθε τελεολογίας, ή απάρνηση τής μονόδρομης σιδηροτροχιάς τής δυτικής νεωτερικότητας, ή θεώρηση τής τεχνολογίας καί τής κοινωνίας ως σχέσης συμπαραγωγής, έκαναν τό έρευνητικό έγχείρημα πίο άβέβαιο ως προς τίς αναφορές καί τίς θεωρητικές επιβεβαιώσεις του. Ταυτόχρονα όμως τό απάλλασσαν από τήν ύποχρέωση νά μιλήσει γιά στρεβλώσεις καί ύστερήσεις του έλληνικού δρόμου ανάπτυξης καί νά αναζητήσει τούς «γνωστούς ύπόπτους» αυτής τής «άπόκλισης».

Στά πρώτα βήματα του κράτους, καί κατά τό διάστημα 1828-1878, ή επαγγελματική ταυτότητα του μηχανικού αναγνωριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στους άποφοίτους τής Στρατιωτικής Σχολής των Ευελπίδων, καί ιδιαίτερα σέ όσους ήταν μέλη του Μηχανικού σώματος. Ή θεσμική αυτή κατάταξη παρήγαγε καί τήν πρώτη επίσημη, νεωτερικού τύπου, ιεραρχία στά τεχνικά επαγγέλματα στην Ελλάδα, ή όποία βασιζόταν καί σέ μιά αντίστοιχη εκπαιδευτική. Οι άξιωματούχοι αυτοί, πού συχνά είχαν σπουδάσει σέ γαλλικές τεχνικές σχολές, θά στελεχώσουν τήν κρατική γραφειοκρατία στον τομέα των κατασκευών, συνδυάζοντας τό στρατιωτικό άξίωμα μέ τίς τεχνικές γνώσεις καί θά εξελιχθούν σ' ένα είδος ευπατριδών κρατικών άξιωματούχων, πού συνδύαζαν τήν άφοσίωση στό έθνικό ιδεώδες μέ τήν ύπεροχή τής τεχνικότητας. Άνάμεσά τους, ό Έμμανουήλ Μανιτάκης, μυημένος στον σαινιμονισμό, καί γιά 23 χρόνια στέλεχος τής Ύπηρεσίας Δημοσίων Έργων, ό Δημήτριος Σκαλιστήρης, ό Άναστάσιος Θεοφιλάς, τεχνικά στελέχη του κράτους καί οι δύο τελευταίοι διευθυντές του Πολυτεχνείου. Οι άνθρωποι αυτοί ούσιαστικά θά ήγεμονεύσουν στο επαγγελματικό πεδίο μέχρι καί τίς άρχές του 20ου αιώνα.

Τό 1836 ιδρύεται τό Σχολείο των Τεχνών² μέ αποστολή τήν εκπαίδευση τεχνιτών. Ή ίδρυσή του συνιστά όχι μόνο θεσμική αλλά καί τεχνολογική καινοτομία. Ή άφετηρία της βρίσκεται στον διαχωρισμό τής διαδικασίας εκμάθησης των τεχνικών επαγγελμάτων από τήν εξάσκησή τους, τον διαχωρισμό δηλαδή τής εκπαίδευσης από τή συναφή μέ τό περιεχόμενο τής εργασίας. Ή καινοτομία αυτή, εκτός από τίς θεσμικές καί τεχνολογικές παραμέτρους της, έμπεριείχε έν σπέρματι καί μιά επιστημολογική. Ή διδασκαλία του σχεδίου, βασικό στοιχείο τής εκπαίδευσης των μαθητών του Σχολείου, στίς διάφορες μορφές της, καλλιεργούσε μιά θεώρηση του κόσμου ή όποια στηριζόταν στην άφαίρεση καί σέ κάποια θεωρητική σύλληψη τής πραγματικότητας. Μιά τέτοια στάση συνιστούσε ύπέρθωση του έμπειρικού-βιωματικού τρόπου σύλληψης των πραγμάτων καί τής σύστοιχης παρέμβασης σ' αυτά, ή όποία χαρακτήριζε τίς παραδοσιακές τεχνικές καί τούς φορείς τους.³

Ή ρασιοναλιστική προσέγγιση τής επαγγελματικής

εκπαίδευσης πού χαρακτήριζε τον πρώτο διευθυντή του σχολείου, τον Βαυαρό λοχαγό του μηχανικού Fr. von Zender, πολύ γρήγορα θά αντικατασταθεί από τό νεοκλασικό πνεύμα του διαδόχου του, του έμπνευσμένου κωνσταντινοπολίτη αρχιτέκτονα Λύσανδρου Κωνταντζόγλου. Οι έθνικές ιδέες, ή έπιστροφή των Μουσών στον τόπο τής καταγωγής τους έπρεπε νά αποτυπωθούν σέ συγκεκριμένες ύλικές μορφές. Ό χώρος μέ τά κατασκευασμένα σύμβολά του έπρεπε νά γίνει ό καθημερινός μάρτυρας μιάς ιστορικής συνέχειας, γιά τήν αποκατάσταση τής όποίας, τήν ίδια στιγμή, πάσχιζαν τό κράτος μέ τούς θεσμούς του καί ή ιστοριογραφία μέ τίς άφηγήσεις της.

Στό ίδιο πνεύμα θά κινηθεί καί παραγωγή των έπώνυμων αρχιτεκτόνων πού έχτισαν τά νεοκλασικά κτίρια τής Άθήνας, τής Ερμούπολης καί τής Πάτρας μέχρι καί τά τέλη του αιώνα: του Κλεάνθη, των άδελφών Χάνσεν, του Τσίλλερ, του Κάλκου, αλλά καί των άνωνύμων αρχιτεκτόνων, άποφοίτων του Σχολείου των Τεχνών. Ή συγκρότηση τής κρατικής γραφειοκρατίας, τό ιδεώδες τής συστηματικής τεχνικότητας, πού υπερέβαινε τον έμπειρισμό τής πρακτικής μαθητείας καί ή αισθητική αποτύπωση τής έθνικής ιδέας αποτελούσαν έν συνδυασμό τό ιδεώδες τής προόδου τής έποχής καί συγχρόνως συγκροτούσαν ένα σχήμα πρόσληψης καί ενεργούς ανταπόκρισης στη νεωτερική πρόκληση.

Άπό τά τέλη τής δεκαετίας του 1870 ή εικόνα αρχίζει νά αποκτά καί νέα χαρακτηριστικά. Τά γιγαντιαία έργα ύποδομής, ό σιδηρόδρομος, τό οδικό δίκτυο καί ή διώρυγα τής Κορίνθου, βρίσκονταν τώρα στην αιχμή του μοντέρνου προγράμματος. Στό θεσμικό επίπεδο, ή ίδρυση του Σώματος των Πολιτικών Μηχανικών, τό 1878, ή μετάκληση τής Γαλλικής Άποστολής λίγο άργότερα καί ή ίδρυση του Σχολείου των Βιομηχανικών Τεχνών, τό 1887, χωρίς άμφιβολία, αποτελούν τά μείζονα περιστατικά τής περιόδου. Τό πρώτο σήμανε τήν υιοθέτηση καί τήν ένσωμάτωση του γαλλικού ύποδείγματος όργάνωσης τής τεχνικής γραφειοκρατίας. Τό δεύτερο, τή ζωντανή εισαγωγή τής γαλλικής τεχνολογίας σχεδιασμού καί κατασκευής των δημοσίων έργων, καί μάλιστα στο πλαίσιο μιάς ιδιαίτερης σχέσης μέ τήν École Nationale des Ponts et Chaussées, ή όποία έπρόκειτο νά παραμείνει έξαιρετικά ενεργός ακόμη καί μέ-

2. Έφημερίς τής Κυβερνήσεως, αρ. 82, 31.12.1836, «Διάταγμα περί εκπαίδευσεως εις τήν Άρχιτεκτονικήν», 31.12.1836.

3. Jacobsen, Kjetil-Andersen, Ketil-Halvorsen, Tor.-Myklebust, Sissel, «Engineering Cultures: European Appropriations of Americanism», στο M. Hard and A. Jamison (eds.), *The International Appropriation of Technology, Discourses on Modernity, 1900-1939*, MIT, 1998, σ. 105. Picon, Antoine. «Towards a History of Technological Thought», στο Fox, R. (ed.), *Technological Change*, Harwood, 1996, σ. 37-51.

χει τήν πρώτη είκοσαετία τοῦ ἐπόμενου αἰώνα. Τό τρίτο περιστατικό σήμαινε τήν ἐπίσημη εἰσαγωγή τῆς ἔννοιας τῆς ἐπιστήμης στους τεχνικούς θεσμούς.

Χωρίς νά ἀπεμπολήσει τά ἰδρυτικά χαρακτηριστικά του, τό ἰδεῶδες τῆς προόδου θά ἀνασυγκροτηθεῖ στό πλαίσιο αὐτῶν τῶν νέων ρυθμίσεων. Ἡ ἰδιότητα τῆς κοινωνικῆς ἐλίτ πού εἶχε ἡ ἐπαγγελματική ταυτότητα θά ἐνισχυθεῖ ἀκόμη περισσότερο, ὁ δεσμός μέ τό κράτος θά γίνεῖ ἀκόμη πιό καθολικός κατά τό ἀρχέτυπο τῶν γαλλικῶν σωματίων, ἐνῶ οἱ νομομηχανικοί, ἀξιωματικοί πάλι στή συντριπτική τους πλειοψηφία, τῆς ἀναβαθμισμένης Ὑπηρεσίας τῶν Δημοσίων Ἔργων, στό πλαίσιο τῆς νέας δομῆς, θά γίνουν οἱ ἥρωες τῆς ἀναμόρφωσης τοῦ προνεωτερικοῦ τοπίου σέ νεωτερικό, ἐμπνευσμένοι ἀπό τίς μαθηματικές ἀρχές καί τήν ἐπιστημονικά νομιμοποιημένη πολιτική τελεολογία τοῦ γαλλικοῦ θετικισμοῦ.⁴ Γενικότερα, τό θετικιστικό πνεῦμα θά κάνει αἰσθητή τήν παρουσία του σ' αὐτή τήν περίοδο: ἐνδεικτικτές συνεισφορές στό πεδίο τῶν ἰδεῶν εἶναι αὐτές τοῦ Ι. Σκαλτσούνη, τοῦ Α. Χρηστομάνου, τοῦ Ἰω. Παυλίδη, τοῦ Κ. Μητσόπουλου, τοῦ Λ. Βλάσση καί ἄλλων, οἱ ὁποῖοι συνειδητά ἐπέλεξαν νά ἀντιπαρατεθοῦν στήν ἡγεμονία τοῦ κλασικοῦ πνεύματος.⁵

Στό πεδίο τῶν ἰδεῶν ἀλλά καί τῆς θεσμικῆς ἀποτύπωσης τους, ἡ ἴδρυση τοῦ Σχολείου τῶν Βιομηχανῶν Τεχνῶν ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς ἰσχυρές ἐπιβεβαιώσεις τῆς ἀνάδυσης τοῦ θετικιστικοῦ ἰδεώδους στό ἑλληνικό πλαίσιο. Τό ἰδρυτικό διάταγμα τοῦ 1887 μιλοῦσε γιά τήν ἀναγκαιότητα τῆς ἐκπαίδευσης τεχνικῶν ἐπιστημόνων, κατάλληλων νά ἀνταποκριθοῦν στίς ἀπαιτήσεις τῶν μεγάλων ἔργων καί τῆς ἐποχῆς τοῦ αἰμοῦ. Ὡστόσο, ἀπό τίς δύο προοπτικές τό Σχολεῖο, κατ' ἀποκλειστικότητα σχεδόν, ἐξυπηρετήσε τήν πρώτη. Ἡ πλειοψηφία τῶν 321 ἀποφοίτων τοῦ Σχολείου μέχρι τό 1914, τῶν πρώτων ἐλλήνων πολιτικῶν μηχανικῶν, ἐπρόκειτο νά στελεχώσει τήν Ὑπηρεσία τῶν Δημοσίων Ἔργων. Τό παράδειγμα τοῦ πρώτου καί μοναδικοῦ σπουδαστῆ τῆς Σχολῆς τῶν Μηχανουργῶν, Ἀριστείδη Κωνσταντινίδη, τό 1889, εἶναι χαρακτηριστικό ὡς πρός τοὺς ἰσχύοντες σπουδαστικούς προσανατολισμούς, τά ἐπαγγελματικά ἐνδιαφέροντα καί βεβαίως τό σχετικό ἰδεῶδες προόδου. Μὴν ἀντέχοντας οὔτε τῆ μοναξιά τῆς φοίτησης, ἀλλά πολύ περισσότερο μᾶλλον τῆ γλεύη τῶν συμμαθητῶν του, πού τόν ἀποκαλοῦσαν μέ τόν ἀπαξιώτικο χαρακτηρισμό «ὁ γύφτος», μετεγράφη τελικά στή Σχολή τῶν Πολιτικῶν Μηχανικῶν.

Στήν πυκνή δεκαετία 1912-1922 ἡ Ἑλλάδα διπλασιάστηκε σέ ἔκταση καί πληθυσμό. Ἡ μεγέθυνση τῆς χώρας σήμανε μεγέθυνση τῶν προγραμμάτων κατασκευῆς δημοσίων ἔργων, νέες δομές συγκρότησης τῆς κρατικῆς γραφειοκρατίας, νέους ἐκπαιδευτικούς θεσμούς καί μαζικοποίηση τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ μηχανικοῦ. Τά θεσμικά σύμβολα αὐτῶν τῶν ἀλλαγῶν, πού χωρίς ἀμφιβολία χρεώνονται στήν τάση πού ὀνομάστηκε δενιζελικός ἐκσυγχρονισμός, ἦταν ἡ ἴδρυση τοῦ Ὑπουργείου Συγκοινωνίας τό 1914, ἡ μετατόπιση τοῦ Πολυτεχνείου στήν ἀκαδημαϊκή βαθμίδα καί ἡ ἴδρυση

τῶν 5 ἀνωτάτων σχολῶν στό διάστημα 1914-1917, καί τέλος ἡ ἴδρυση τοῦ Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Ἑλλάδας τό 1923. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ θεσμοὶ ἐπρόκειτο νά ἀποτελέσουν τοὺς κύριους ἐκφραστῆς τοῦ τεχνοκρατικοῦ ἰδεώδους στήν περίοδο τοῦ Μεσοπολέμου, χωρίς νά πάψουν ποτέ νά βρίσκονται σέ σχέση ἀλληλεξάρτησης καί ἀλληλοπροσδιορισμοῦ, παρά τίς κατά καιροῦς τριβές καί ἀντιπαραθέσεις.

Ἡ ἀναβάθμιση τῆς Ὑπηρεσίας Δημοσίων Ἔργων σέ ὑπουργεῖο ἐμπεριέχει, ἐκτός τῶν ἄλλων, καί ὑψηλοῦς συμβολισμούς, μέ πρώτους ἀνάμεσα τους τήν ἀναβάθμιση τῆς ἰδέας τῆς τεχνικότητας στήν πολιτική τοῦ κράτους καί τοῦ ρόλου τῶν μηχανικῶν. Ἡ πολιτική τοῦ Δημήτριου Διαμαντίδη, τοῦ Ἀλεξ. Παπαναστασίου, τοῦ Ι. Μεταξᾶ ἀργότερα, καί στελεχῶν τοῦ ὑπουργείου ὅπως ὁ Ν. Κιτοίκης, ὁ Δ. Λαμπαδάριος, ὁ Κ. Γεωργικόπουλος, ὁ Α. Οἰκονόμου, ὁ Α.ν. Δημητράκοπουλος, ἐξέφρασε μιά τάση πού διεκδικοῦσε, ἄλλοτε ἰσχυρότερα καί ἄλλοτε ἀσθενέστερα, τήν υἰοθέτηση, ἀπό τῆ μεριά τοῦ κράτους, τῶν ἀρχῶν τῆς κοινωνικῆς μηχανικῆς (social engineering) στή διεύθυνση τῶν πολιτικῶν καί τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων. Στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς τάσης, τό ζήτημα δέν ἦταν πιά μόνο τά τρένα, οἱ δρόμοι, τά λιμάνια, τά κτίρια, ὁ ἠλεκτρισμός, τά ἐγγειοβελτιωτικά ἔργα ἢ ἡ βιομηχανία, ἀλλά ὀλόκληρο τό σύστημα διεύθυνσης τῆς ἀναδυόμενης καί ἐξαιρετικά πολὺπλοκης πολιτικῆς κοινωνίας. Ἐνα σύστημα διεύθυνσης πού ἀναζητοῦσε τήν ἐξασφάλιση τῆς ἀποτελεσματικότητάς του στίς ὀρθολογικές κανονικότητες οἱ ὁποῖες συνιστοῦσαν τίς καταστατικές ἀρχές τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ μηχανικοῦ.

Τό Πολυτεχνεῖο, κατά τῆ περίοδο τῆς διεύθυνσης τοῦ Ἀγγελου Γκίνη, καί μέ τήν ἴδρυση τῶν ἀνωτάτων σχολῶν τό 1914, θά στραφεῖ ἀπό τό γαλλικό στό γερ-

4. Ἰδιαίτερα μάλιστα σ' αὐτή τήν τάση τῆς ἀναμόρφωσης τοῦ τοπίου μέ ὄρους νεωτερικούς εἶναι νόμιμο νά ἀνιχνευτοῦν κάποιες σημαντικές ἀναλογίες μέ τῆ δράση τῶν Γάλλων μηχανικῶν, πού περιγράφει ὁ Antoine Picon, οἱ ὁποῖες ἐπρόκειτο νά συνοδεύσουν τῆ διαμόρφωση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἐπαγγέλματος στήν Ἑλλάδα καί τῶν παραγωγικῶν στόχων του, ἀκόμη καί στή φάση τῆς ὀρίμανσῆς του. Λέει λοιπόν χαρακτηριστικά ὁ Picon: «Αὐτό τό τυχαῖα διαμορφωμένο τοπίο ἀντικαθίστατο ἀπό τήν ἐμπρόθετη δράση τῶν ἀναμορφωτῶν του, γέμιζαν τά φαράγγια καί ἰσοπέδωναν τά βουνά, ὅπως ἡ πολιτική καταργοῦσε τά ἀπηρεχαιωμένα προνόμια καί τίς παλιές διαιρέσεις». Βλ. Picon, Antoine, *French Architects and Engineers in the Age of Enlightenment*, Cambridge University Press, 1992, σ. 253-254.

5. Χρηστομάνος, Ἀναστάσιος, *Φυσικά Ἐπιστήμια καί Πρόοδος*, Πρυτανικός λόγος, Ἀθήνα, 17 Δεκεμβρίου 1896. Σκαλτσούνης, Ἰωάννης, *Σκέψεις περί τῆς ἐν Ἑλλάδι Βιομηχανίας*, Ἀθήνησι, Τύποις Α. Κτενά καί Σούτσα, 1868. Παυλίδης, Ἰωακείμ, *Περί τῆς Τεχνικῆς Ἐκπαιδύσεως καί ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι*, 1902.

μανικό πρότυπο εκπαίδευσης, και παρά τις σημαντικές αποκλίσεις από το πρωτότυπο και την κριτική που του άσκήθηκε στην άφρητρία αλλά και στη δεκαετία του 1930, δέν μεταβλήθηκε επί της ουσίας σ' όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου. Η ελίτιστική φυσιογνωμία του ιδρύματος θά κτιστεί επάνω στην ιδέα της προνομιακής σχέσης του μέ τις τεχνικές επιστήμες και τό ιδεώδες της προόδου που συνδέονταν μ' αυτές, την αρχή της αξιοκρατίας ή όποια δέν έπαψε νά αποτελεί σήμα-κατατεθέν του, και τά σημαντικά περιθώρια αυτόνομιας που κατέκτησε απέναντι στό κράτος και τούς συναφείς πολιτικούς συσχετισμούς.

"Όλα αυτά τά χαρακτηριστικά καθιστούσαν τό Πολυτεχνείο έναν θεσμό σημαντικά αποκλίνοντα σέ σύγκριση μέ τά ισχύοντα, και στόν ακαδημαϊκό χώρο αλλά και στην κοινωνία γενικά. Όσοτόσο τό Ίδρυμα, παρά τις συνάφειές του μέ τά γερμανικά πρότυπα αλλά και τις διακηρυγμένες προθέσεις, ποτέ δέν κατάφερε νά παίξει έναν ρόλο ουσιαστικό στην ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας, και ή εκπαίδευση που προσέφερε παρέμεινε μακριά από τις απαιτήσεις της βιομηχανίας. Σ' όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου συνέχισε κατά βάση νά εκπαιδεύει στελέχη κατάλληλα για την επάνδρωση της κρατικής γραφειοκρατίας και ελεύθερους επαγγελματίες προσανατολισμένους στις κατασκευές και τά δημόσια έργα.

Τό Τεχνικό Έπιμελητήριο, θεσμός συγκροτημένος στην βάση αρχών κορπορατιστικής εμπνευσης, θά αποτελέσει τόν ενιαίο χώρο της υποχρεωτικής συστέγασης του επαγγέλματος μέσα σέ συνθήκες έντατικής μαζικοποίησης και εκτύλιξης των έτερογενών χαρακτηριστικών του. Η φυσιογνωμία του θεσμού και ή παρέμβασή του στα δημόσια πράγματα θά οικοδομηθεί πάνω στην αναζήτηση μιας ισορροπίας ανάμεσα στους δύο καταστατικά προβλεπόμενους ρόλους του: του τεχνικού συμβούλου του κράτους και του εκφραστή των επαγγελματιών συμφερόντων των ελλήνων μηχανικών. Ο πρώτος ρόλος θά εμπνεύσει και θά εκφράσει από τή σκοπιά των μηχανικών τις διάφορες παραλλαγές της τεχνοκρατικής ιδεολογίας στό Μεσοπόλεμο, ενώ ή εξέσκηση του δεύτερου θά έγγράψει στις επιτυχίες του μια σειρά από θεσμικές κατακτήσεις που ως κέντρο είχαν τό κλείσιμο του επαγγέλματος και την υπεράσπιση της έλίτ φυσιογνωμίας του.

Τό κράτος θά συνεχίσει νά αποτελεί τό προνομιακό πλαίσιο της εκτύλιξης του επαγγελματισμού και της τεχνικότητας των ελλήνων μηχανικών, είτε μέσω της στελέχωσης των υπηρεσιών του είτε μέ τή μορφή των δημοσίων έργων είτε μέ τή μορφή των προμηθειών και της χρήσης τεχνολογικού εξοπλισμού και, βεβαίως, μέσω των θεσμικών ρυθμίσεων που όριοθετούσαν τή συγκρότηση και τή λειτουργία του.

Τά οικιστικά προγράμματα μεγάλης κλίμακας, όπως αυτό της αποκατάστασης των προσφύγων, ή διαμόρφωση του αστικού τοπίου, τά έγγειοβελτιωτικά έργα στη Β. Ελλάδα, τό μεγάλο πρόγραμμα της οδοποιίας,

τά λιμάνια και οι αστικές υποδομές, τά όχυρά στη Β. Ελλάδα, τεχνολογικά περιστατικά έν πολλοίς παράγωγα της ιστορικής συγκυρίας, ανάμεικτα σώματα κοινωνίας και τεχνολογίας, αποτέλεσαν τις μεγάλες δόξες του επαγγέλματος, αλλά και τά αντιπροσωπευτικά πεδία ευδοκίμησης του μοντέρνου προγράμματος στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου.

Αυτή ή συνάρθρωση θεσμών, αξιών, γνώσεων και δραστηριοτήτων, χωρίς νά προσδίδει την κατοχύρωση και τά προνόμια που προσέφεραν στα μέλη τους τά κρατικά σώματα των Γάλλων μηχανικών, ήταν αρκετά ισχυρή για νά νομιμοποιεί και νά εμπνέει τά χαρακτηριστικά μιας επίλεκτης επαγγελματικής ταυτότητας, οι φορείς της όποιας, όσο κι αν στην επίσημη ρητορεία τους θεωρούσαν αυτόνομη υποχρέωσή τους την υπεράσπιση του βιομηχανικού έγχειρήματος ως συστατικού στοιχείου της προόδου, άλλο τόσο δυσκολεύονταν νά τό έγγράψουν στην καθημερινότητα των επαγγελματιών προοπτικών τους.

Μέσα στό ταραγμένο σκηνικό του Μεσοπολέμου, οι μηχανικοί διεκδίκησαν τό ρόλο του οδηγού από την φιλελεύθερη στή συντεταγμένη νεωτερικότητα, μέ ιδεολογικό όχημα τό τεχνοκρατικό ιδεώδες. Σέ μία κάπως άπλουστευτική απόδοση, αλλά μάλλον αρκετά παραστατική της προθετικότητας που την παρακινούσε, ή ιδεολογία αυτή επέτασσε, ούτε λίγο ούτε πολύ, τό «συμμάζεμα της ταραχής».

Όυτως ή άλλως, ή ιδέα της εφαρμοσμένης προόδου, τό τεχνοκρατικό ιδεώδες στις διάφορες εκδοχές του, στεγάσθηκε στις καταστατικές σχέσεις που συνέδεσαν την εκπαίδευση και τό επάγγελμα των μηχανικών μέ μιάν όρισμένη αντίληψη όρθολογισμού και εφαρμογής της έννοιας της επιστημονικής αντικειμενικότητας στόν κόσμο.⁶ Οι μηχανικοί εκπαιδεύονταν πάνω σ' αυτό, ενώ τό επάγγελμα, παρά τις σημαντικές ιδιαιτερότητές του στα διάφορα έθνικά περιβάλλοντα, διεκδίκησε τή νομιμοποίηση και την άνοδική κοινωνική τροχιά στην βάση της ταύτισής του μ' αυτήν τή σχέση. Η απόσταση ανάμεσα σ' αυτήν την παραδοχή και την ανάπτυξη της τεχνοκρατικής ιδεολογίας ως διακριτού ρεύματος στόν Μεσοπόλεμο δέν είναι πολύ μεγάλη. Όταν οι συνθήκες τό επέτρεψαν, ή τό επέβαλαν, τό αξιακό ύλικό, βεμπεριανής κατά βάση εμπνευσης, τό όποιο υποβάσταζε την ήθική του ελευθέρου επαγγέλματος, μετασχηματίστηκε αποκτώντας τά χαρακτηριστικά της τεχνοκρατικής ιδεολογίας.

Μέ διάφορους τρόπους, σέ διαφορετικά περιβάλλοντα, για διαφορετικά πράγματα, οι μηχανικοί στόν Μεσοπόλεμο, στην Ευρώπη και την Αμερική, διεκδι-

6. Layton, Edwin, *The Revolt of Engineers, Social Responsibility and the American Engineering Profession*, Baltimore and London, The John Hopkins University Press, 1986 σ. 579.

κοῦσαν τήν ὀρθολογική ἀξιοποίηση τῶν πόρων καί τοῦ χρόνου, τήν ὑπαγωγή τῆς οἰκονομίας καί τῆς πολιτικῆς στίς ἀνάγκες καί τίς νόρμες τῆς παραγωγῆς, τήν ἀντιμετώπιση ὅλων τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων μέ τήν ἐφαρμογή τῶν πρακτικῶν τοῦ engineering στήν κοινωνία.

Τέλος, υἱοθετώντας τήν ἀρχή τῆς πολιτικῆς οὐδετερότητας, ἐπιλέγοντας δηλαδή ἓνα σημεῖο θέασης τῶν πραγμάτων ὑπεράνω τῆς τρέχουσας πολιτικῆς καί τῶν κοινωνικῶν ἀντιπαραθέσεων, οὐσιαστικά διεκδικοῦσαν τήν ἀσκηση πολιτικῆς μέ ἄλλους ὄρους. Ἡ τεχνοκρατική «ἐξέγερση» τῶν μηχανικῶν, τουλάχιστον στήν ἐκδοχή πού τήν ὀραματίστηκαν ὁ Th. Veblen ἢ ὁ H. Scott δέν νίκησε πουθενά. Ὡστόσο, τό γενικότερο ιδεολογικό πλαίσιο τοῦ Μεσοπολέμου γονιμοποιήθηκε σέ πολύ μεγάλο βαθμό ἀπό τή συνάφειά του μ' αὐτές τίς ιδέες. Ἄλλο τόσο, βέβαια, συνεισέφερε στή διαμόρφωση καί τή διατύπωσή τους.⁷

Τό τεχνοκρατικό ιδεῶδες στόν ἑλληνικό Μεσοπόλεμο ἐπρόκειτο νά ἀνασυγκροτηθεῖ καί νά ἐκφραστεῖ σέ μιὰ ποικιλία ἐκδοχῶν μέσα ἀπό τόν δημόσιο λόγο τῶν μηχανικῶν, ἢ ὅποια κλιμακώθηκε ἀπό τό ἀρχιμήδειο «πᾶ σῶ» τοῦ Ἡλία Ἀγγελόπουλου, στή βιομηχανική «μανία» τοῦ Νικόλαου Κανελλόπουλου καί τοῦ περιοδικοῦ Ἔργα, στήν ὀρθόδοξη τεχνοκρατία τοῦ «τεχνικοῦ κράτους» τοῦ Νίκου Κιτοῖκη καί τοῦ Ἀθανάσιου Ρουσόπουλου μέχρι τήν «τεχνικήν σκέψιν» τοῦ Κωνσταντίνου Γεωργικόπουλου, καί τέλος σ' ἐκεῖνο τό «μιῶ ἀπό καρδιάς» τοῦ Ἰωάννη Μεταξᾶ.

Στή δεκαετία τοῦ 1920, ὁ τεχνοκρατικός λόγος πού ἐξέφραζε τούς Ἕλληνες μηχανικούς ἐπιχειροῦσε νά γεφυρώσει τήν πρῶμη, σαινειμονική ἐμπνευση, τεχνοκρατία, τόν τεχνοκρατικό εὐπατριδισμό, πού ἀποτελέσσε τήν ιδεολογία τῶν κρατικῶν μηχανικῶν τοῦ 19ου αἰῶνα, μέ τίς ἀνάγκες τοῦ παραγμένου παρόντος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας. Ὡστόσο ὁ ὀρθολογισμός τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνικότητας δέν ἔφτανε πιά νά παραστέκεται ἀπλῶς ὡς πραγματιστής σύμβουλος τῆς πολιτικῆς. Οὔτε ἡ διακηρυγμένη ἀνιδιοτέλεια αὐτοῦ τοῦ σχήματος, στό πνεῦμα μίας λέσχης τζέντλεμεν, μποροῦσε νά καλύψει τίς ἀπαιτήσεις ἐνός ραγδαία μαζικοποιούμενου ἐπαγγέλματος. Ἡ ἐμμονή στήν ἀνιδιοτέλεια τοῦ εὐπατριδισμοῦ ἀπό τή μία καί ἡ διεκδίκηση τῆς διεύρυνσης τῶν ἐπαγγελματικῶν δικαιωμάτων ἀπό τήν ἄλλη, παρείχαν τήν εἰκόνα ἐνός ἐπαγγέλματος χωρισμένου στά δύο καί ἐξαιρετικά ἀδύναμου νά παρέμβει ἀποτελεσματικά στά δημόσια πράγματα.

Τήν ἴδια στιγμή, βεβαίως, δέν ἦταν τόσο τό νεοπαγές ΤΕΕ καί ὁ Ἀγγελόπουλος πού ἔδιναν τόν τόνο. Τό πνεῦμα τῶν ἐπιστημόνων βιομηχάνων, οἱ μηχανικοί ἐπιχειρηματίες καί τό περιοδικό Ἔργα ὠθοῦσαν σέ μιὰ ἀναδιατύπωση τοῦ τεχνοκρατικοῦ ιδεῶδους. Τό τρίπτυχο, Ἐπιστήμη-Τεχνική-Βιομηχανία, ὁ ὕμνος στή μηχανή καί τό σύστημα, ὁ τεύλορισμός καί ὁ φορτισμός, καθώς καί ὀργανικοί διανοούμενοι ὅπως ὁ Θεμιστοκλῆς Χαριτάκης καί ὁ Κλεισθένης Φιλάρετος, ὑπῆρξαν

ἐμβλήματα αὐτῆς τῆς τάσης. Ἀπό τήν ἄλλη, οἱ νησίδες τῆς δεύτερης Βιομηχανικῆς Ἐπανάστασης στήν Ἑλλάδα, τά τοιμῆντα, τά λιπάσματα, ὁ ἠλεκτρισμός, προβλήθηκαν ὡς τά πραγματολογικά τῆς ἀντίστοιχα, ἢ διάχυση τῶν ὁποίων ἐκκρεμοῦσε στό σῶμα τῆς παραγωγῆς καί τῆς κοινωνίας.

Ὡστόσο, στίς ἀρχές τίς δεκαετίας τοῦ 1930, μέσα σέ συνθήκες μιᾶς γενικευμένης κρίσης, τό ἐγχείρημα ἄγγιξε τά ὄριά του. Ἡ μεταφυσική τῆς ἀγορᾶς παραχωροῦσε περίπου ἀναντίρρητα τή θέση τῆς στή μεταφυσική τῆς ρύθμισης. Στόν δημόσιο λόγο ἢ ρητορεία τῆς αὐτάρκειας, ιδέες καί πολιτικές πού ἔκαναν πράξη τόν οἰκονομικό ἐθνικισμό, κέρδιζαν ἔδαφος. Τήν ἴδια στιγμή, ἢ «θνησιγενής»⁸ Ἑλληνική Δημοκρατία καί μαζί τῆς ἢ ὑπό ἐκκλόαψη πολιτική κοινωνία ἔκαναν τά τελευταῖα τούς θήματα. Ἡ «παλαβή δεκαετία», ὅπως χαρακτηριστικά ἀνέφερε ὁ Γιώργος Θεοδοκᾶς, εἶχε κἀνει τόν κύκλο τῆς.⁹

Μέσα σ' αὐτή τήν ἐξαιρετικά ἐκρηκτική συγκυρία, τό «τεχνικόν κράτος», ἢ τεχνοκρατική οὐτοπία τοῦ Κιτοῖκη, θά διεκδικήσει τήν ἀνάδυση τῶν 2000 περίπου μηχανικῶν σέ ἡγεμονική κοινωνική δύναμη στήν πορεία πρὸς ἓνα συντεταγμένο ἐκμοντερνισμό, ὅπως ἄλλωστε οἱ καιροί ἐπέτασαν.

Ἡ εὐδόωση τοῦ τεχνοκρατικοῦ ιδεῶδους σ' αὐτές τίς συνθήκες προϋπέθετε τήν ὀργανική σύνδεσή του μέ τήν πολιτική ἢ, διαφορετικά, τήν πλήρη ὑπαγωγή τῆς πολιτικῆς στίς ὀρθολογικές ἐπιταγές πού τό ὑποβάσταζαν. Ὁ κοινοβουλευτισμός, βαριά ἐνοχοποιημένος ἀπό τό παρελθόν καί τό παρόν τῆς ἀναταραχῆς καί τῆς ἀναποτελεσματικότητας, καθίστατο ἐμπόδιο στήν ὑλοποίηση τοῦ ἐγχειρήματος. Στή σύνθεση τοῦ Κιτοῖκη, τό κράτος, ἢ ἐπιστήμη καί τό ἐπάγγελμα καλοῦνταν νά ἐνωθοῦν σ' ἓνα σῶμα. Αὐτό οὐσιαστικά ἐξέφραζε καί ἡ πανηγυρική συνένωση τῶν δύο καταστατικῶν προσανατολισμῶν τοῦ ΤΕΕ σ' ἓναν ἐνιαῖο, στό πλαίσιο τοῦ ὁποίου ἡ ἐπαγγελματική εὐθύνη ἀπέναντι στό κράτος δέν ξεχώριζε ἀπό τήν ἐπαγγελματική εὐδοκίμηση, ἀφοῦ καί οἱ δύο νομιμοποιούνταν ἀπό τήν ὑπερκειμένη ἀρχή τῆς ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητας.

Τό 1936, ὁ Ἀθανάσιος Ρουσόπουλος, μαθητής καί προστατευόμενος τοῦ Κιτοῖκη, καθηγητής στό ΕΜΠ καί στέλεχος τοῦ ΤΕΕ, θά ὑποστηρίξει ὅτι ἡ ἔξοδος ἀ-

7. Hard, Mikael & Jamison, Andrew (eds.), *Hubris and Hybrids. A Cultural History of Technology and Science*, New York, Routledge, 2005, σ. 97-120.

8. Τόν ὄρο χρησιμοποιεῖ ὁ Γ. Μαυρογορδάτος: Μανρογορδάτος, George Th., *Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936*, University of California Press, 1983.

9. Θεοδοκᾶς, Γιώργος, «Ἐμπρός στό Κοινωνικό μας Πρόβλημα», στό Ἀλιβιζάτος, Ν.-Τσαπόγας Μ. (ἐπιμ.), *Γιώργος Θεοδοκᾶς. Στοχασμοί καί Θέσεις. Πολιτικά Κείμενα 1925-1966*, τ. Α', 1925-1949, Ἀθήνα, Ἐστία 1996, σ. 172 καί 181.

πό την κρίση μπορεί να εξασφαλιστεί μόνο με την εγκαθίδρυση του «τεχνικού κράτους» και την εφαρμογή της «Κοινωνικής Τεχνικής», την όποια αρμόδιοι να χειρίζονται και να ασκούν είναι «οι κατασκευαστές» και οι «οργανωτές» τεχνικοί επιστήμονες, και όχι οι «συμβατοκράτες» πολιτικοί και οι «γραφειοκράτες», οι όποιοι παρασιτούσαν πάνω στο σώμα της κοινωνίας. Μάλιστα, επειδή ο Ρουσόπουλος έκτιμούσε ότι η προοπτική της εγκαθίδρυσης αυτού του κράτους ήταν σχετικά μακρινή, πρότεινε, ως ενδιάμεσο στάδιο, το «Ημιτεχνικόν Κράτος», τό όποιο είναι δυνατόν να ευδοκιμήσει είτε στό πλαίσιο του φασιστικού είτε του μπολσεβικικού συστήματος.¹⁰

Τήν επόμενη ιδεολογική σύνθεση, στό πλαίσιο της οποίας τό τεχνοκρατικό ιδεώδες και ό όρθολογισμός των μηχανικών θά υπάγονταν στίς μεγάλες ούσιες του Τρίτου Έλληνικού Πολιτισμού, τήν ανέλαβε κατά βάση ό Μεταξάς μέ τήν ιδιότητα του «παλιού μηχανικού» και μιλώντας πάντοτε «από καρδιάς». "Ένα ακηδεμόνευτο τεχνοκρατικό ιδεώδες φάνταζε τόσο εφιαλτικό, όσο και ό κομμουνισμός. Για να αντιμετωπιστεί ή επέλαση της υλιστικής νεωτερικότητας, οι «ειδικοί» της τεχνικής έπρεπε να υποταχτούν στους «ειδικούς» του πνεύματος.¹¹ Τό γερμανικό ιδεολογικό μόρφωμα, αυτό που ό J. Herf¹² ονομάζει αντιδραστικό μοντερνισμό, στό πλαίσιο του όποίου οι Γερμανοί μηχανικοί θά αναγνωρίσουν τήν πρωτοκαθεδρία της *Kultur*, του πνεύματος δηλαδή των μεγάλων αξιών της φυλής, του αίματος, της πατρίδας έναντι της *Civilization*, του άψυχου τεχνικού πολιτισμού, θά αποτελέσει πλαίσιο και πηγή έμπνευσης για πολλούς επιφανείς Έλληνες μηχανικούς, και ιδιαίτερα για κάποιους που είχαν σπουδάσει στή Γερμανία εκείνη τήν περίοδο. Κάποιοι από αυτούς έπηρεάστηκαν από τό πνεύμα αυτού του άντεστραμμένου τεχνοκρατισμού, και όσοι είχαν πνευματικές άνησυχίες έπιχείρησαν να τό προσαρμόσουν στό ελληνικό ιδεολογικό πλαίσιο, άντικαθιστώντας τά σπαθιά των Νιμπελουγκεν και τίς Βαλκυρίες του Βάγκνερ μέ τά άετώματα του Παρθενώνα και τήν αωριότητα του άρχαιοελληνικού πνεύματος.¹³

Η επίκληση και ή άναγνώριση της πρωτοκαθεδρίας των μεγάλων «ουσιών» νομιμοποιούσε όσους υπεράσπιζαν τήν προοπτική της τεχνολογικής και βιομηχανικής ανάπτυξης της χώρας, παρά τους κινδύνους της κοινωνικής διαφοροποίησης που αυτή συνεπαγόταν, δίνοντάς τους ταυτόχρονα τή δυνατότητα να άνταγωνίζονται επί ίσοις όροις τους κλασικιστές καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, τους όπαδούς της θεωρίας της «ένδειας» και τόν ρομαντικό άντιτεχνοκρατισμό και άντικαπιταλισμό του Κωνσταντίνου Καραβίδα και των περι αυτόν. Ο κοινωνικός πατερναλισμός, ή ιδεολογία της αυτάρκειας, ό άντικοινοβουλευτισμός, ενισχυμένα από τήν ούσιοκρατική άνασυσγκρότηση του έθνικου παρελθόντος, γίνονταν τά εργαλεία άποκάθαρσης του τεχνοκρατικού πνεύματος από τά υλιστικά

συμφραζόμενά του, αλλά και ή έγγύηση της θωράκισης των κοινωνικών ιεραρχιών άπέναντι στους κινδύνους των άνατροπών που επέσειε τό φάντασμα της ταξικής πάλης. Η ιδεολογία αυτή θά αποτελέσει μέ μιά έννοια και τό πλαίσιο της «συμμαχίας» άνάμεσα στό ΤΒΕ, τό Πολυτεχνείο και τό καθεστώς της 4ης Αυγούστου.¹⁴

Η συνάντηση του Ν. Κιτσιή με τόν κομμουνισμό στά χρόνια της Κατοχής, και ή «στέγηση» του τεχνοκρατικού ιδεώδους κάτω από τήν προσδοκία του λαοκρατικού μεταπολεμικού μέλλοντος της Ελλάδας αποτέλεσε ούσιαστικά τήν τελευταία πράξη στήν περιπέτεια των τεχνοκρατικών ιδεών του Μεσοπολέμου.¹⁵

Έπικεντρώνοντας κατά περίπτωση σέ μιά ποικιλία συγκροτητικών παραγόντων του έπαγγέλματος, τήν εκπαίδευση, τους επαγγελματικούς θεσμούς, τους τομείς της άπασχόλησης, τήν κοινωνική σύνθεση και τίς ιδέες, αλλά και τίς συνθήκες διαρκούς μεταμόρφωσής τους μέσα σ' ένα πλαίσιο περιπετειώδους εκτύλιξης του μοντέρνου προγράμματος, έπιχείρησα να άνασυσγκροτήσω πλευρές του κόσμου των Έλλήνων μηχανικών στή μακρά διάρκεια.

Πρόθεσή μου ήταν ή άνάδειξη μιάς μακράς γενεαλογίας άνθρώπων, θεσμών και ιδεών που στή μεταξύ τους σχέση δέν έπαυαν να συγκροτούν έτερογενή σύνολα. Ωστόσο, τήν ίδια στιγμή ή ποικιλία και οι σημαντικές διαφορές αυτών των συσσωματώσεων δέν έπαυαν να σφραγίζονται από ισχυρές κανονικότητες και συνέχειες, κοινός παρονομαστής των όποίων υπήρξε ή διαρκής μετάφραση τους στους όρους των διαφόρων εκδοχών του ιδεώδους της προόδου. Σάν μιά πορεία δηλαδή, ή όποια άν και απέχει πόρρω από τό να είναι γραμμική, μπορεί και όδηγεί από τόν Zedner στόν Χαριτάκη, από τόν Μανιτάκη στόν Κιτσιή, από τόν Θεοφιλά στόν Πρωτοπαλαδάκη και από τόν Καυταντζόγλου στους μοντερνιστές άρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου.

10. Ρουσόπουλος, Αθανάσιος, *Πρός Ούσιαστικόν Λογισμόν και Τάξιν. Κατασκευάζειν και Χαιρειν*, Αθήναι, Πυρρός, 1936, σ. 237-253, 257-260.

11. *Τεχνικά Χρονικά*, τεύχος 177, 1.5.1939, σ. 348-350.

12. Herf, Jeffrey, *Αντιδραστικός Μοντερνισμός. Τεχνολογία, Κουλτούρα και Πολιτική στή Βαϊμάρη και τό Γ' Ράιχ*, μετ. Π. Ματάλας, Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης, 1996.

13. *Η Έκατονταετηρίς του ΕΜΠ, 1837-1937* (Πρυτανική όμιλία Κ. Γεωργιόπουλου), *Τεχνικά Χρονικά*, Αθήναι, 1939, σ. 15-19.

14. *Τεχνικά Χρονικά*, τχ. 179-180, 1-15.6.1939, σ. 431.

15. Κιτσιή, Νικόλαος, «Ο λόγος του Πρυτάνεως κ. Ν. Κιτσιή προς τους σπουδαστάς των Άνωτάτων Σχολών του ΕΜΠ, εκφωνηθείς τή 13η Νοεμβρίου 1943 έπ' ευκαιρία της έναρξεως του Άκαδημαϊκού έτους», Άρχείο Ν. Κιτσιή, άνάτυπο από τό περιοδικό *Τεχνική*, Αθήνα 1943.

ΦΑΝΤΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΝΙΦΕΣΤΑ

Σημειώσεις για μιά πολιτική τῆς ἀνάγνωσης

τοῦ Γιάννη Παπαθεοδώρου

1. Ἀνακαλύπτοντας τόν Μακιαβέλι

Στό γράμμα πού στέλνει στή Φράνκα Μαντόνια, γοητευμένος ἀπό τήν ἴδια ἀλλά καί ἀπό τό μικρό «ἰταλικό καλοκαίρι» πού περάσανε μαζί τό 1961, ὁ Λουί Ἀλτουσέρ περιγράφει ἕνα «πραγματικό θαῦμα», συμπληρώνοντας, τόν Φεβρουάριο πιά τοῦ 1962, πλάι στίς σκόρπιες ἀναμνήσεις του καί τίς νέες του ἀνακαλύψεις: «τό σπίτι, ... ἡ Ἰταλία, ὁ Μακιαβέλι κι ὁ Γκράμοι, κι ἐγώ». Σέ αὐτή τήν ἐπιστολή, εἶναι μᾶλλον ἡ πρώτη φορά πού οἱ ἀπρόβλεπτοι δρόμοι τῆς γραφῆς συνταίριαξαν κάπως τυχαῖα – ἢ μᾶλλον διόλου τυχαῖα – τά τρία αὐτά ὀνόματα μαζί (Μακιαβέλι, Γκράμοι, Ἀλτουσέρ) σέ μιά διανοητική ἀλυσίδα, πού ἐμελλε νά ἔχει ἀποφασιστική σημασία γιά τήν πολιτική καί κριτική θεωρία τοῦ δυτικοῦ μαρξισμοῦ. Ἡ γοητεία τῶν καινούργιων ἀνακαλύψεων στάθηκε, γιά τόν Ἀλτουσέρ, σέ ὅλα τά ἐπίπεδα ἐξαιρετικά παραγωγική, καί κυρίως ἄμεση. Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1962 παρακάλεσε τή Φράνκα νά τοῦ στείλει κάποια ἀντίτυπα τῶν ἐκδόσεων Φελτρινέλι γιά νά ἀσχοληθεῖ πλέον συστηματικά μέ τόν Μακιαβέλι, καί τόν Φεβρουάριο εἶχε ἤδη στά χέρια του ἕνα πρῶτο, κάπως μεγάλο «μάθημα» γύρω ἀπό τή «θεωρητική μοναξιά» τοῦ Φλωρεντίνου. Ἀρκετοῦς μήνες μετά, καί ἀφοῦ μεσολαβήσει μιά ἀκόμη τρίμηνη νοσηλεία καταθλιπτικῆς κρίσης, στή διάρκεια τῆς ὁποίας συνεχίζει νά ἀσχολεῖται μέ τόν Μακιαβέλι, ὁ Ἀλτουσέρ ξαναγράφει στή Φράνκα γιά νά τῆς ἐξηγήσει πῶς τό κεντρικό πρόβλημα στόν Μακιαβέλι, ἀπό θεωρητική σκοπιά, εἶναι, ἐντέλει, ἡ ἔννοια

τῆς νέας «ἀρχῆς» ἕνα ξεκίνημα ἀπό τό «ἀπόλυτο κενό», ἕνα διανοητικό «ντελίριο» γιά τήν ἀνακάλυψη νέων συνθηκῶν καί νέων μορφῶν πολιτικῆς δράσης. Εἶναι φανερό πῶς ὁ Ἀλτουσέρ, διαβάζοντας τόν *Σύγχρονο Ἡγεμόνα*² τοῦ Γκράμοι εἶχε ἀποδεχτεῖ τήν ἀναγνωστική ἀφετηρία τοῦ ἰταλοῦ ἐπαναστάτη, μέ τήν ὁποία διάβασε καί ὁ ἴδιος τό ἔργο τοῦ Φλωρεντίνου: ὁ Μακιαβέλι δέν ἦταν πλέον μιά διαβολική καρικατούρα πού συμβόλιζε ἀφελῶς τίς μηχανορραφίες τῆς πολιτικῆς, ἀλλά μέσω τοῦ προβλήματος πού ἔθετε (τή συστατική συγκρότηση, δηλαδή, τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους) γινόταν ὁ στοχαστής πού θεμελίωσε θεωρητικά καί πρακτικά τήν πολιτική ὡς αυτόνομη ἐπιστήμη. Ὁ θεωρητικός τύπος τοῦ μακιαβελικοῦ προβλήματος θά μπο-

1. Τά στοιχεῖα ἀντῶ ἀπό τήν εἰσαγωγή τοῦ Gregory Elliott στό βιβλίο τοῦ Francois Matheron (ed.), *Louis Althusser, Machiavelli and Us*, μτφρ., Gregory Elliott, Verso, London and New York, 1999, ἰδίως σ. xiv-xv. (Ἄς διατυπωθεῖ, καί ἀπό αὐτή τή θέση, πρὸς κάθε εὐήκοον οὖς ἡ παράκληση νά μεταφραστεῖ, ἐπιτέλους, αὐτό τό βιβλίο στά ἑλληνικά!). Πάντως δύο δοκίμια τοῦ Ἀλτουσέρ γιά τόν Μακιαβέλι περιέχονται στόν τόμο τοῦ Ἀλτουσέρ *Φιλοσοφικά*. Τό πρῶτο μέ τόν τίτλο «Μακιαβέλι», σ. 129-150 καί τό δεύτερο «Ἡ μοναξιά τοῦ Μακιαβέλι», σ. 195-213, μετάφραση Ἄγγ. Ἐλεφάντης, ἐκδόσεις Ὁ Πολίτης, Ἀθήνα 1994.

2. Βλ. τώρα Ἀντόνιο Γκράμοι, *Γιά τόν Μακιαβέλι, γιά τήν πολιτική καί γιά τό σύγχρονο κράτος*, μτφρ. Φ.Κ., Ἡριδανός, Ἀθήνα χ.χ.

ροῦσε νά συμπυκνωθεῖ, συμβατικά ἔστω, στόν διπλό αὐτό ἄξονα: ἀφενός μὲν στό ρόλο τοῦ Ἡγεμόνα (πού, ἄς τό ξαναποῦμε, «δέν μπορεῖ νά εἶναι ἓνα ἄτομο συγκεκριμένο· μπορεῖ νά εἶναι μονάχα ἓνας ὀργανισμός») γιά τήν κατασκευή ἑνός νέου «ἐμεῖς», ἀφετέρου δέ στήν ἐννοιολόγηση τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου καί τῆς ἀστάθμητης πολιτικῆς συγκυρίας, πού θά ἐπιτρέψουν τήν ἀνάδυση αὐτοῦ τοῦ νέου πολιτικοῦ ὑποκειμένου.³ Στόν ἀστερισμό τῆς φιλοσοφίας τῆς πράξης, ὁ *Ἡγεμόνας* ἀντιπροσωπεύει τή θεωρητική καί τεχνική ἐπισφράγιση τῆς πολιτικῆς, τῆ στιγμῆ τῆς μεταρρύθμισης. Ἀντιπροσωπεύει ὅμως καί κάτι ἄλλο: ἄν γιά τόν Μακιαβέλι, τό πρόβλημα ἦταν ἡ συγκρότηση τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ ὡς ἔθνος-κράτος, γιά τοὺς δύο ἄλλους μαρξιστές στοχαστές τό πρόβλημα ἦταν ἡ ἀνασυγκρότηση τοῦ Μαρξιστικοῦ-Λενινιστικοῦ κόμματος τῶν προλεταρίων (Γκράμοι), καί ἡ ἀνασυγκρότηση τοῦ θεωρητικοῦ καί κριτικοῦ προτάγματος τοῦ μαρξισμοῦ ὡς ὄπλου τῆς ἐπανάστασης (Ἄλτουσέρ). Σέ ἓνα μικρό αὐτοβιογραφικό σχόλιο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1962, ὁ Ἄλτουσέρ θά ξαναδεῖ ἄλλη μιά φορά τόν ἑαυτό του νά ταυτίζεται μέ «τή θέση» τοῦ Μακιαβέλι, ἀφοῦ, ὅπως γράφει, κατά τήν πορεία τῆς ἔρευνάς του, θά διαπιστώσει ὅτι τό ἐρώτημα πού ἀπασχολοῦσε τόν Μακιαβέλι, δηλαδή τό «πῶς ξεκινᾶει κανεῖς ἀπό τό κενό», ἦταν καί δικό του ἐρώτημα.

Πράγματι, ἄν σκεφτεῖ κανεῖς τίς ἀλλαγές πού συμβαίνουν στίς ἀρχές τοῦ '60 στό ΓΚΚ, καθώς καί τόν ρόλο πού ἀναλαμβάνει νά παίξει ὁ ἴδιος ὁ Ἄλτουσέρ στόν θεωρητικό μετασχηματισμό τοῦ ἐπιστημονικοῦ μαρξισμοῦ, ἡ ταύτιση μέ τόν Μακιαβέλι καί τό ἔργο του ἦταν ὄχι μόνο θεμιτή ἀλλά ἴσως καί ἐπιβεβλημένη. Ὡστόσο, τό μόνο στοιχεῖο πού ἔλειπε γιά αὐτή τή «μακιαβελική» μεταρρύθμιση τῆς μαρξιστικῆς σκέψης καί ἐπιστημολογίας, ἦταν μιά ὑποχρεωτική κίνηση «ἐπιστροφῆς» στό ἔργο τοῦ Μακιαβέλι, ὄχι μέ τοὺς ὄρους μιᾶς ἀπλῆς φιλοσοφικῆς παράδοσης ἀλλά μέ ὄρους μιᾶς ριζικά νέας πολιτικῆς ἀνάγνωσης. Νομίζω πῶς αὐτή ἡ τελευταία κίνηση ἐπετεύχθη μέ μιά καινούργια *ἰδεολογική χειρονομία*, πού σημειώθηκε ἐντός τοῦ πεδίου τῆς ἀνάγνωσης, μιά χειρονομία πού διακήρυξε μιά νέα *πολιτική τῆς ἀνάγνωσης*. Πιο συγκεκριμένα: ἡ «μακιαβελική» κατά Ἄλτουσέρ μεταρρύθμιση τοῦ δυτικοῦ μαρξισμοῦ συντελεῖται μέ τήν ἐπίνοηση μιᾶς νέας στρατηγικῆς τῆς ἀνάγνωσης, ἡ ὁποία ἀναδεικνύει τόν *Ἡγεμόνα* τοῦ Μακιαβέλι ὄχι ἀπλῶς ὡς ἓνα πολιτικό κείμενο ἀλλά ὡς ἓνα πολιτικό Μανιφέστο, τό ὁποῖο «στοιχίζεται» ἀμέσως καί ἐξακολουθητικά δίπλα στό *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*. Ἡ σημασία αὐτῆς τῆς τομῆς μέσα στή μαρξιστική θεωρία εἶναι ἐξαιρετικά σημαντική, ἀλλά δέν πρόκειται νά μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ σέ ὅλη της τήν ἔκταση. Πρὸς τό παρόν, μᾶς ἐνδιαφέρει πῶς σέ αὐτή τήν *εἰδολογική μετατόπιση* πού πραγματοποιεῖται κατά τήν ἀνάγνωση τοῦ *Ἡγεμόνα* ἀπό τόν Γκράμοι καί τόν Ἄλτουσέρ, ἐμπε-

ριέχεται, ἄλλοτε ρητά καί ἄλλοτε ὑπόρητα, μιά ἀφηγηματική θεωρία γιά τό μανιφέστο ὡς εἶδος πολιτικῆς γραφῆς καθώς καί μιά πολιτική Θεωρία τῆς Ἀνάγνωσης (πιο σωστά: μιά θεωρία τῆς «πολιτικῆς ἀνάγνωσης»), ἡ ὁποία ἀναγορεύει τήν ἴδια τήν ἀναγνωστική πρακτική σέ ὀργανωτική συνθήκη γιά τήν παραγωγή νέου πολιτικοῦ νοήματος, μέσα στό ἱστορικό ἐνδεχόμενο τῆς μεταρρυθμιστικῆς συγκυρίας. Θά ἀξίζε νά δοῦμε ἀπό κοντά μερικά χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς ἰδιάζουσας ἀναγνωστικῆς θεωρίας,⁴ διατυπώνοντας μερικές πρώτες σκέψεις γύρω ἀπό ἓνα ἀρκετά πίο σύνθετο καί εὐρύ πρόβλημα, στό ὁποῖο ἴσως χρειαστεῖ νά ἐπανέλθουμε.⁵

2. Διαβάζοντας μανιφέστα

Ὁ Ἄλτουσέρ πρέπει νά διάβασε τίς σημειώσεις τοῦ Γκράμοι γιά τόν Μακιαβέλι ἀπό τίς Editions Sociales τοῦ ΓΚΚ, τό 1959, ὅταν μαζί μέ τά ὑπόλοιπα *Τετράδια Φυλακῆς* ἐκδόθηκε καί τό κείμενο γιά τόν *Σύγχρονο Ἡγεμόνα*. Ἐκεῖ, ἀνάμεσα σέ ἄλλα, καί καθώς ὁ Ἄλτουσέρ πλέον ἄνοιγε τό «κεφάλαιο Μακιαβέλι» στό δικό του ἔργο, πρέπει νά σημείωσε καί τήν ἀκόλουθη περιέργη φράση τοῦ Γκράμοι: «Τό ὕφος τοῦ Μακιαβέλι δέν εἶναι ἑνός ἀπλοῦ ἀνθρώπου πού γράφει συστηματικές πραγματεῖες, σάν αὐτοὺς πού ὑπῆρχαν στόν Μεσαίωνα καί στήν Ἀναγέννηση, κάθε ἄλλο· εἶναι τό ὕφος ἑνός ἀνθρώπου τῆς δράσης, ἑνός πού θέλει νά παρακινήσει σέ δράση, εἶναι ὕφος κομματικοῦ “μανιφέστου”».⁶ Ξέρουμε ὅτι ὁ Ἄλτουσέρ πρέπει νά

3. Γιά τίς θεωρητικές προϋποθέσεις τῶν προβλημάτων αὐτῶν βλ. Γιώργος Φουρτούνης «Ὁ Ἄλτουσέρ καί ἐμεῖς», *Ὁ Πολίτης*, τχ. 130 (2005) σ. 30, καί Ἀριστείδης Μπαλτάς, «Ἱστορικός Χρόνος καί Πολιτική Συγκυρία», *Ὁ Πολίτης*, τχ. 137 (2005), σ. 38-43.

4. Τό εἰδικό αὐτό θέμα δέν ἔχει προσεχθεῖ ιδιαίτερα ἀπό τήν καθ' ὕλη ἀρμόδια Θεωρία τῆς Λογοτεχνίας. Κάποιοι ἀπόηχοι τῆς ἀλτουσεριανῆς «ἀνάγνωσης» ὑπάρχουν βέβαια στό ἔργο τοῦ μαθητῆ καί συνεργάτη τοῦ Ἄλτουσέρ Paul Macherey, *A Theory of Literary Production*, Routledge, New York and London, 1978, χωρίς ὅμως συστηματική θεωρητικοποίηση. Σέ μιά πρόσφατη χρηστική ἐκδοση γιά τόν Ἄλτουσέρ, (Lyke Ferretter, *Louis Althusser*, Routledge, London and New York, 2006) ἀφιερώνεται πάντως ἓνα εἰδικό κεφάλαιο γιά τήν ἀλτουσεριανή «συμπτωματολογική ἀνάγνωση» ὡς ἐρμηνευτική πράξη, χωρίς νά ὑπάρχει ὡστόσο εἰδική ἀναφορά στό «πρόβλημα» τοῦ Μακιαβέλι καί τήν ἀναγνωστική προβληματική τοῦ μανιφέστου. Βλ. σχετικά σ. 51-74.

5. Τό παρόν ἄρθρο ἀποτελεῖ πρόδρομη σημείωση μιᾶς εὐρύτερης μελέτης μέ θέμα τήν ἐννοια τῶν ἀναγνωστικῶν πρακτικῶν στά «μανιφέστα», ἀπό τόν Γκράμοι ὡς τόν Ντεριντά. Οἱ σκέψεις πού διατυπώνονται στήν παρούσα φάση εἶναι δοκιμαστικές καί ἀναγκαστικά ἐλλειπτικές.

6. Ἀντόνιο Γκράμοι, *Γιά τόν Μακιαβέλι...*, ὁ.π., σ. 19.

σταμάτησε σέ αυτή τή φράση, επειδή ακριβώς πρέπει νά κατανόησε τό ειδικό βάρος πού είχε ὁ ὄρος «μανιφέστο» γιά τόν ἰταλό κομμουνιστή διανοούμενο· κι αυτό συμβαίνει, επειδή τό «μανιφέστο» εἶναι «ἕνας ὄρος», γράφει ὁ Ἄλτουσέρ «πού ὁ Γκράμι δέν μπορεῖ νά τόν χρησιμοποιεῖ χωρίς νά σκέφτεται τό *Μανιφέστο* πού στοιχειώνει καί ὀρίζει ὅλη του τή ζωή, ὅπως ακριβώς στοίχειωσε καί ὄρισε τή ζωή τῶν στρατευμένων ἐπαναστατῶν, περισσότερο ἀπό ἕναν αἰώνα».⁷

Τό φάντασμα τοῦ *Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου* ἔχει ἤδη προβάλλει στή σκηνή τῆς ἀνάγνωσης. Σέ ἄλλο σημείο τοῦ κειμένου του, ὁ Γκράμι θά προσθέσει τόν χαρακτηρισμό τῆς «ἐπαναστατικῆς οὐτοπίας» στή γραφή τοῦ *Ἡγεμόνα*. Ὁ Ἄλτουσέρ, ἐπιχειρῶντας νά συντημήσει τούς δύο χαρακτηρισμούς, μιλάει στό δικό του κείμενο γιά ἕνα «ἐπαναστατικό οὐτοπικό μανιφέστο».⁸ Ὁ εἰδολογικός τίτλος τοῦ μανιφέστου φαίνεται πλέον νά ἔχει κατοχυρωθεῖ. Στήν πραγματικότητα, τό πρῶτο ἐρώτημα πού θά ἀπασχολήσει τόν Ἄλτουσέρ στή δική του ἀνάγνωση τοῦ Μακιαβέλι εἶναι *τό γιατί ὁ Γκράμι ἀποφασίζει νά διαβάσει τόν Ἡγεμόνα ὡς μανιφέστο, καί* –δεδομένης τῆς σημασίας πού ἔχει στή μαρξιστική παράδοση ἡ λειτουργία τοῦ *Μανιφέστου*– τί μπορεῖ νά σημαίνει αὐτή ἡ συγκεκριμένη στρατηγική τῆς ἀνάγνωσης, πού μετατρέπει ἕνα κείμενο σέ μανιφέστο. Στήν κατεύθυνση αὐτή, ἡ ἴδια ἡ ἀνάλυση τοῦ Γκράμι τοῦ ἔδινε ἤδη τά ἀπαραίτητα ὑλικά. Προκειμένου νά ἀπαλλάξει τήν ἀνάγνωση τοῦ Μακιαβέλι ἀπό τίς ἠθικολογικές, τίς ἰδεαλιστικές ἀλλά καί τίς «τεχνοκρατικές»⁹ –ἂν μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ ὁ ὄρος– ἐρμηνεῖς της, ὁ Γκράμι εἶχε ἐπιμείνει ἰδιαίτερα στή ρητορική τροπικότητα καί στήν ἀφηγηματική λειτουργία τοῦ *Ἡγεμόνα*. Εἶχε τονίσει, δηλαδή, πώς ὁ *Ἡγεμόνας* γράφεται ἀπό τόν Μακιαβέλι μέ τό λεκτικό τυπικό μιᾶς «κατηγορικῆς προσταγῆς»,¹⁰ στό πλαίσιο ἑνός λόγου γύρω ἀπό τήν τέχνη τῆς διακυβέρνησης, ὁ ὁποῖος ἀπευθύνεται *ex pono* καί παρακινεῖ σέ δράση ἕνα πολιτικό ὑποκείμενο, τήν ὥρα πού αὐτό συγκροτεῖται, προκειμένου νά «λάβει χώρα», προκειμένου νά ἀποκτήσει «θέση» μέσα στό πεδίο τῶν κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν, ἔτσι ὅπως αὐτό ὀρίζεται ἀπό τήν ἱστορική καί πολιτική συγκυρία. Στή βάση αὐτή, ὁ Γκράμι ἀναλύει τή γλώσσα, τό ὕφος καθώς καί τίς ρητορικές συνθήκες τοῦ κειμένου ὡς συστατικό τῆς πολιτικῆς προθετικότητας καί τῆς πολιτικῆς πρόσληψης τοῦ ἔργου. Στή γραμμασιανή ἀνάγνωση τοῦ *Ἡγεμόνα*, ἡ ἐμφαση στήν ὑφολογική διάσταση τοῦ λόγου, καθώς καί οἱ διαρκεῖς ἀναφορές στόν πομπό καί στόν δέκτη τῆς ἀνάγνωσης δείχνουν τή βασική μέριμνα τοῦ ἐγκλειστού διανοούμενου γιά τήν ἀνάδειξη τῶν κειμενικῶν μηχανισμῶν πού συγκροτοῦν συγκεκριμένες σχέσεις μεταξύ τοῦ ὑποκειμένου καί τοῦ ἀντικειμένου τοῦ λόγου. Κυρίως ὁμως, αὐτό πού κατανόησε καί ἀνέδειξε ὁ γλωσσολόγος Γκράμι –μιᾶ ἰδιότητα πού συχνά τήν ξεχνᾶμε ὅταν μιλάμε γιά τό ἔργο του– εἶναι ὅτι τό «μανι-

φέστο» εἶναι ἕνα ἀφηγηματικό εἶδος στό ὁποῖο ἡ γλώσσα δέν ὀνοματίζει ἀπλῶς τά πράγματα, ἀλλά, παράλληλα, τά δημιουργεῖ μέσω μιᾶς ἰδιαίτερης ρηματικῆς ἐνέργειας· κατανόησε, δηλαδή, αὐτό πού πολλά χρόνια ἀργότερα, ἕνας ἄλλος γλωσσολόγος, ὁ Τζῶν Λ. Ὡστιν, πραγματεύτηκε διεξοδικά ἀναλύοντας τόν ἐπιτελεστικό χαρακτήρα τῶν ὁμιλιακῶν ἐνεργημάτων.¹¹ Μέσα σέ αὐτό τό θεωρητικό μοντέλο, ἡ γλώσσα δέν «λέει» μόνο κάτι, ἀλλά τό «ἐκτελεῖ», παράγει, δηλαδή, συγκεκριμένες πράξεις, καί μάλιστα τό συγκεκριμένο πρακτικό ἀποτέλεσμα προέρχεται ἀπό αὐτό πού εἰπώθηκε. Ἔτσι, ὁ Γκράμι «διαβάσει» τόν *Ἡγεμόνα* ὡς ἕνα κείμενο πού ὀνοματίζει καί κατασκευάζει τόν δέκτη τῆς ἀφήγησης, ὑπό τήν προϋπόθεση ὅτι ὁ δέκτης αὐτός πού *ἀκόμη δέν ὑπάρχει*, «ἀναγνωρίζει» τήν ὑπαρξή του καί τήν παραγωγή του μέσα στόν κόσμο τοῦ κειμένου. Ἀπό αὐτή τήν ἀποψη, τό «μανιφέστο» εἶναι μιᾶ μῆτρα παραγωγῆς τοῦ πολιτικοῦ, μιᾶ ἐιδικῆς πολιτικῆς φόρμα μέ ἐπιτελεστική χαρακτήρα, πού ἀπευθύνεται σέ ἕνα συλλογικό σῶμα, τό ὁποῖο συγκροτεῖται ὡς τέτοιο, ὄχι μέσα ἀπό ἕνα καθεστῶς πειθαναγκασμοῦ ἀλλά μέσα ἀπό μιᾶ προαιρετική συλλογική βούληση.

Εἶναι φανερό πώς κατά τήν ἀνάγνωση τοῦ Μακιαβέλι, ὁ Γκράμι προσφέρει μιᾶ ὑπόρρητη θεωρία γιά τό «μανιφέστο» ὡς ἀφηγηματικό εἶδος.¹² Μέ ἀφετηρία τίς σκέψεις τοῦ Γκράμι, ὁ Ἄλτουσέρ θά διευρύνει τόν θεωρητικό προβληματισμό γιά τά μανιφέστα, διευκρινίζοντας περαιτέρω τή ρητορική καί ἀφηγηματική λειτουργία τους. Τό μανιφέστο, γράφει ὁ Ἄλτουσέρ, «δέν εἶναι ἕνα κείμενο σάν τά ἄλλα: εἶναι ἕνα κείμενο πού

7. Louis Althusser, *Machiavelli and Us*, ὁ.π., σ. 14. Ἡ μετάφραση δική μου.

8. Louis Althusser, *Machiavelli and Us*, ὁ.π., σ. 13.

9. Σήμερα οἱ «τεχνοκρατικές» ἐρμηνεῖς τοῦ Μακιαβέλι βρίσκονται σέ νέα ἀνθήση. Ὁ Μακιαβέλι διδάσκεται σέ πανεπιστημιακά τμήματα Μάρκετινγκ, καί ὁ *Ἡγεμόνας* φιγουράρει στίς προθήκες τῶν βιβλιοπωλείων στά ἀεροδρόμια γιά νά συντροφεύσει τό ταξίδι τῶν στελεχῶν τῶν ἐπιχειρήσεων.

10. Ἀντόνιο Γκράμι, *Γιά τόν Μακιαβέλι...*, ὁ.π., σ. 17.

11. Βλ. Τζ. Λ. Ὡστιν, *Πῶς νά κάνουμε πράγματα μέ τίς λέξεις*, πρλ.-μτφρ. Ἀλέξανδρος Μπίσης, ἐπιμ. Χάρης Χρόνης, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, Ἀθήνα, 2003.

12. Ἀπ' ὅσο γνωρίζω, στόν *Σύγχρονο Ἡγεμόνα*, εἶναι ἡ πρώτη φορά μέσα στή θεωρία τῶν ἀφηγηματικῶν εἰδῶν, πού διατυπώνεται ἕνα θεωρητικό σχῆμα γιά τήν ἔννοια τοῦ «μανιφέστου». Λείπει προσωρινά μιᾶ εὐρύτερη πλαισίωση πού θά ὄριζε τά συμφοραζόμενα αὐτῆς τῆς σκέψης. Ἄς σημειωθεῖ πάντως πώς ἡ ἐργασία τοῦ Γκράμι συμπιέπει χρονικά μέ τήν ἐπανάκαμψη τῶν «μανιφέστων», στήν πολιτική καί πολιτισμική ἱστορία τῆς Εὐρώπης. Ἀρκοῦμαι στό νά ὑπενθυμίσω τά φασιστικά «μανιφέστα», τό «μανιφέστο» τοῦ Μαρινέτι γιά τόν Φουτουρισμό, ἀλλά καί τά μανιφέστα τοῦ Ὑπερρεαλισμοῦ τοῦ Ἀντρέ Μπρετόν.

ἀνήκει στον κόσμο της ιδεολογικής και πολιτικής φιλολογίας»,¹³ πού «λαμβάνει χώρα» και σχηματίζεται ἐντός αὐτοῦ τοῦ ιδεολογικοῦ κόσμου. Τό μανιφέστο εἶναι μιά παθιασμένη ἐκκλήση γιά τήν πολιτική λύση πού τό ἴδιο διακηρύσσει. Σέ ὅτι ἀφορᾶ τή σχέση του μέ ἄλλες ἀφηγηματικές φόρμες, τό μανιφέστο, παρατηρεῖ ὁ Ἄλτουσέρ, ὄχι μόνο ἀναμορφώνει τοὺς ὑπάρχοντες λογοθετικούς μηχανισμούς ἀλλά προχωρεῖ καί στή σύνθεσή τους. Ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, τό μανιφέστο ἀπαιτεῖ μιά γραφή μέ νέα λογοτεχνική φόρμα καί ἕνα νέο ὕφος· αὐτό, ἄλλωστε, πού ἐντυπωσιάζει τόν Γκράμσι, σημειώνει ὁ Ἄλτουσέρ, στή γραφή τοῦ Μακιαβέλι εἶναι τό ἀστραφτερό, πυκνό, ρωμαλέο καί παθιασμένο ὕφος του.¹⁴ Μέ αὐτό τό ὕφος ὁ Μακιαβέλι κατορθώνει νά «μιλά» στόν Γκράμσι καί νά τόν ἐντυπωσιάζει. Ἡ ἐκπληξη τῆς ἀνάγνωσης τοῦ *Ἡγεμόνα* δέν συνίσταται στήν τυπική πραγμάτευση τοῦ θέματος (ἡ ἰταλική ἐνοποίηση) ἀλλά στόν τρόπο πού τίθεται ἕνα πολιτικό πρόβλημα μέ μιά ἀντίστοιχη ἐκρηξη ὕφους. Ἔτσι, ὁ Γκράμσι, ὑπερβαίνοντας τήν παγίδα μιᾶς ἱστορικιστικῆς ἀνάγνωσης τοῦ Μακιαβέλι, παραμερίζει τή συγχρονική ἐπικαιρότητα τοῦ κειμένου, καί διαβάσει τόν *Ἡγεμόνα* ὡς ἕνα «ἀνοιχτό» κείμενο πού ἐγγράφεται στή χρονικότητα τοῦ ἀστάθμητου καί ἀνοιχτοῦ μέλλοντος.¹⁵ Ἡ παρατήρηση αὐτή τοῦ Ἄλτουσέρ τόν φέρνει ἀδιάστα σέ μιά ἀντίστοιχη θεωρητική παρατήρηση γιά τόν διαλογικό χαρακτήρα τῶν μανιφέστων καί τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον ἐγγράφουν ἐνδοκειμενικά τόν μελλοντικό συνομιλητή τους. Μέ ἀφορμή τόν *Ἡγεμόνα*, ὁ Ἄλτουσέρ παρατηρεῖ πῶς «αὐτό τό μανιφέστο πού φαίνεται νά ἔχει ὡς μοναδικό συνομιλητή του ἕνα μελλοντικό ἄτομο, ἕνα ἄτομο πού δέν ὑπάρχει, στήν πραγματικότητα ἀπευθύνεται στή μάζα τῶν κοινῶν ἀνθρώπων. Ἐνα μανιφέστο ποτέ δέν εἶναι γραμμένο γιά ἕνα ἄτομο, ἰδιαίτερα γιά ἕνα ἀνυπαρκτό ἄτομο: ἀπευθύνεται πάντα στίς μάζες, μέ σκοπό νά τίς ὀργανώσει σέ μιά ἐπαναστατική δύναμη».¹⁶ Μέ ἄλλα λόγια, ὁ «ἐγγεγραμμένος ἀναγνώστης» τῶν μανιφέστων εἶναι πάντα ἕνα συλλογικό ὑποκείμενο, πού ἀναδύεται μέσα ἀπό μιά ἐπιτακτική ιδεολογική ἐγκληση.¹⁷

Σέ αὐτό τό παράξενο πολιτικό ἰδίωμα πού εἶναι τό μανιφέστο, τό καθεστῶς τῆς ἐγκλήσης ἀναλύεται ἀπό τόν Ἄλτουσέρ, καί σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τόν συγγραφέα. Κι ἐδῶ διατυπώνονται μερικές πολύ ἐνδιαφέρουσες σκέψεις γιά τόν ρόλο τοῦ συγγραφέα ὄχι βέβαια ὡς φυσικοῦ προσώπου ἀλλά ὡς κειμενικῆς λειτουργίας καί ὡς ἀφηγηματικῆς «φωνῆς».¹⁸ Γιά τόν Ἄλτουσέρ, τό μανιφέστο δέν εἶναι ἕνα κείμενο πού ἀπλῶς περιγράφει ἕνα ἀφηγημένο πολιτικό σύστημα ἢ μιά πολιτική οὐτοπία, ἀλλά ἕνα κείμενο πού ἐκδιπλώνει τίς πραγματικές συνθήκες τῆς ἐμπλοκῆς τοῦ λόγου στήν παραγωγή ἑνός συγκεκριμένου πολιτικοῦ ἀποτελέσματος. Γιά νά τό ποῦμε μέ θεωρητική ὀρολογία, τό ἴδιο τό μανιφέστο «στοχάζεται» πάνω στίς συνθήκες τῆς πο-

λιτικῆς καί ρητορικῆς του ἐπιτέλεσης, καί αὐτή ἡ λειτουργία διανέμει καί τοὺς ἀφηγηματικούς ρόλους μέσα στό «προσωπικό» τῆς ἀφήγησης (θεματικοί ρόλοι προσώπων, ἀφηγητῶν, συγγραφέων καί ἀναγνωστῶν). Ἀκριβῶς γι' αὐτό τόν λόγο, ὁ ἀφηγητής πρέπει νά «μπεῖ στή θέση» τῶν ρόλων πού περιγράφει. Ἔτσι καί ὁ ἀφηγητής τοῦ *Ἡγεμόνα* πρέπει νά γίνει «Ἡγεμόνας» χωρίς νά εἶναι Ἡγεμόνας, χωρίς νά ἔχει κἂν εὐγενική καταγωγή· ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι ὁ «κανένας» μπορεῖ νά γίνει ἕνας «ἄλλος». Δέν πρόκειται γιά κάποιο θεατρικό τέχνασμα, ἢ γιά κάποια παραστασιακή (performative) κατανομή τῶν ἀφηγηματικῶν φωνῶν. Στήν πραγματικότητα, ἡ «θεατρικότητα» τοῦ μανιφέστου εἶναι ἡ στιγμή τῆς ἀνάληψης πολιτικῆς δράσης: ἡ ἴδια ἡ γραφή εἶναι ἡ πρώτη πολιτική πράξη στήν κατεύθυνση πού ἀναγγέλλει τό μανιφέστο ὁ ἀφηγητής πρέπει νά ἀναλάβει «ρόλο» προκειμένου νά κατασκευάσει τό ἐπερχόμενο κοινό του. Μέ ἄλλα λόγια, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἄλτουσέρ, ὁ Μακιαβέλι πού στό κείμενο τοῦ *Ἡγεμόνα* ἐκθέτει τή θεωρία τῶν μέσων γιά νά ἐπιτευχθεῖ ἡ διάσωση τῆς ἰταλικῆς ἐνότητας, πρέπει πρῶτος ὁ ἴδιος ταυτόχρονα νά χρησιμοποιήσει τό δι-

13. Louis Althusser, *Machiavelli and Us*, ὁ.π., σ. 23.

14. Louis Althusser, *Machiavelli and Us*, ὁ.π., σ. 13.

15. Ὁ Ἄλτουσέρ σχολιάζοντας τήν ἀνάγνωση μιλάει γιά τήν «πολιτική ἐκπληξη» τοῦ μέλλοντος. Βλ. Louis Althusser, *Machiavelli and Us*, ὁ.π., σ. 10.

16. Louis Althusser, *Machiavelli and Us*, ὁ.π., σ. 25.

17. Γιά τή θεωρία τῆς ἐγκλήσης στόν Ἄλτουσέρ βλ. πρόχειρα Λουί Ἄλτουσέρ, *Θέσεις*, Θεμέλιο, Ἀθήνα, 1999, ἰδίως σ. 109-114. Θυμίζω πρόχειρα τόν ὀρισμό: «κάθε ιδεολογία ἐγκαλεῖ τά συγκεκριμένα ἄτομα ὡς συγκεκριμένα ὑποκείμενα» μέσα ἀπό μιά διαδικασία «ἀναγνώρισης», πού δέ χάνει ποτέ τόν στόχο της.

18. Ὁ Ἄλτουσέρ –via Γκράμσι– ἔχει προσέξει ἀπό νωρίς τήν ἀπόσβεση τῆς ἰδεατῆς καί ἐξιδανικευμένης ἀνθρώπινης ἀτομικότητας στό ἔργο τοῦ Μακιαβέλι, γεγονός πού ἀργότερα τοῦ δίνει τή δυνατότητα νά ἐπιστρέψει στόν Μακιαβέλι γιά νά ὑποστηρίξει τόν «θεωρητικό ἀντι-ουμανισμό» τοῦ μαρξισμού. Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ καί τήν ἀρκετά πρῶμη διαπίστωση τοῦ Γκράμσι στόν *Σύγχρονο Ἡγεμόνα* πῶς «δέν ὑπάρχει μιά ἀφηρημένη “ἀνθρώπινη φύση” σταθερή καί ἀναλλοίωτη [...] ἀλλά ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι τό σύνολο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων πού εἶναι ἱστορικά προσδιορισμένες, δηλαδή ἕνα ἱστορικό γεγονός πού μπορεῖ νά ἐπιβεβαιωθεῖ, μέσα σέ ὀρισμένα ὄρια, μέ τίς μεθόδους τῆς φιλολογίας καί τῆς κριτικῆς». Ἄντονιο Γκράμσι, *Γιά τόν Μακιαβέλι...*, ὁ.π., σ. 17. Παρ' ὅλο πού ὁ Γκράμσι θεωρεῖται συνήθως καί ἀφελῶς ἕνας «οὐμανιστής» διανοούμενος, οἱ παρατηρήσεις του στόν Μακιαβέλι γύρω ἀπό τήν ἔννοια τοῦ «ἀνθρώπου», ἀποτελοῦν μιά ἀρκετά σημαντική κατάθεση, πρὸς τήν κατεύθυνση μιᾶς μαρξιστικῆς κριτικῆς τοῦ Ἐποκειμένου κριτικῆ πού γνώρισε τήν πλέον συστηματική πραγμάτευσή της μέ τό κατοπινὸ ἔργο τοῦ Λουί Ἄλτουσέρ καί τοῦ Μισέλ Φουκῶ.

κό του κείμενο ως ένα από αυτά τὰ μέσα για τὴν ἐπιτευξη τοῦ σκοποῦ του. Γιὰ νὰ ἀναγγεῖλει αὐτόν τόν Νέο Ἡγεμόνα πρέπει ὁ ἴδιος νὰ γράφει ὡς ἐάν νὰ ἦταν Ἡγεμόνας, νὰ μιλήσει μὲ τὴ «φωνή» τοῦ Ἡγεμόνα στὸν λαό του, νὰ ἀκούσει μὲ τὰ αὐτιά τοῦ λαοῦ τὸ νέο κάλεσμα, νὰ ἀνακοινώσει τὰ νέα μὲ ἓνα τρόπο πού νὰ ταιριάζει μὲ τὰ νέα πού ἀνακοινώνει. Μὲ δύο λόγια, αὐτὴ ἡ νέα γραφὴ εἶναι ἡ πρώτη *πολιτικὴ πράξη*, ἐντὸς τοῦ πολιτικοῦ σχεδίου, τοῦ ὁποῖου τὴν ὑπαρξὴ «εὐχεται» τὸ κείμενο.

Αὐτὴ ἡ διπλὴ λειτουργία ὡς πρὸς τίς ἀφηγηματικὲς φωνές, ἐμφανίζεται καὶ στὸ ἐπίπεδο τοῦ κειμενικοῦ χρονότοπου.¹⁹ Ποιὸς εἶναι ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος ἐνός μανιφέστου; Ἐχει ἤδη ἀναφερθεῖ πῶς καὶ ὁ Γκράμισι καὶ ὁ Ἄλτουσερ ἐπισημαίνουν τὸν «οὐτοπικό» του χαρακτήρα. Ἄς προσέξουμε ὅμως: Ὅταν ὁ Γκράμισι καὶ ὁ Ἄλτουσερ μιᾶνε γιὰ τὸν «οὐτοπικό χαρακτήρα» τοῦ μανιφέστου δὲν ἐννοοῦν τὴν ἐπεξεργασία ἐνός μελλοντολογικοῦ πολιτικοῦ σεναρίου, ἀλλὰ μιὰ πολιτικὴ σκέψη ριζωμένη στὴν ἐμπράγματη ἀλήθεια τῆς κοινωνίας. Ἡ περιφρημὴ ρήση τοῦ Μακιαβέλι «*mi e parso piu conveniente andare dietro alla verita effettuale della cosa, che all' immaginazione di essa*» δηλώνει πῶς ἡ ἀντικειμενικὴ γνώση τοῦ πρὸς μελέτη ἀντικειμένου (ἐν προκειμένῳ μιᾶς συγκεκριμένης πολιτικῆς πρακτικῆς) καθιστᾷ τὴν ἀφηγηματικὴ ἀναπαράσταση ἀπολύτως ρεαλιστικὴ καὶ ματεριαλιστικὴ. Ὅσο, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ οὐτοπικός χαρακτήρας τοῦ μανιφέστου ἐκδηλώνεται σὲ αὐτὸ πού ἡ ἀφηγηματολογία ὀνομάζει «ὀπτικὴ γωνία» τῆς ἀφήγησης· σὲ μιὰ ὀργανωτικὴ δηλαδή δομὴ πού ὑπερβαίνει τὴ ρεαλιστικὴ ἀναπαράσταση καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ γνώση γιὰ νὰ συναντηθεῖ μὲ τὸ ἐνδεχομενικὸ νέο πολιτικὸ ὑποκείμενο πού περιγράφεται στὸ κείμενο, καὶ γιὰ νὰ ἀνασυσταθεῖ μέσα στὴ μελλοντικὴ πολιτικὴ τομὴ πού ἀναγγέλλεται.²⁰ Προνομιακὸ σημεῖο συνάντησης τῆς μορφολογίας, τῆς ὑφολογίας καὶ τῆς ἰδεολογίας, ἡ ὀπτικὴ γωνία τῆς ἀφήγησης²¹ ἀποτελεῖ τὸ κατεξοχὴν παραδειγματικὸ πεδίο ἀνάδειξης τῶν ἰδεολογικῶν ἐγγραφῶν τοῦ κειμένου, ἐφόσον πρόκειται γιὰ μιὰ πολὺπλοκὴ συντακτικὴ δομὴ πού ὀργανώνει μὲ τρόπο ἐπιλεκτικὸ τὴν ἀναπαράσταση τῆς πραγματικότητας μέσα ἀπὸ ἓνα συγκεκριμένο σύστημα ἐκφορᾶς καὶ χρήσης τοῦ μυθοπλαστικοῦ λόγου. Τὸ σύστημα αὐτὸ ἐλέγχει τὴ ροὴ τῶν ἀφηγηματικῶν πληροφοριῶν πού καθορίζουν τὴν ἐξέλιξη τῆς δράσης, διανέμοντας τὸ πραγματολογικὸ ὕλικό τῆς ἀφήγησης σὲ συγκεκριμένους ἀφηγητές, οἱ ὁποῖοι ἀναλαμβάνουν νὰ διηγηθοῦν τὰ λόγια καὶ τὰ ἔργα τῶν ἡρώων ἢ καὶ τῶν ἰδίων τῶν ἀφηγητῶν μέσα σὲ ἓνα πεδίο χρονοτοπικῶν σχέσεων πού συνήθως δὲν εἶναι γραμμικό, ὁμοιογενές καὶ ἐνιαῖο ἀλλὰ σύνθετο καὶ μὲ ποικίλους ἑτεροχρονισμούς. Ἐκτός ὅμως ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς ἀφηγηματικῆς πληροφορίας, ἡ ὀπτικὴ γωνία φανερώνει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο προσλαμβάνουν οἱ ἀφηγητές καὶ οἱ ἥρωες τὴν πραγματικότητα στὴν ὀ-

ποία δροῦν, κινοῦνται, καὶ ἐπικοινωνοῦν μέσα ἀπὸ ὕλικές καὶ συμβολικὲς σχέσεις. Στὸ βαθμὸ πού ἡ ἀφήγηση πραγματώνεται μέσα ἀπὸ μιὰ διαδικασία ἐκφορᾶς τοῦ λόγου,²² οἱ συγκεκριμένες χρήσεις τοῦ λόγου αὐτοῦ προσδιορίζονται ἀπὸ ἀξιακὰ συστήματα πού ἐλέγχονται, συγκρούονται, υἱοθετοῦνται καὶ ἐπικυρώνονται ἰδεολογικά ἀπὸ τοὺς ἀφηγητές καὶ τοὺς ἥρωες προκειμένου νὰ νομιμοποιηθεῖ ἡ αἰσθητικὴ θέαση τῆς πραγματικότητας μέσω μιᾶς κυρίαρχης ὀπτικῆς γωνίας. Τὰ συστήματα ἀξιῶν πού κυκλοφοροῦν μέσα στὸ μυθοπλαστικὸ σύμπαν συνδέονται ἄμεσα ἀφενὸς μὲν μὲ τὴν ἱστορικότητα τῆς κοινωνίας πού τὰ παράγει καὶ ἀφετέρου μὲ τὴν ἱστορικότητα τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ ἀναγνώστη, οἱ ὁποῖοι ἐνσαρκώνουν τοὺς ρόλους τῶν φυσικῶν ὑποκειμένων πού ἐρμηνεύουν σὲ διαφορετικὰ στάδια καὶ ἀπὸ διαφορετικὴ θέση τὸ μυθοπλαστικὸ σύμπαν.

Παράλληλα, μέσω τῆς ὀπτικῆς γωνίας τῆς ἀφήγησης προκρίνεται καὶ πριμοδοτεῖται ἡ ἰδιαίτερη θέαση τῆς πραγματικότητας μὲ τὴν ὁποία ἐπιβάλλεται ψευδαισθητικὰ ὁ τύπος τῆς μυθοπλαστικῆς «ἀλήθειας» τοῦ κειμένου. Ἡ ὀπτικὴ γωνία, δηλαδή, μετατρέπει τὴν ἀφηγηματικὴ ἀναπαράσταση τῆς πραγματικότητας σὲ πρόσληψη καὶ ἐρμηνεία τῆς πραγματικότητας. Ἐπομένως, ἡ ὀπτικὴ γωνία βρίσκεται σὲ ἄμεση συνάρτηση μὲ τὴν ἴδια τὴν πράξη τῆς γραφῆς, τῆς ἀφήγησης καὶ τῆς πρόσληψης τοῦ ἔργου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι εἶναι μιὰ σχέση διαμεσολάβησης ἀνάμεσα σὲ πολλὰ καὶ διαφορετικὰ ἐπίπεδα τοῦ κειμένου, ἀφοῦ συναθροίζει σὲ μιὰ κοινὴ ὀργανωτικὴ δομὴ τίς λειτουργίες πολλῶν καὶ συμπληρωματικῶν φορέων τοῦ λογοτεχνικοῦ συστήματος: τοῦ συγγραφέα, τῶν ἀφηγητῶν, τῶν ἡρώων καὶ τοῦ

19. Ἡ ἐννοια τοῦ χρονότοπου εἰσάγεται ἀπὸ τὸν Μ.Μ. Μπαχτίν γιὰ νὰ περιγράψει, κατ' ἀρχάς ὡς ἐπιστημολογικὴ μεταφορά, τὴν ἐνότητα καὶ τὴ διαπλοκὴ τῶν χωρικῶν καὶ χρονικῶν σχέσεων πού ἐγγράφονται στὸ λογοτεχνικὸ κείμενο. Γιὰ μιὰ διεξοδικὴ ἀνάλυση τῆς σημασίας ἀλλὰ καὶ τῆς πολυσημίας τοῦ χρονότοπου στὴ λογοτεχνία, βλ. Μ.Μ. Βαχτίν, «Forms of Time and of the Chronotope in the Novel. Notes toward a Historical Poetics», σὲ: Michael Holquist (ed.), *The Dialogic Imagination. Four Essays by M. M. Bakhtin*, Austin, University of Texas Press, 1981, σ. 84-258.

20. Τὸ θέμα εἶναι ἀρκετὰ σύνθετο σὲ θεωρητικὸ ἐπίπεδο. Οἱ κρίσιμες, πάντως, ἐπισημάνσεις τοῦ Ἄλτουσερ γιὰ αὐτὴ τὴ διπλὴ ἀφηγηματικὴ λειτουργία τοῦ μανιφέστου, ἔχουν μείνει ἀναξιοποίητες στὴ θεωρία τῆς ἀφηγηματολογίας.

21. Γιὰ τὴν ὀπτικὴ γωνία βλ. τὴν ἰδιαίτερα σημαντικὴ ἐργασία τῆς Susan Lanser, *The Narrative Act. Point of view on Prose Fiction*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1981.

22. Τσβετάν Τοντορόφ, *Ποιητικὴ*, Γνώση, Ἀθήνα, 1989, σ. 64.

αναγνώστη. Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι η οπτική γωνία είναι μία γλωσσική και ιδεολογική τεχνική της αφήγησης που διαθέτει ποιητικές, ρητορικές, αισθητικές, πραγματολογικές, ψυχολογικές, ιστορικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και όντολογικές όψεις. Όπως παρατηρεί ο Γιούρι Λότμαν (Jurí Lotman),²³ η οπτική γωνία είναι τελικά μία «μετακειμενική» δομή που υπερβαίνει το στενό αφηγηματολογικό της ρόλο για να δηλώσει με μοναδικό και συγκεκριμένο κάθε φορά τρόπο την ένταξη του κειμένου στον χώρο της ιδεολογίας.

Για τον Άλτουσέρ, η ιδεολογική έγγραφη στήν οπτική γωνία ενός μανιφέστου πραγματοποιείται με την εγκατάλειψη της δήθεν ουδέτερης θέσης ενός «άντικειμενικού» αφηγητή. Ο Μακιαβέλι πραγματοποιεί μία άριστοτεχνική χειρονομία, μιλώντας «στη θέση» του Ήγεμόνα, και τοποθετώντας ταυτόχρονα τον εαυτό του «στη θέση» του λαού. Η «οπτική γωνία» του Ήγεμόνα δεν μπορεί παρά να είναι η πρακτική ενός υποκειμένου που αναλαμβάνει δράση για να συγκροτήσει την πολιτική ενότητα από τη σκοπιά των «ποπολάρων», στους οποίους απευθύνεται η θέαση του κόσμου για το μανιφέστο του Μακιαβέλι δεν μπορεί να είναι άλλη παρά αυτή που ορίζεται από το επερχόμενο πολιτικό υποκείμενο.²⁴ Καί κάτι ακόμα: ενώ το μανιφέστο εντάσσεται προγραμματικά μέσα στους κοινωνικούς αγώνες που το ίδιο έχει θεματοποιήσει, είναι αδύνατο να προβλεφθεί η «θέση» του και η πρόσληψη του μέσα στους αγώνες αυτούς. Η ένδεχομενότητα και η αστάθμητη συγκυρία, μετατρέπουν το μανιφέστο σε ένα «άνοικτο» κείμενο, που δεν μπορεί να δεχθεί καμία «συντελεσμένη» ανάγνωση, ακριβώς γιατί οι όροι της δημιουργίας του δεν θά υπάρχουν πιά, όπως άλλωστε και ο ίδιος ο δημιουργός του. «Τό εξαιρετικά εκπληκτικό που χρωστώ στον Μακιαβέλι», σημειώνει ο Άλτουσέρ στην αυτοβιογραφία του, «είναι η ιδέα-όριο ότι η ουσία της τύχης δεν είναι τίποτε άλλο παρά τό κενό, τό κατεξοχήν κενό του Ήγεμόνα».²⁵ Αυτή ακριβώς η πολυεπίπεδη έννοια του «κενού» θά αναδειχθεί από τον Άλτουσέρ σαν τό κεντρικό θεωρητικό σημείο αναφοράς στο έργο του Μακιαβέλι. Τό «κενό» της παρουσίας, τό «κενό» της γραφής γύρω από τό οποίο αρθρώνεται ή θριαμβική επίκληση στην πράξη, ή έκκληση για τήν πλήρωση του κενού, μαζί όμως με τήν σχεδόν ειρωνική απόλειψη του Ήγεμόνα ως προσώπου. Παραμένοντας «ένανς διανοούμενος που δεν πίστευε πως οι διανοούμενοι φτιάχνουν τήν ιστορία»,²⁶ ο Μακιαβέλι γνώριζε πως θά συνέβαλε με τή σκέψη του στη διαμόρφωση μιᾶς ιστορίας, όταν αυτός πλέον δεν θά ήταν εκεί. Αυτόν ακριβώς τόν διανοητικό αναστοχασμό που χαρακτηρίζει τήν ποιητική του μανιφέστου, αναδεικνύει και ο Άλτουσέρ προκειμένου να μιλήσει έντέλει για τή «θεωρητική μοναξιά» του Μακιαβέλι.²⁷ μιά μοναξιά που μπορεί να συντροφευθεί ιστορικά μόνο με τή μοναξιά του Μάρξ και του Γκράμσι.

3. Τό φάντασμα και ή σκηνή τῆς ἀνάγνωσης

Προσπάθησα μέχρι τώρα να δείξω πως ή αλτουσεριανή –νία Γκράμσι ανάγνωση– του Μακιαβέλι προτού φτάσει στα κύρια νοήματα της πολιτικής θεωρίας, εκκινεί από τή θεωρητική πραγμάτευση της αφηγηματικής λειτουργίας και της ρητορικής συνθήκης του μανιφέστου ως διακριτού πολιτικού κειμένου. Με άλλα λόγια, ο Άλτουσέρ «ξεκινά από τό κενό» της θεωρίας για να απαντήσει στο ερώτημα «τί είναι και τί κάνει ένα μανιφέστο», επειδή ακριβώς γνωρίζει ότι τό μανιφέστο ήταν ήδη και πάντα ή πρώτη απάντηση στο επιτακτικό ερώτημα του «τί να κάνουμε».²⁸ Υποθετώντας τό μεθοδολογικό πρότυπο μιᾶς αναγνωστικής στρατηγικής, σταθμός του οποίου θά είναι τό 1965 με τό *Νά διαβάσουμε τό Κεφάλαιο* όπου αναπτύσσει τίς θέσεις του για τή «συμπλωματολογική ανάγνωση» του Μάρξ,²⁹ ο Άλτουσέρ θέτει στο προσκήνιο τής κριτικής επιστημολογίας του μαρξισμού τήν έννοια τής ανάγνωσης. Αναλύοντας τήν ποιητική του μανιφέστου, ο Άλτουσέρ εγκαινιάζει μιά νέα πολιτική θεωρία του Λόγου μέσα στη μαρξιστική διαλεκτική. Παρέχοντας, δηλαδή, ένα θεωρητικό σχήμα για τά μανιφέστα, αναδεικνύει, τόν επιτελεστικό χαρακτήρα της ίδιας της θεωρίας. «Διαβάζοντας» με παραδειγματικό τρόπο τό μανιφέστο του Ήγεμόνα ως ένα κείμενο που «είναι» αυτό που «κάνει» προκειμένου να «γίνει» εκείνο που «θέλει», ο Άλτουσέρ έπινοεί μιά νέα «κατηγορική προσταγή» για τή μαρξιστική σκέψη, αφού ή συγκεκριμένη στρατηγική τής ανάγνωσης οδηγεί (ή έστω, πρέπει να οδηγήσει) στη ριζική αναμόρφωση του επιστημονι-

23. Για τή μετακειμενική (metatextual) λειτουργία της οπτικής γωνίας βλ. J.M. Lotman, «Point of view in a text», *New Literary History* 6 (1975) σ. 339-341.

24. Για τήν ανάλυση της «οπτικής γωνίας» του μανιφέστου βλ. Louis Althusser, *Machiavelli and Us*, ό.π., σ. 127-130.

25. Λουί Άλτουσέρ, *Τό μέλλον διαρκεί πολύ. Τά γεγονότα*, μτφρ. Άγγελος Ελεφάντης-Ρούλα Κυλινθηρέα, έκδ. Ο Πολίτης, Αθήνα, 1992, σ. 285.

26. Βλ. Louis Althusser, *Machiavelli and Us*, ό.π., σ. 129.

27. Συγκεκριμένα, ανάμεσα σε άλλες, αυτή είναι ή «έσχατη μοναξιά» του Μακιαβέλι. βλ. Louis Althusser, *Machiavelli and Us*, ό.π., σ. 129.

28. «Διότι στο βάθος τί απασχολούσε τόν Μακιαβέλι, πολύ πριν τόν Τσερνισέφσκι και τόν Λένιν, αν όχι τό πρόβλημα και τό ερώτημα: τί να κάνουμε». Βλ. Λουί Άλτουσέρ, *Τό μέλλον διαρκεί πολύ...*, ό.π., σ. 285.

29. Βλ. σχετικά τήν ανάλυση του Λουί Άλτουσέρ, «Από τό Κεφάλαιο στη Φιλοσοφία του Μάρξ» στο: L. Althusser, E. Balibar, R. Establet, P. Macherey, J. Rancière, *Νά διαβάσουμε τό Κεφάλαιο*, μτφρ. Δημ. Δημούλης, Χρήστος Βαλιάνος, Βίκυ Παπαϊκονόμου, έπιμ. Δημήτρης Δημούλης, Έλληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 35 κ.έ.

κού μαρξισμού. Μέσα στον σχεδιασμό αυτό, η ανάγνωση γίνεται ένα μείζον πολιτικό έργο, έργο ανανέωσης και διεύρυνσης της ίδιας της μαρξιστικής παράδοσης (στήν όποια, αίφνης, «προστίθεται» ο Μακιαβέλι) αλλά και ένα άποφασιστικό όπλο στή παραγωγή νέων πολιτικῶν νοημάτων. Ἡ ανάγνωση παύει νά εἶναι μιά τελετουργία άπονομῆς φόρου τιμῆς στήν εὐγενή φωνή τῶν «πατέρων» τοῦ μαρξισμού, καί άπεκδύεται τήν ιερότητα τῆς θεολογικῆς Τάξης τοῦ μαρξιστικοῦ Λόγου, πού άρχίζει καί τελειώνει μέ τίς επικλήσεις τῆς ὀρθότητος καί τῆς αὐθεντίας (τά περίφημα «τσιτάτα»). Μέσα στήν άλτουσεριανή σκέψη, ἡ ανάγνωση γίνεται ένα δυναμικό έργο, έργο προώθησης νέων πολιτικῶν δράσεων γιά τή θεωρητική καί πρακτική ὀργάνωση τῶν μαζῶν. Κι αυτό συμβαίνει, έπειδή έπάνω στή σκηνή τῆς ανάγνωσης, ὁ Ἄλτουσέρ ὑποχρεώνεται νά ξανασκεφτεῖ τήν έννοια τῆς ἡγεμονίας, «προσεγγίζοντας τούς κανόνες πού εἶχε ὀρίσει ένας καί μόνο άνθρωπος –λέω, ὁ μόνος άνθρωπος– πού σκέφτηκε πάνω στίς συνθήκες καί τίς μορφές τῆς δράσης ... ὁ Μακιαβέλι». ³⁰ Πάνω σέ αὐτή τήν ίδια σκηνή τοῦ αναγνωστικοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ (ὁ Ἄλτουσέρ πού διαβάσει τόν Γκράμι πού διαβάσει τόν Μακιαβέλι), ἡ μακιαβελική ἔξη τοῦ Ἄλτουσέρ γιά τά τεχνάσματα ³¹ ἐξελίσσεται σέ ένα εἶδος θεωρητικῆς πανουργίας, πού ἔχει ὡς σκοπό νά ἐπαναφέρει τό μανιφέστο ὡς ἀφηγηματικό πρότυπο γιά τόν θεωρητικό λόγο τοῦ μαρξισμού. Ἐξ ἄλλου, ὡς θυμηθοῦμε ξανά τήν αὐτό-ποιητική λειτουργία τοῦ μανιφέστου, γιά νά καταλάβουμε καί τό άλτουσεριανό πρόταγμα μέσα στά ἐνεργήματα τοῦ μαρξιστικοῦ λόγου ὡς μιά μορφή «ποίησης τῆς ἐπανάστασης»: τό μανιφέστο «μιλάει γιά τόν λαό» (τόν ἰταλικό λαό, ἤ τούς προλεταρίους), «κατασκευάζει τόν λαό» (ἐπιτελεστική ὑποκειμενο-ποίηση τοῦ λαοῦ), καί «παραστασιοποιεῖ τό μέλλον αὐτοῦ τοῦ λαοῦ» συμμετέχοντας στήν ἀναγγελλόμενη πολιτική οὐτοπία. ³² Αὐτό ἀκριβῶς καλεῖται νά κάνει καί ἡ μαρξιστική θεωρία. Στό σχῆμα αὐτό, πού έντέλει ἡ ἴδια ἡ μαρξιστική θεωρία καλεῖται νά λειτουργήσει ὡς «μανιφέστο», ὁ Ἄλτουσέρ σχεδιάζει μιά ἐναλλακτική φιλοσοφική καί πολιτική παρέμβαση, πού ἀφενός μέν σηματοδοτεῖ τό τέλος τοῦ κλασικοῦ μαρξισμού, ³³ ἀφετέρου δέ ἐγκαινιάζει μιά νέα φασματική ἀνάγνωση γιά τό ἀνοιχτό μέλλον τοῦ μαρξισμού. ³⁴ Τό φάντασμα τοῦ Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου, μαζί μέ τό φάντασμα τοῦ Μάρξ, τοῦ Μακιαβέλι καί τοῦ Γκράμι, στοιχειώνει τά γραπτά τοῦ Ἄλτουσέρ ἐξωθώντας τον νά «ξαναδιαβάσει» ὅλο τόν μαρξισμό γιά νά τόν ἀλλάξει μιά γιά πάντα.

Ἡ άλτουσεριανή «ἀνάγνωση» εἶναι τό πρῶτο πολιτικό καθήκον γιά τόν φιλόσοφο πού θέλει νά ξεκινήσει ἀπό τό «κενό», καί νά σκεφτεῖ ένα μέλλον πού διαρκεῖ πολύ, ἀκόμα καί ὅταν ὁ ἴδιος δέν θά εἶναι πιά ἐκεῖ γιά νά τό δεῖ. Μέ αὐτό τό ὑλικό «πρωτόκολλο ἀνάγνωσης» πού μετατρέπει τή μαρξιστική θεωρία σέ ένα διαρκές καί «ἀνοιχτό μανιφέστο», ὁ Ἄλτουσέρ

πραγματοποιεῖ ἴσως τήν πιό στρατηγική κίνηση στόν πολιτικό καί διανοητικό σχεδιασμό τοῦ δυτικοῦ μαρξισμού. Ἡ τύχη τοῦ ἐγχειρήματος ἐξακολουθεῖ νά παραμένει ἀνοιχτή, ἀφοῦ ἐγγράφεται πλήρως μέσα στό «κενό» πού ὁ ἴδιος ὁ Ἄλτουσέρ κατασκεύασε. Ἡ μακιαβελική στροφή τοῦ μαρξισμού καθῶς καί ἡ φασματική ἀνάγνωση τοῦ μανιφέστου ἀποτελοῦν μιά καλή ἀφετηρία γιά νά συνεχίσουμε «νά διαβάσουμε τόν Ἄλτουσέρ». Ἦταν ἴσως τό καλύτερό του τέχνασμα γιά νά κρύψει τόν ἑαυτό του πίσω ἀπό τό ἀμφίσημο αὐτοβιογραφικό «Λουί» πού τόν μεταμόρφωνε ἀμέσως μέσω τῆς ὁμώχης γαλλικῆς ἀντωνυμίας (lui) σέ «ἐκεῖνον»: Ἐκεῖνος, δηλαδή ὁ «Κανέναν», ὁ Ἠγεμόνας πού προσπαθεῖ νά ἰσοροπήσει στό παιχνίδι τῶν παθῶν του, ἀναπτύσσοντας έναν λόγο πού στόν καιρό του (καί στόν καιρό μας) ἔμεινε ἀπαρατήρητος, «καί πού θά ἔπρεπε νά ἀναπτυχθεῖ». ³⁵ Ὅπως σημείωνε, μέ ἄλλη εὐκαιρία, ὁ Ἀριστείδης Μπαλτάς, ὁ Ἄλτουσέρ «δέν εἶχε ἀπλῶς μελετήσει τόν Μακιαβέλι. Ὁ ἴδιος ὑπῆρξε στήν πράξη ένας ἰδιαίτερα ἀποτελεσματικός μακιαβελικός». ³⁶ Ἀκόμα καί στή μοναξιά του. ³⁷

30. Λουί Ἄλτουσέρ, *Τό μέλλον διαρκεῖ πολύ...*, ὅ.π., σ. 123.

31. Ἡ ἔλξη καί συνάμα ἡ ἀποστρόφη τοῦ Ἄλτουσέρ γιά τά τεχνάσματα εἶναι ένα ἀπό τά πιό ἐπαναλαμβανόμενα μοτίβα στήν αὐτοβιογραφία του. Βλ. πρόχειρα Λουί Ἄλτουσέρ *Τό μέλλον διαρκεῖ πολύ...*, ὅ.π., σ. 123.

32. Γιά τό θέμα αὐτό καθῶς καί γιά τή ριζική ἀνανέωση πού φέρνει ἡ προβληματική τοῦ Ἄλτουσέρ στά μαρξιστικά «ὀμιλιακά ἐνεργήματα» βλ. τή σημαντική ἀνάλυση τοῦ Martin Puchner, *Poetry in the Revolution. Marx, manifestos and the avant-gardes*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2006, σ. 30-31.

33. Γιά τό θέμα, βλ. Ἀριστείδης Μπαλτάς-Γιώργος Φουρτούνης, *Ὁ Λουί Ἄλτουσέρ καί τό τέλος τοῦ κλασικοῦ μαρξισμού*, Ὁ Πολίτης, Ἀθήνα, 1994.

34. Εἶναι προφανές πῶς σέ αὐτή τή «φασματική ἀνάγνωση» ἐγγράφεται καί ἡ ἐργασία τοῦ Ζάκ Ντεριντά γιά τά *Φαντάσματα τοῦ Μάρξ*, Ἐκκρεμές, Ἀθήνα, 1995.

35. «Ὁ Μακιαβέλι κι ὁ Μάρξ δέν λειτουργήσαν διαφορετικά: μέσα σέ μιά λογική δηλαδή πού πέρασε σχεδόν ἀπαρατήρητη καί πού θά ἔπρεπε νά ἀναπτυχθεῖ». Βλ. Λουί Ἄλτουσέρ, *Τό μέλλον διαρκεῖ πολύ...*, ὅ.π., σ. 285.

36. Ἀριστείδης Μπαλτάς, «Ἱστορικός Χρόνος...», ὅ.π., σ. 43.

37. «Ἀρκεῖ νά διαβάσει κανεῖς τά κείμενά μου: τό λάιτ μότιβ τῆς μοναξιάς ἐρχεται καί ἐπανερχεται...». βλ. Λουί Ἄλτουσέρ, *Τό μέλλον διαρκεῖ πολύ...*, ὅ.π., σ. 202.

ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΔΟΓΜΑ ΓΙΑ ΝΕΑ ΔΙΕΘΝΗ ΤΑΞΗ

του Κώστα Σταμάτη

Α. Από τή συνήθως κυνική σκοπιά όσων συστρατεύονται μέ τόν ήγεμονισμό των ΗΠΑ διεθνώς, δικαιολογείται ή γίνεται άνεκτή ή συστηματική παραβίαση ή ακόμη και ή τυπική διάρρηξη βασικών αρχών του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ προσεχώς. Δέν πρόκειται άπλώς για μία «νεοσυντηρητική» στρατηγική, καθώς γράφεται κατά κόρον αυτές τίς μέρες. Δέν θά μπορούσε νά αλλάξει ούσιωδώς μέ μία κυβερνητική μεταβολή στίς ΗΠΑ υπέρ του Δημοκρατικού Κόμματος, πολύ λιγότερο μέ πιθανή επικράτηση περισσότερο «ρεαλιστικών» σταθμίσεων στήν παρούσα, άφρονα ρεπουμπλικανική κυβέρνηση! Πρόκειται άντιθέτως για ένα ιμπεριαλιστικό δόγμα, τό όποιο γίνεται άποδεκτό στό *περίγραμμά του* όχι μόνον από τίς κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις των ΗΠΑ έν συνόλω, αλλά και πέρα ακόμη από τίς δυνάμεις του πολιτικού άτλαντισμού.

Ός πρόφαση προβάλλεται κάτι πού μοιάζει άληθοφανές. "Ότι οί αρχές για δίκαιη κήρυξη πολέμου και για δίκαιη διεξαγωγή του είχαν ως ιστορικό στοιχείο άναφοράς τή δυνατότητα κλασικού τύπου έχθροπραξιών μεταξύ διαφορετικών κρατών, κατά κανόνα *όμορων*. Η διεθνής τρομοκρατία, ώστόσο, στήν ίδια γραμμή άνάλυσης, ούτε έχει έδαφική άναφορά σέ συγκεκριμένη χώρα προέλευσης ούτε στρέφεται έναντίον γεωγραφικά έντοπισμένης χώρας. Έννοεί νά καταφέρει τυφλά, καίτοι περιορισμένα, πλήγματα έναντίον τυχαίων στόχων, συνήθως μάλιστα άμαχου πληθυσμού, σέ όποιοδήποτε μήκος και πλάτος τής ύδρογείου. Ός έκ τούτου ή διεθνής τρομοκρατία προκαλεί πρωτόγνωρες άπειλές ή έξαπολύει προσβολές *άσύμμετρες* έναντίον διαφόρων χωρών, πιθανώς άπομακρυσμένων ή και άσχετων μεταξύ τους.

Δεοντολογική συνεπαγωγή τής τοποθέτησης αυτής είναι ότι άπαιτείται νέου τύπου διεθνής έννομη τάξη. Αυτή δέν θά άποκλείει τή διπλωματική συνεννόηση και τήν καταλλαγή, αλλά θά διακρίνεται από πολιτική πυγμής και *δυναμικής* αντιμετώπισης του προβλήματος. Ζωτικό τμήμα της θά είναι ή δυνατότητα έκδήλωσης πολεμικών έπεμβάσεων *παρομοίως άσύμμετρων* από τίς άπειλούμενες χώρες, σέ όποιοδήποτε σημείο του πλανήτη θά διαφαινόταν παρόμοια άπειλή εις βάρος τους, ακόμη και άπώτερη, άρα μέλλουσα και άβέβαιη. Έπεμβάσεις πού θά ήταν είτε κατασταλτικές είτε και προληπτικές. Μέ ή και χωρίς τή συγκατάθεση τής χώρας στήν επικράτεια τής όποίας (υποτίθεται ότι) όργανώνονται πυρήνες ή ομάδες τρομοκρατικής δράσης, σύμφωνα μέ έκτιμήσεις ιδίως μυστικών ύπηρεσιών.

Σημειωτέον ότι ή ιμπεριαλιστική αξίωση για προληπτική άσκηση στρατιωτικής βίας δέν περιορίζεται μόνάχα στήν «καταπολέμηση τής διεθνούς τρομοκρατίας», ως άπειλητικής τής διεθνούς ειρήνης. Συμπεριλαμβάνει τό ένδεχόμενο νά παραλαβούν συμφέροντα των ΗΠΑ, ακόμη και ιδιωτικών έπιχειρήσεών τους (!), σέ όποιαδήποτε χώρα του κόσμου. Σάν νά έπρόκειτο για λεία προς διαρπαγή προς όφελος «βορειοαμερικανικών συμφερόντων», στήν παράδοση του American gogetter. Σέ αυτή τήν τερατωδώς νεοαποικιοκρατική αντίληψη, ό πλανήτης περιέχει ακόμη γαιές και πληθυσμούς προς κατάκτηση έκ μέρους τής κοσμοκρατικής δύναμης. Πώς άλλιως μπορεί νά διατηρηθεί στό διηνεκές τό σκανδαλώδες γεγονός, ή χώρα μέ πληθυσμό 5% στό σύνολο του γήνιου πληθυσμού νά καρπώνεται τό 35% του παγκόσμιου πλούτου, εις δόξαν του «άμερικανικού τρόπου ζωής»;

Β. Σέ παρόμοια πρόσληψη τῶν πραγμάτων εἶναι κατ' ἀρχάς ἐξόφθαλμη ἢ ἐθελουφλία πού διακρίνει τό ἐξηγητικό της σκέλος, τουλάχιστον ὅπως ἐκφράζεται ἐπισημῶς. Ἀπό τήν ὀθόνή της ἐξαφανίζεται τό σύνθετο πεδίο αἰτιωδῶν συναρτήσεων, μέσα στό ὅποιο ἐπιάζεται ἡ διάθεση γιά ἀνάληψη τρομοκρατικῆς δράσης ὁμάδων ἐναντίον μὴ στοχευμένων στόχων, εἰς βάρος ἀθῶων πολιτῶν, ἐναντίον συγκεκριμένων χωρῶν.

Ἄδυνατεῖ νά νοήσει πῶς στή θέση καθενός νεκροῦ τρομοκράτη, ἀντί νά ἐκφοβίζονται δραστικά οἱ ἐπιζῶντες, μπορεῖ νά ξεπηδοῦν γιά στρατολόγηση συνεχῶς νέοι ἐθελοντές, ἔτοιμοι νά θυσιάσουν τή ζωή τους, προκειμένου νά παρασύρουν ἔστω καί ἕναν ἀντίπαλο, πραγματικό ἢ συμβολικό, στό χαμό. Ἀπό τή δική τους σκοπιά, ὡστόσο, ἔχοντας βιώσει τό συντριπτικό βάρος τοῦ ταπεινωμένου, οἱ στρατολογούμενοι προσφεύγουν σέ τέτοιον τύπο ἔνοπλης ὀργάνωσης, προφανῶς ἐκτός κρατικῶν δομῶν, διότι εἶναι ἀνίμποροι νά ἀντιπαραθεθοῦν κατά μέτωπο μέ τακτικά στρατεύματα πού διαθέτουν πρόδηλη ὑπεροπλία καί προηγμένη πολεμική τεχνολογία.

Στήν ἀνάλυση πραγματικότητας τήν ὁποία διαλαμβάνει τό νέο ἱμπεριαλιστικό δόγμα τῶν ΗΠΑ καί ὅσων προσδένονται στό ἄρμα του ἀποσιωπῶνται ἐσκεμμένως κρίσιμα καί ἐπιλήψιμα πεπραγμένα πολιτικῆς κυριαρχίας ἐκ μέρους δυτικῶν χωρῶν. Ἀποκρύβονται ἐπιμελῶς πρακτικές ἀποικιοκρατικοῦ ἢ ἱμπεριαλιστικοῦ τύπου, παλαιότερες ἀλλά καί σύγχρονες, εἰς βάρος συγκεκριμένων τμημάτων τοῦ πλανήτη, λόγου χάρι στόν ἀραβικό κόσμο.

Ἀναμφίβολα, ἡ ἀνάκτηση ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, σχεδόν σέ ὅλες τίς χῶρες τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου –καί ὄχι μόνον ἐκεῖ, ἄλλωστε–, κατά κανόνα δέν συνοδεύτηκε ἀπό ἀξιόλογο καί μάλιστα βιώσιμο ἐκσυγχρονισμό δομῶν καί νοοτροπιῶν τῶν κοινωνιῶν, μέ ἐλευθερία καί δημοκρατία. Ἀρκετές ἀπό αὐτές, ἰδίως στήν πολυπάθη Μέση Ἀνατολή, ὑπέστησαν διάλυση ἢ περαιτέρω φθορά τῆς κρατικῆς τους ὑπόστασης, ὕστερα ἀπό ποικίλες πολεμικές περιπέτειες καί κυρίως ὑπό τό βάρος τῆς ἐκρηκτικῆς γειννίας μετ' ὅ νεοσύστατο καί οἰονεῖ θωρακισμένο κράτος τοῦ Ἰσραήλ, ὡς προκεχωρημένο φυλάκιο τῆς «Δύσης» στόν μουσουλμανικό κόσμο. Ἡ ἐξέλιξη αὐτή, ὡστόσο, ὑπῆρξε βολική, ἂν ὄχι ἐπιθυμητή ἀπό τίς ἡγέτιδες δυτικές χῶρες, τήν ὁποία εὐνόησαν, ἂν δέν τήν ἐπέβαλαν κίολας. Σέ ὀρισμένες μάλιστα ἀπό τίς μεσανατολικές χῶρες ἡ πύκνωση τῶν τάξεων ἀνεξέλεγκτων ἔνοπλων ὁμάδων ἀποτελεῖ ἀκριβῶς σύμπτωμα τῆς διάλυσης ἢ τῆς παράλυσης τοῦ κρατικοῦ συγκροτήματος (Αφγανιστάν, Ἰράκ, Λίβανος) ἢ πράξη ἀπόγνωσης γιά ἀπάτριδες πληθυσμούς (Παλαιστίνη, Κοῦρδοι).

Ἐν μέρει ἀνεξάρτητα ἀπό τή θρησκευτική συνιστώσα τῆς ρητορείας τους, ἔνοπλες ὁμάδες αὐτῆς τῆς μορφῆς, ὡς ἐπί τό πλεῖστον, ἀναδύονται μέσα σέ συνθήκες ἀποκρατικοποιημένης βίας καί συνάμα κατάρρευσης κάθε

συνεκτικοῦ κοινωνικοῦ ἴσου. Ἐνίοτε ἐπωμίζονται μία διπλή λειτουργία, χάρι στήν ὁποία μποροῦν νά ἐλκύσουν ἀκόμη καί λαϊκή συμπάθεια ἢ καί εὐρεία ὑποστήριξη, σέ καθόλου εὐκαταφρόνητες μερίδες τοῦ τοπικοῦ πληθυσμοῦ πού ὑποφέρει τά πάνδεινα, ζώντας μέ τόν ἐφιάλη τοῦ ἐπόμενου βομβαρδισμοῦ. Ἐμφανίζονται ἀφενός ὡς φορεῖς ὑποτυπώδους κοινωνικῆς, ἰδίως προνοιακῆς, αὐτοοργάνωσης, καί ἀφετέρου ὡς σύμβολα ἀντίστασης ἐναντι ὅσων ἀντιλαμβάνονται ὡς κατακτητές ἢ δυνάστες τους, ἐντόπιους καί ἄλλοεθνείς. Ἡ δράση τους προσλαμβάνει συχνά ἀκραῖες μορφές ἀγῶνα, μέ τυφλά πλήγματα ἀποκρουστικά.

Παρ' ὅλα αὐτά, στρατιωτικῆς μορφῆς ἀπάντηση τῶν ἐμπλεκόμενων δυτικῶν χωρῶν, στήν περιοχή καί ἀκόμη εὐρύτερα, ἀντί νά κατατροπῶναι τοὺς θύλακες τέτοιων ὁμάδων, δηώνει καί καταστρέφει συθέμελα τίς τοπικές κοινωνίες. Ἡ κατάσταση ἐπιτείνεται, ἀφοῦ αὐτό συντελεῖται χωρίς σοβαρή προοπτική πολιτικῆς διεξόδου, αὐξάνοντας ἐκατέρωθεν τό μίσος μέ ἐκθετικό ρυθμό. Ὑπό τίς περιστάσεις αὐτές, θά πρόδιδε εἴτε πολιτική μυωπία εἴτε μᾶλλον ὑποκρισία νά διαπορεῖ κανεῖς μέ τό γεγονός ὅτι ἀκόμη μεγαλύτεροι ἀριθμοὶ προσώπων ἐξωθοῦνται στίς ἀγκάλες ὁμάδων πού αὐτοκατανοοῦνται συμβολικά ὡς «κόμμα τοῦ Θεοῦ», «στρατιῶτες τοῦ Προφήτη» ἢ κάτι ἀνάλογο.

Ἀποτελεῖ ψευδαἰσθηση ὀλέθρια γιά τήν παγκόσμια εἰρήνη ἢ ἀντίληψη τῶν ἡγετικῶν κύκλων στίς ΗΠΑ ὅτι πρόκειται ἀπλῶς γιά «δημιουργικό χάος», πάνω στά ἐρείπια τοῦ ὁποίου ἀποβλέπουν νά στήσουν μία νέα τάξη πραγμάτων στήν πολυτάραχη περιοχή. Μέ τήν εὐκαιρία, δέν θά ἦταν ἄσκοπο νά παραλληλισθεῖ ἡ ἀντίληψη αὐτή μέ τόν κοινωνικό καί οἰκονομικό κοσμοχάλασμό, τόν ὁποῖο εὐαγγελίζονται οἱ ἰδαλγοὶ τοῦ νεοφιλελεύθερου ἀναρχοκαπιταλισμοῦ γενικότερα. Ἐν πάση περιπτώσει, τέτοια διευθέτηση, πρὶν ἀπό ὅτιδήποτε ἄλλο, θά ἦταν ταυριαστή, θεβαίως, μέ τίς γεωστρατηγικές βλέψεις τῶν ἰδίων καί τοῦ ἀπαράτητου συμμάχου τους, τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ, κατόχου ἑνὸς τεράστιου πυρηνικοῦ ὀπλοστασίου, στήν πετρελαιοφόρο Μέση Ἀνατολή. Ὅποτε ὁ φαῦλος κύκλος συνεχίζει ἀκάθεκτα τήν αἱματηρή τροχιά του, μέ ἀπρόβλεπτες ἐπιπτώσεις γιά περαιτέρω διεθνή ἀποσταθεροποίηση, γιά νέες ἀνθρωπιστικές καί οἰκολογικές καταστροφές, ἀσύγκριτα μεγαλύτερες στό μέλλον.

Γ. Πέρα ἀπό τήν ἀνικανότητα οὐσιαστικῆς ἀνάλυσης καί τή διάτρητη ἀληθοφάνειά της, ὅμως, ἡ ἀνωτέρω προσέγγιση εἶναι καταδικαστέα κυρίως ὡς πρὸς τίς ὑποτιθέμενες δεοντολογικές προβολές της. Αὐτές οἱ τελευταῖες μετὰ βίας συγκαλύπτουν τίς γεωπολιτικές ἐπιδιώξεις της, στό σημεῖο συνάντησης ἀπληστίας καί παγιωμένου τυχοδιωκτικοῦ καιροσκοπισμοῦ.

Ἡ «ἐννομη» τάξη στήν ὁποία προσβλέπουν οἱ θιασῶτες της δέν θά ἦταν παρά μία γενικευμένη διεθνῆς

άνομία. Η τρομοκρατία των ομάδων θά αλληλοτροφοδοτεῖτο συμμετρικά ἀπό τήν τρομοκρατία διά τοῦ πολέμου καί μέ ἀνάλογη ἀστυνόμευση ἐν καιρῷ φαινομενικῆς εἰρήνης, ὡς κρατική πολιτική, ἐπίσημη καί νομιμοφανή. Τά δύο αὐτά φαινόμενα εἶναι ἀλληλένδετα. Μετέχουν τοῦ ἰδίου πεδίου δύναμης, μοιράζονται κοινό ὑπόστρωμα αἰτιωδῶν σχέσεων, μόνο πού ἐκδηλώνονται μέ ἀντεστραμμένο τρόπο. Ἔτσι, οἱ σχέσεις ὡμῆς δύναμης, ὄχι ἀπλῶς δέν θά ἐρχονταν ἀντιμέτωπες μέ τίς γενεσιουργές αἰτίες ὑπαρκτῶν προβλημάτων, τῆς τρομοκρατίας συμπεριλαμβανομένης, ἀλλά θά δημιουργοῦσαν μία ἐφιαλτική κλιμάκωση τῆς βίας σέ χρονίως διακεκαυμένες ζῶνες, μέ πιθανή ἐπέκτασή της σέ ὁλόκληρη τήν ὑφήλιο.

Ἀπό ἐξαιρεση, ὅπως θά ὀφείλε νά εἶναι, ἡ χρήση βίας θά καθίστατο ἐκ νέου κανόνας ἢ καλύτερα ἀπλή κανονικότητα στό διεθνές προσκήνιο, προσλαμβάνοντας ὅμως ἀνεξέλεγκτες διαστάσεις. Ἰδίως μάλιστα σέ ἐποχή στήν ὁποία διατίθενται ὄπλα μαζικῆς καταστροφῆς, ὅποιο κι ἂν εἶναι τό ὑποκείμενο πού ἐνδέχεται νά μπει στόν πειρασμό νά τά χρησιμοποιήσει ἐναντίον ἄλλων, εἴτε ἐκλεγμένη κυβέρνηση σέ φιλελεύθερη δημοκρατία εἴτε τρομοκρατική ὀργάνωση.

Ἔτσι, ἡ «ἐκστρατεία γιά τήν πάταξη τῆς τρομοκρατίας» ἀποβαίνει ἡ ἴδια δομικό στοιχεῖο τοῦ προβλήματος πού ὑποτίθεται θέλει νά ἐξαλείψει. Καταντᾶ λίπασμα πού βοηθᾶ νά καρπίσει ἡ ἰδεολογία τοῦ θανάτου. Ὅποιος πορεύεται μέ τό αὐτοκρατορικό δόγμα «ἄς μᾶς μισοῦν, ἀρκεῖ νά μᾶς φοβοῦνται» (oderint sed metuant) κάποτε εἰσπράττει ὁ ἴδιος –καί οἱ σύμμαχοί του– τά ἐπίχειρα τῆς περιφρόνησης πρὸς τοὺς ἄλλους.

Στό μέτρο πού ἡ ἔμμομη ἰδέα γιά «πόλεμο ἐναντίον τῆς τρομοκρατίας» ἀναδεικνύεται ἀπό τοὺς ἡγετικούς κύκλους τοῦ κόσμου –πολύ πέραν τῶν ΗΠΑ μάλιστα– ὡς τό μέγιστο πρόβλημα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, ἀντιστοίχως προβάλλεται καί ὡς ὁ σπουδαιότερος ὄρος γιά ἀσφαλή ἐπιβίωση τῶν χωρῶν πού στρατεύονται στήν ὑποτιθέμενη σταυροφορία, ἔστω καί ὡς κομπάρσοι. Λειτουργεῖ ὡς ἰδεοληψία γιά πάση θυσία ἐνδυνάμωση τῆς «ἐθνικῆς ἀσφάλειας», ἔστω κι ἂν αὐτό συνεπιφέρει καταστρατήγηση ἢ καταπάτηση θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ –ἱστορικῶς ἐγνωσμένου καί καταξιωμένου– διεθνοῦς δικαίου καί τῶν θεμελιωδῶν δικαιωμάτων τῶν ἀνθρώπων ἀπανταχοῦ τῆς Γῆς. Κίνδυνοι πολύ σοβαρότεροι ἀπό αὐτόν τῶν τρομοκρατικῶν κτυπημάτων ἐπισκιαζόνται ὀλότελα ἀπό τό νευρωτικό πρίσμα τῆς προσέγγισης αὐτῆς. Καί ἀφήνονται νά κατατρώγουν μακροπρόθεσμα τήν ἴδια τήν αὐτοσυντήρηση τοῦ ἀνθρώπινου γένους πάνω στήν ὑδρόγειο.

Ἀκόμη χειρότερο, ὅμως, εἶναι ὅτι ἡ ἀντιμετώπιση τέτοιων κινδύνων ἔλκεται καί ἀπορροφᾶται ἀπό τό πλαίσιο τῆς χαοτικῆς προβληματικῆς περὶ τρομοκρατίας. Παραδείγματος χάριν, ἡ ἐξάντληση τῶν φυσικῶν πόρων ἢ ἡ ἐπιδείνωση τῆς κλιματικῆς δομῆς τῆς γῆς ἀτμόσφαιρας δέν ἀντικρύζονται ὡς πρόβλημα πο-

λιτικῆς οἰκολογίας καί περιβαλλοντικῆς συνυπευθυνότητας, πού ἄπτεται καί ἀρχῶν διεθνοῦς δικαιοσύνης. Ἄλλά ὀρῶνται ὡς κάτι ἄλλο, ὡς πρόβλημα «ἐθνικῆς ἀσφάλειας», πρωτίστως τῆς ἡγέτιδας δύναμης τοῦ κόσμου καί τῶν προθύμων συμμάχων της.

Ὅτιδήποτε μπορεῖ νά προκαλέσει ἐνδεῖα καί ἐξαθλίωση, ἀκόμη καί μεταδοτικῆς ἀσθένειας καί ἐπιδημίες, δέν ἐκτιμᾶται ὡς πρόβλημα δημόσιας ὑγείας, ὡς συνδυασμός ὑπανάπτυξης καί κοινωνικῆς ἀνισότητος. Δέν θεωρεῖται ὡς ζήτημα ἀντιμετωπίσιμο μέ ἀνάλογα θεραπευτικά μέτρα καί μέ τίς ἀπαιτούμενες, συντονισμένες πρωτοβουλίες. Ὡς πρόβλημα ἐκλαμβάνεται μονάχα ἐφόσον καί καθόσον μπορεῖ νά προξενήσει διασπορακὴ ἀνωμαλία, ἐξ αἰτίας μετακινούμενων πληθυσμῶν πού ἐλαύνονται ἀπό τό ἐνστικτο τῆς ἐπιβίωσης, ἐπιζητώντας χρειώδη μέσα ἀπό χῶρες σχετικὰ εὐημεροῦσες ἢ μεταναστεύοντας σ' αὐτές.

Ἡ ὑπανάπτυξη καί ἡ δημογραφικὴ αὐξηση σέ φτωχῆς χῶρες θεωροῦνται ἐπίσης ὄχι ὡς αὐτό πού εἶναι, δηλαδή σύνθετο κοινωνικο-πολιτισμικό πρόβλημα, πού ἐνδιαφέρει τό ἀνθρώπινο γένος συνολικά. Θεᾶται ἀπλῶς ὡς παράμετρος σέ πιθανή ἐξαρση τῆς τρομοκρατίας. Ἡ ἔγνοια πού πρυτανεῖ εἶναι καί πάλι ἡ παράκρουση γιά «ἐθνικὴ ἀσφάλεια» νέου τύπου. Εἶναι ἡ φοβία ὅτι ἐνδέχεται μέλη τέτοιων πληθυσμῶν νά μνηθοῦν σέ ἰδεολογίες ἀκεραιοφροσύνης, μόνο καί μόνο διότι –ὑποτίθεται ἀξιωματικά– ἔτσι κι ἄλλιῶς ἐποφθαλμιοῦν ζηλόφθονα τήν εὐημερία τῆς καπιταλιστικῆς Δύσης, ἀδυνατώντας νά χαλιναγωγῆσουν τά πάθη τους.

Τό μέχρι τοῦδε γνωστό ὑπόδειγμα «ἐθνικῆς ἀσφάλειας», μετὰ τοὺς δύο Παγκόσμιους Πολέμους τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, ἐστοιχειοθετεῖτο ἀπέναντι σέ ἀπειλές προερχόμενες ἀπό ἐθνικούς ἀνταγωνισμούς καί ἰδεολογικῆς ἀντιπαλότητες, μέ πεδίο ἀναφορᾶς εἴτε μεμονωμένες χῶρες εἴτε καί ὁλόκληρους συνασπισμούς χωρῶν, μέ διακριτὰ κοινωνικο-οικονομικά συστήματα. Στό (μεταπολεμικὰ διπολικό) περιβάλλον ἀναφορᾶς του ἡ διαφοροποίηση φίλου-οὐδέτερου-ἐχθροῦ παρέμενε ἐφικτὴ, μολονότι περίπλοκη καί συχνὰ περιστασιακὴ.

Τό ὑπό διαμόρφωση ὑπόδειγμα «ἐθνικῆς ἀσφάλειας καί ἐθνικοῦ συμφέροντος», ἐντούτοις, διευρύνει στό ἐπακρο τῆ γεωπολιτικῆ του ἐμβέλεια, ὥστε νά περιλάβει ἀκόμη καί κοινωνικούς καί περιβαλλοντικούς κινδύνους, πού εἶναι ἀπό τῆ φύση τους ὑπερεθνικοί καί διάχυτοι. Τέτοιοι κίνδυνοι, ὅμως, εἶναι ἀνθρωπογενεῖς, εἴτε παρίστανται ὡς ἀποτέλεσμα συνειδητῆς δράσης εἴτε ὡς ἀπρόβλεπτα καί ἀθέλητα ἐπακόλουθα ἀνθρώπινης δράσης.

Στήν ἐν λόγω διόπτρα ἀνάλυσης τῆς πραγματικότητος κάθε κοινωνικό ἢ περιβαλλοντικό φαινόμενο πού κατοπτεύεται ὡς στοιχεῖο ἀπειλητικό τῆς «κόμαλότητος» στίς διεθνοποιημένες διαδικασίες τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς καί ἀνταλλαγῆς χρωματίζεται ἀπό τόν φοβικό φακό τῆς «ἐθνικῆς ἀσφάλειας». Σύστοιχος εἶναι ἐξ ἄλλου ὁ μνημειώδους ἀσά-

φειας, αλλά διεθνώς κυρίαρχος, πλέον, όρισμός της τρομοκρατίας ως παντοειδούς απειλής έναντι των ύφισταμένων κοινωνικών και οικονομικών δομών μιάς χώρας, γενικώς και άοριστως.

Έτσι όμως θολώνει πλέον ή διαφοροποίηση ανάμεσα σε φίλους, έχθρους ή ουδέτερους. Εάν τελικά στήριξη των παραπάνω κινδύνων ένοικει ή ανθρώπινη δραστηριότητα ως τέτοια, ακόμη και χωρίς παραβατική συμπεριφορά, τότε ή απειλή προέρχεται από παντού και από πουθενά συγκεκριμένα. Ο καθείς γίνεται ύποπτος μέχρις αποδείξεως του εναντίου.

Κατά βάθος ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» αποτελεί έκφανση της άνομίας που συνάπτεται με τη νεοφιλελεύθερη διεθνοποίηση του καπιταλισμού στον σύγχρονο μονοπολικό κόσμο υπό την ήγεμονία των ΗΠΑ. Σάν νά αποτελεί μετωνυμία της ιδεολογίας του αχαλίνωτου ανταγωνισμού, εκβάλλει δυναμικά σε πόλεμο όλων έναντι όλων. Κατ' ουσίαν διερμηνεύει τον φόβο των έχόντων και κατεχόντων παγκοσμίως μήπως οι ύφισταμένοι πολλαπλές μορφές και βαθμούς εκμετάλλευσης ανά την ύδρόγειο, ακόμη και μέσα στις καπιταλιστικές μητροπόλεις, έξεγερθούν, είτε με τυφλούς είτε με συντεταγμένους τρόπους, έναντι της διευρυνόμενης ανισότητας και του καθεστώτος διαρπαγής που τους έχει επιβληθεί. Αλλά ποιοι άραγε πρώτα από αυτούς και σε πόσες χώρες προφταίνουν νά γίνουν στόχος παρακολούθησης, όταν όλοι κρίνονται ως ένδυναμει ύποπτοι για άπειθαρχία και άνυπακοή;

Ίσως είναι ή πρώτη φορά στην ανθρώπινη Ιστορία στην όποια ή ανασφάλεια των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων προσλαμβάνει ως απειλή όχι απλώς αυτήν ή την άλλη κοινωνική τάξη, αυτόν ή εκείνον τό λαό, τούτη ή την άλλη έπεκτατική έξωτερική πολιτική, αλλά τή διανθρώπινη δραστηριότητα έν συνόλω, μέσα στο παγκόσμιο οικονομικό γίγνεσθαι και στο ύψηλιο οικοσύστημα. Η άστυνομική ή και στρατιωτική διαχείριση των σπουδαίων προβλημάτων επιδίωξης της ανθρωπότητας στον οικολογικά κλυδωνιζόμενο πλανήτη μας αποβαίνει τελικά ο χειρότερος έχθρος του καλώς νοούμενου συμφέροντος της οικουμένης.

Υποβάλλει άφραυτής κλίμα ανασφάλειας και διαρκούς έκτακτης ανάγκης, προκειμένου οι άνθρωποι και οι λαοί νά νοιώσουν σώνει και καλά εμπόλεμοι, ως ανασφαλής πλιόνια σε άσυμφιλίωτες «συγκρούσεις πολιτισμών». Διαχέει τήν αυτοχειριαστική αντίληψη, ότι όλα αυτά τά προβλήματα είναι διαχειρίσιμα με όρους δύναμης. Και ότι τυχόν άποτυχία στην αντιμετώπισή τους απαιτεί τή χρήση ακόμη μεγαλύτερης δύναμης και δή στρατιωτικής. Διαγράφει τήν ίδια τή διαχωριστική γραμμή μεταξύ πολέμου και ειρήνης, ανάμεσα σε κράτος έκτακτης ανάγκης και κράτος δικαίου.

Τί δέον γενέσθαι, από ποιούς και βάσει ποιών ακριβώς αρχών, αυτό αποτελεί προφανώς αντικείμενο ξεχωριστής πραγμάτευσης.

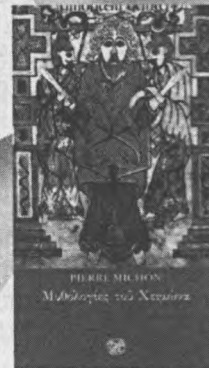
ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

TZENNY ΕΡΠΕΝΜΠΕΚ

ΣΚΥΒΑΛΑ

«Ματιά σε ψυχικές άβύσσους: ή Τζέννυ Έρπενμπεκ είναι μία ψυχρή αναλύτρια των ανθρώπινων σχέσεων».

PIERRE MICHON

ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΕΙΜΩΝΑ

Οί ιστορίες του Μισόν καταφέρνουν νά παρασύρουν τον αναγνώστη σε μία καταυκτική άνάγνωση.

NICHOLAS MURRAY

ΚΑΦΚΑ

Ή πλέον έγκυρη βιογραφία για μία από τις πλέον άμφιλεγόμενες φιγούρες της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ

Γιά τό περιοδικό *Hérodote*

του Άρμάν Φρεμόν

Ο Ύβ Λακόστ ίδρυσε τό περιοδικό *Hérodote* πρίν από τριάντα χρόνια. Στόν έορτασμό τής έπετείου συμμετείχαν όλοι όσοι συνέβαλαν στην έπιτυχία αυτού του περιοδικού: πολλοί γεωγράφοι αλλά και ειδικοί των πιό έτερόκλητων γνωστικών άντικειμένων. Τριάντα χρόνια πρίν, τή δεκαετία του 1970, ό όρος «γεωπολιτική» δέν ήταν εύρέως διαδεδομένος. Είχε μάλλον κακή φήμη λόγω τής γερμανικής προέλευσής του και των δαιμονικών σκοπών για τους οποίους χρησιμοποιήθηκε («ζωτικός χώρος»).

Έπρεπε, λοιπόν, νά άναζητήσουμε αυτό τόν όρο και αυτό τό είδος άνάλυσης στα γραπτά κάποιων έλάχιστων ειδικών. Οί γεωγράφοι γενικά σιωπούσαν λές και οι πόλεμοι, οι συγκρούσεις, τά σύνορα, οι σφαιρες έπιρροής, οι έκλογικοί άγώνες ή τά πολιτικά φέουδα ήταν θέματα πού δέν τους άφορούσαν άκόμη κι όταν μπορούσαν κάλλιστα νά μιλήσουν γι' αυτά.

Στίς μέρες μας, ή έκφραση «γεωπολιτική» γνωρίζει μεγάλη έπιτυχία. Τή συναντάμε παντού. Τήν κατακυριεύσαν πολιτειολόγοι, φιλόσοφοι, γεωγράφοι και πολλοί άλλοι ενώ οι επαγγελματίες όπως οι διπλωμάτες και οι στρατιωτικοί τήν ανακάλυψαν ξανά παρόλο πού πάντα τήν άσκούσαν. Καί φυσικά οι καιροσκόποι όλων των ειδών και ποικίλων χαλκείων παίζουν μέ τή «γεωπολιτική» ανακατώνοντας όλες τις σάλτσες όπως κάνει συνήθως κάποιος όταν ανακαλύπτει μία «νέα μαγειρική». Μέ λίγα λόγια, στίς άρχές του 21ου αιώνα, ή γεωπολιτική έγινε άναγκαιότητα σέ έναν κόσμο όπου, περισσότερο από ποτέ, επικρατεί τό χάος, ή παγκοσμιοποίηση και οι συγκρούσεις όπου ό χώρος τής έξουσίας εξακολουθεί νά είναι διακύβευμα πρώτου μεγέθους και στους πιό διαφοροποιημένους τομείς. Άρχικά, πρέπει νά αναγνωρίσουμε πώς ό Ύβ Λακόστ ήταν ένας από τους πρώτους, άν όχι ό πρώτος, πού άποκατέστησε αυτό τόν όρο και άσκησε ό ίδιος γεωπολιτική.

* Για τόν έορτασμό των τριάντα χρόνων του περιοδικού *Hérodote* ό Ύβ Λακόστ προσφέρει ένα μεγαλειώδες και οργανωμένο πανόραμα του κόσμου. Καί συνηγορεί υπέρ τής έπιτακτικής άνάγκης τής γεωπολιτικής.

Ένα σαφές μήνυμα

Γιά τόν έορτασμό των τριάντα χρόνων έμπειρίας, ό Ύβ Λακόστ δημοσιεύει σήμερα ένα μεγάλο βιβλίο μέ τόν άπλό τίτλο *Géopolitique*.¹ Καί τό κάνει σάν άνθρωπος πού προσπαθεί πάντα νά άπλοποιήσει τά πιό σύνθετα πράγματα, ενώ άλλοι φαίνεται νά τό άπολαμβάνουν περιπλέκοντάς τα και καθιστώντας τα δυσνόητα για τους μή ειδικούς.

Η *Géopolitique* του Λακόστ έχει τό τεράστιο πλεονέκτημα πώς μπορεί νά διαβαστεί από όλους. Ένα έγχειρίδιο, θά έλεγε κανείς μέ μία δόση ύποτίμησης. Ναι, μά μέ τους χάρτες του, πού είναι πολλοί και σαφείς, τους τίτλους και τους ύποτίτλους του, τους πίνακες του, τά ένθετά του, ένα ύποδειγματικό έγχειρίδιο και μία προσεγμένη έκδοση πού άπευθύνεται στο μεγάλο κοινό. Είναι έργο πού ρίχνει ένα διεισδυτικό βλέμμα στόν τρομερά σύνθετο χαρακτήρα του σύγχρονου κόσμου και χαρίζει στόν πολίτη ένα στοιχείο διαύγειας, ίσως άκόμη και αισιοδοξίας μέσα στην τρομερή άσάφεια πού φαίνεται νά βαραίνει τόν σύγχρονο κόσμο.

Τί είναι όμως αυτό πού λέει ό γεωπολιτικός μας μετά από τριάντα χρόνια έμπειρίας και κυρίως μετά από αυτή τήν άδιάκοπη δουλειά πού άντιπροσωπεύεται στα κύρια άρθρα του *Hérodote*, γραμμένα όλα από τόν ίδιο μέ έξαίρεση κάποια από τά τελευταία; Πρώτον ότι είναι καταρχήν γεωγράφος. Τό σχέδιό του τό άποδεικνύει περίτρανα. Έκτός από τό πρώτο μέρος πού είναι πιό έπιστημολογικό, δέν καταπιάνεται μέ άλλη παρουσίαση παρά μόνο μέ ένα οργανωμένο πανόραμα του κόσμου πού βασίζεται κυρίως στην διάρθρωση κλιμάκων πού οι γεωγράφοι εκτιμούν πολύ: οι Ένωμένες Πολιτείες αρχικά, ως ύπερδύναμη στο κέντρο του παγκόσμιου συστήματος, και ως κληρονομιά του ψυχρού πολέμου. Έν συνεχεία ή γεωπολιτική των «μεγάλων εθνών» (πού ύπολογίζονται σέ δεκατρία μεταξύ των οποίων και ή Γαλλία) και τέλος «τά θερμά σημεία του

1. Yves Lacoste, *Géopolitique. La longue histoire d'aujourd'hui*, έκδ. Larousse, σ. 336.

πλανήτη» με μία ιδιαίτερη αναφορά στη Μέση Ανατολή. Δεύτερον, ο Λακόστ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ιστορία για να ερμηνεύσει τα σύγχρονα γεγονότα, πράγμα που συνοψίζεται καλά στον υπότιτλο του βιβλίου: «La longue histoire d' aujourd'hui» («Η μακρά ιστορία του σήμερα»). Η ιστορία είναι απαραίτητη προκειμένου να κατανοήσουμε το σχηματισμό της αμερικάνικης υπερδύναμης καθώς και των ευρωπαϊκών εθνικισμών ή των συγκρούσεων της Μέσης Ανατολής, από τη Μεσόγειο ως το Αφγανιστάν.

Σ' αυτή τη γεωγραφία ωστόσο, όπως και σ' αυτή την ιστορία που διαμορφώνει τα εδάφη της γεωπολιτικής, ο Λακόστ δεν ευνοεί τον έναν παράγοντα περισσότερο από τον άλλο. Δεν είναι ο άνθρωπος για παράδειγμα που καταπιάνεται μόνο με τον πολιτισμικό παράγοντα ή μόνο με τον οικονομικό. Το Ισλάμ, βέβαια, πρωταγωνιστεί σε πολλές ερμηνείες όμως μαζί με άλλους παράγοντες. Στο πετρέλαιο, όπως είναι φυσικό, ο Λακόστ αφιερώνει ένα κεφάλαιο, μέσα στο πλαίσιο όμως του ενός ή του άλλου κοιτάσματος παραγωγής, είτε πρόκειται για τον περσικό Κόλπο είτε για την πρώην σοβιετική Μέση Ανατολή.

Τό πρώτο μέρος του βιβλίου αξίζει ιδιαίτερης προσοχής. Τί είναι γεωπολιτική; Γιατί η ανάπτυξη μιās γερμανικής γεωπολιτικής τον 19ο αιώνα, με τον τονισμό ενός εθνικισμού και τη ντροπιασμένη αποσιώπησή του μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο όταν εκφυλίστηκε πνευματικά και ήθικα από τη φρίκη του ναζισμού; Και γιατί αυτή η νέα γεωπολιτική εμφανίστηκε τη δεκαετία του '70, ειδικά στη Γαλλία, στο τέλος του ψυχρού πολέμου, την περίοδο της ανανέωσης των ιδεών που ακολούθησε το '68 και μετά τους σκληρούς αποικιακούς πολέμους (Βιετνάμ, Αλγερία);

Ο Υβ Λακόστ μίλησε στα πρώτα του δοκίμια για τις υπανάπτυκτες χώρες, τον τρίτο κόσμο, τα βομβαρδισμένα κανάλια του Βιετνάμ από τα αμερικάνικα αεροπλάνα, για την Κούβα και τον Φιντέλ Κάστρο την εποχή της Σιέρα Μάντρε, για την Αλγερία και την Καβυλία στα χνάρια του Ίμπν Χαλντούν² και πλάι στην Καμίλ Λακόστ, της γυναίκας του. Αναφέρεται συχνά στο βιβλίο του Βιντάλ Ντέ Λά Μπλάς (Vidal de La Blache) για τη Λορραίνη πριν το 1914. Η γεωπολιτική του πρωτοπόρου αυτού περιέχει επίσης μία ήθικη διάσταση, μία διάθεση θά λέγαμε να στείλει ένα μήνυμα σαφές, με σωστή επιχειρηματολογία και βασισμένο στις καλύτερες πηγές και παίρνοντας το ρίσκο του λάθους παρουσιάζει τον κόσμο έτσι όπως είναι.

Δημοσιεύτηκε στη *Le Monde* στις 16 Ιουνίου 2006
Μετάφραση: Μαρίλια Κοσμοπούλου

2. Ίμπν Χαλντούν, 1322-1406. Άραβας ιστορικός, φιλόσοφος και γεωγράφος, από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του ύστερου μεσαίωνα.

Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ

Εμμανουήλ Μαρμαράς

12 ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΖΑΧΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΚΙΤΣΙΚΗΣ
ΜΑΝΩΛΗΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΠΟΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΗΤΣΑΚΗΣ
ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ
ΠΑΤΡΟΚΛΟΣ ΚΑΡΑΝΤΙΝΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΔΟΥΡΑΣ

24,5 X 30,5 εκ. | σελ. 376 | ISBN 960-524-209-5 |

Λιανική τιμή: 47,00 €

Στο βιβλίο αυτό εξετάζεται η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα, μέσα από τη ζωή και το έργο δώδεκα αρχιτεκτόνων που επηρέασαν καθοριστικά τη διαμόρφωσή της. Πρόκειται για διακεκριμένους ανθρώπους της πράξης με διαφορετική ηλικία, προέλευση, εφόδια και νοοτροπία, οι οποίοι εκπροσωπούν το πολυποικίλο τοπίο της ελληνικής αρχιτεκτονικής των δεκαετιών του 1920 και του 1930. Καρπός πολυετών ερευνών των δύο συγγραφέων, το βιβλίο αυτό προτείνει μια κριτική προσέγγιση διαφορετική από τις συνήθειες, οι οποίες επικεντρώνονται στα κτηριακά προϊόντα ή στους διαμορφωτικούς τους παράγοντες. Με τον τρόπο αυτό, η ελληνική αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου μπορεί να γίνει ευρύτερα κατανοητή και, το κυριότερο, να εκτιμηθεί ο ρόλος των ανθρώπων που τη δημιούργησαν.

Η δίγλωσση αυτή έκδοση (ελληνικά & αγγλικά), με το πλήθος των πρωτογενών στοιχείων, τις 620 εικόνες και την υψηλή της αισθητική, δεν απευθύνεται μόνο στους ειδικούς επιστήμονες αλλά και σε ένα ευρύτερο κοινό απαιτητικών αναγνωστών, εντός και εκτός ελληνικών συνόρων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

GUY SAJER

Ο ξεχασμένος στρατιώτης Αναμνήσεις από τόν πόλεμο στό ανατολικό μέτωπο 1942-1945

Μετάφραση: Διονύσης Κάρδαρης,
έκδόσεις Ίωλλός, 2006

«Ο ξεχασμένος στρατιώτης» δέν είναι άλλος από τόν συγγραφέα του όμώνυμου βιβλίου Γκύ Σαζέρ. Όλοι οι στρατιώτες, όμως, είναι ξεχασμένοι. Ακόμα κι αν ξέρουμε μερικά όνόματα παλαιών πολεμιστών κανείς δέν θυμάται τούς άμέτρητους νεκρούς τών πολέμων, τούς ανάπηρους, τούς αιχμαλώτους, τούς επιζήσαντες, τούς άγνοημένους. Από λίγους μόνον σώζεται στό οικογενειακό είκονοστάσι κάποια φωτογραφία, ώσπου νά πεταχτεί κι αυτή στά παλιατζίδικα γιά νά κοσμήσει στή συνέχεια, τουλάχιστον στά καθ' ήμās, κάποιο ούζομεζεδοπωλείο μαζί μέ άλλες γραφικότητες του παρελθόντος. Καλυπτόμαστε όλοι μέ τήν ανάμνηση του ένδοξου «Άγνωστου Στρατιώτη».

Ο Σαζέρ ώστόσο δέν είχε καν αυτή τήν τύχη. Πρώτον, γιατί δέν σκοτώθηκε στόν πόλεμο, κι αν είναι ακόμη ζωντανός θά ναι πάνω από όγδοντάρης. Δεύτερον, διότι δέν τόν διεκδικεί ούτε ό αντίπαλος στρατός (τής Σοβιετικής Ένωσης-Ρωσίας) όπως είναι φυσικό, ούτε ή Γαλλία καθόσον γεννημένος από πάτερα Γάλλο και μάνα Γερμανίδα πού κατατάχτηκε έθελοντικά στή γερμανική Βέρμαχτ, ούτε ή ίδια ή Βέρμαχτ τόν διεκδικεί γιατί δέν υπάρχει πιά και ό σημερινός γερμανικός στρατός δέν είναι συνέχεια τής Βέρμαχτ, ούτε οι νεοναζιστές γιατί ναζί δέν ήταν. Υπ' αυτή τήν έννοια ό γάλλος έθελοντής στή Βέρμαχτ Γκύ Σαζέρ είναι πράγματι απ' όλους ξεχασμένος. Αν όμως γιά τόν ίδιο κανείς δέν νοιάζεται οι άναγνώστες του *Ξεχασμένου στρατιώτη*, παρόλο τόν όγκο τών 790 σελίδων, θά γνωρίσουν ένα συναρπαστικό βιβλίο. Τήν κόλαση πού έζησε ό Σαζέρ επί δυόμισι χρόνια στό ανατολικό μέτωπο τήν έκανε μία έξισου έφιαλτική αφήγηση. Δέν έχει τόσο σημασία ή υπαρκτική του συνθήκη γι' αυτόν πού, άνώριμος τότε νεανίας, μόλις 17 χρονών, αν και δέν ήταν ναζί, μπλέχτηκε ανάμεσα σε δυό πατρίδες, τή Γαλλία και τή Γερμανία, ανάμεσα σε δυό μέτωπα, τή γραμμή

Μαζινό και τή γραμμή Ζίγκφριντ. Τά γραφόμενά του όμως θά έκπληξουν τόν σημερινό άναγνώστη πολύ άπομακρυσμένο από εκείνο τό θανατικό πού έβαλε στή μέγγενη εκατομμύρια ανθρώπους, χιλιάδες άρματα μάχης και πυροβόλα, άεροπλάνα, όλων τών ειδών τά όπλοσύνεργα και υλικά. Θά γνωρίσει ό άναγνώστης τήν ίδια έκπληξη πού έννοιωσαν και οι εκδότες του *Ξεχασμένου στρατιώτη* (Grasset, 1967) όταν βρέθηκαν μπροστά στή φούγκα τών σελίδων μέ τούς πολυβολισμένους, βομβαρδισμένους, άκρωτηριασμένους, σκότωμένους, άπεγνωσμένους, πεινασμένους ανθρώπους πού είχαν χάσει ακόμη και τήν σωματική τους και τήν ψυχική τους ύπόσταση.

Ο Γκύ Σαζέρ, έθελοντής στή Βέρμαχτ, βρέθηκε στό ανατολικό μέτωπο από τό φθινόπωρο του 1942, αρχικά σε μία μονάδα συνοδείας σιδηροδρομικών συρμών. Από τήν άνοιξη του 1943 ύπηρετεί σε μία επίλεκτη μεραρχία, τήν Gross-Deutschland (Μεγάλη Γερμανία). Εκεί, μετά τή συντριβή τών Γερμανών στό Στάλιγκραντ, θά βρεθεί στό μάτι του κυκλώνα τής σοβιετικής άντεπίθεσης πού δέν σταμάτησε ούτε μία μέρα: τίποτε δέν μπόρεσε νά σταματήσει αυτό τό τσουνάμι του Κόκκινου Στρατού. Ξεκίνησε από τά ανατολικά του ποταμού Ντόν πέρασε από τό Κιούροσκ, τό Χάρκοβο, τόν Δνειπερο, τό Κίεβο, τή Βαρσοβία, κατέληξε στήν ανατολική Πρωσία κι από εκεί στό Βερολίνο. Η μεραρχία του Σαζέρ κι άλλες πολλές σούρθηκαν προς Βαλτική, κατέληξαν συντρίμμα στό Ντάντσιχ τής Πολωνίας και ύστερα μ' ένα σαπιοκάραβο, καμιά χιλιάδα, αποδιβάστηκαν στό Κιέλο τής Β. Γερμανίας, τέλη Άπριλίου 1945. Αυτά τά ελάχιστα ύπολείμματα τής επίλεκτης μεραρχίας έπεσαν στά χέρια άγγλοαμερικανικών τμημάτων πού έρχονταν νικηφόρα από τή Δύση. Ήταν τό τέλος τής Βέρμαχτ, τό τέλος του ναζισμού κι αυτού του χωρίς προηγούμενο φονικού.

Αυτήν τήν έφιαλτική όπισθοχώρηση του γερμανικού στρατού περιγράφει ό Σαζέρ μέ τό βήμα του, τά πληγιασμένα του πόδια, τό κρύο πού τόν κοκκάλιαζε, τά τραύματά του, τόν φόβο, τήν πείνα, τήν άπόγνωση μέσα σε χαντάκια και όρύγματα όπου οι νεκροί δέν αφήνουν χώρο νά σταθούν οι ζωντανοί ενώ οι οίμωγές τών λαθωμένων, σαν σε μακάβρια συμφωνία, συγχρονίζονταν μέ τό κροτάλισμα τών πολυβόλων, μέ τούς τριγμούς τής έρπύστριας, τόν κρότο του βομβαρδισμού. Όλη ή φαντασμαγορία του πολέμου βρίσκεται εδώ και λιώνει υλικά και έξαθλιωμένους ανθρώπους πού δέν έχουν πιά ούτε καν συνείδηση του κορμιού τους, σαν ζωντανά πού τά χουν πάρει κνήγι.

Όλα περνούν μέ κινηματογραφική ταχύτητα στίς σελίδες του *Ξεχασμένου στρατιώτη*. Ο θάνατος διανθίζεται από τά διαγγέλματα τών μεγάλων στρατηγών και τίς διαταγές τών μικρών άρχηγίσκων του μετώ-

που πού έχουν μερδέψει τήν άλλαζονική προέλασή τους τό φθινόπωρο τοῦ 1941 ὡς τά πρόθυρα τῆς Μόσχας μέ τήν ἀτακτη, κουτροβαληδόν ὀπισθοχώρηση τοῦ ὑπόλοιπου τῶν ὑπολειμμάτων μέχρι τήν Πρωσία καί τό Βερολίνο. Εἶναι κι αὐτό μιᾶ ἀρετή τῆς ἀφήγησης τοῦ Σαζέρ: δείχνει τήν ἐλάχιστη σχέση πού ἔχουν οἱ γερμανοί ἰθύνοντες μέ τήν πραγματικότητα, τήν πλήρη ἀκατανοησία πού μεταδίδεται καί στούς στρατιῶτες ἔτσι πού αὐτή ἡ πανταχόθεν βαλλόμενη μάζα νά μήν ἀντιλαμβάνεται καν τό λιώσιμό της, τόν θάνατό της. Τό μόνο πού νοιώθουν εἶναι ἡ ἀσταμάτηση πείνα, ὁ πόνος τοῦ κορμοῦ πού ἀκρωτηριάζεται, ἡ ἀπόγνωση καθόσον ἤγγικεν ἡ ὥρα. Δέν ἀντιλαμβάνονται ὅτι ὀλόκληρη ἡ στρατιά εἶναι πλέον νεκρή, ὀριστικά κι ἀμετάκλητα θανατωμένη κάτω ἀπό τά πλήγματα πανίσχυρου ψυχικά, ἀριθμητικά καί ὕλικά ἀντιπάλου πού ἔχει ἐπιπλέον τήν ἠθική δύναμη νά πολεμᾷ μέ αὐταπάρηση τῆ ναζιστική ὕβρι. Ὁ σοβιετικός στρατός, ἀκόμη καί μέσα ἀπό τίς ἥττες του βρίσκει πάντα τή δύναμη νά ἀνανεώνεται, νά ἐπινοεῖ, νά κουρελιάζει τά δόγματα τῶν γερμανικῶν ἐπιτελείων καί ἰσχυρότερος νά προχωρεῖ πρὸς τή Δύση καταπίνοντας ἀπέραντες πεδιάδες, ποτάμια σάν θάλασσες πλατιά, πολιτείες, χωριά. Γιά τοὺς Γερμανούς ὡστόσο ὁ ἐχθρός εἶναι παρόλα αὐτά κάποιιο ὑπάνθρωπο μουζίκιο, κάποιιο σατανικό μολ-

σεβίκιο, Ἴβάν ἢ Ποπῶφ πού τοὺς ἐξωθεῖ στήν πρώτη γραμμὴ τό περὶστροφο τοῦ κομμισάριου. Γι' αὐτό, ἔχοντας χάσει καί τό τελευταῖο ἶχνος τῆς εἰκαζόμενης γερμανικῆς ὀρθοφροσύνης, υποχωρώντας εἶναι πιό καταστρεπτικοί ἀπ' ὅσο ἦταν τήν ἐποχὴ τῆς άλλαζονικῆς προέλασης. Ἡ πρακτικὴ τῆς καμμένης γῆς, ὅσο προφταίνουν.

Ὁ Σαζέρ, ὅπως αὐτοβιογραφεῖται στό ἴδιο του τό βιβλίο —ἀκροθιγῶς ἄλλωστε— δέν εἶναι ναζί, δέν τόν ἔχει συνελᾶρει τό ὄραμα κάποιας «Μεγάλης Γερμανίας». Ἀπλῶς πολεμᾷ, καί μιλά κυρίως γι' αὐτό πού κάνει, αὐτό πού ὑφίσταται ὁ ἴδιος καί οἱ συμπολεμιστές του. Μέσα στή χοάνη τοῦ πολέμου τό μόνο πού τοῦ ἀπομένει εἶναι ὁ φόβος, οἱ κινήσεις του δέν εἶναι παρὰ ζωικά ἀνακλαστικά πού ὑπαγορεύει ὁ τρόμος. Κατά λάθος ἐπιζήσας στό Κιέλο αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ Ἀγγλοαμερικανούς πού τόν προωθοῦν σέ κάποια γαλλικὴ μονάδα καθ' ὅσον Γάλλος. Οἱ Γάλλοι ἀξιωματικοί, ἐκκληκτοί κι αὐτοὶ μέ τήν περι-

πτωση, τοῦ ἀνακοινῶνουν ὅτι εἶναι ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας κι ὅτι θά ἀντιμετωπίσει τό στρατοδικεῖο γιά τά περαιτέρω. Τοῦ ἀφήνουν ὅμως ἕνα δρόμο διαφυγῆς: νά καταταγεῖ ἐθελοντικά στόν ἀναδιοργανούμενο στρατό τῆς πατρίδας του. Ὅπερ καί πράττει. Ὅντας ὑπόχρεως τριετοῦς στρατεύσεως στό γαλλικό στρατό θά ὑπηρετήσει κάπου δέκα μῆνες ἀκόμη ἀλλὰ ἐπειδὴ, ὅπως γράφει, ἀρρώστησε βαρεῖα ἀποστρατεύεται. Πρόλαβε μόνο νά παρελάσει μέ τό τμήμα του στήν ἐθνικὴ ἐορτὴ τῆς πατρίδας του τό 1946, στό Παρίσι, ὅπου βέβαια δέν παιάνιζε ἡ «Λιλύ Μαρλέν», ἀλλὰ ἡ «Μασσαλιώτιδα».

Μετά τήν ἀποστράτευσή του ὁ Σαζέρ, περί τό 1954, ἄρχισε νά γράφει πυρετωδῶς τόν *Ξεχασμένο Στρατιῶτη*. Γέμισε πολλά τετράδια μέ ὅ,τι θυμόταν, μέ ὅ,τι τοῦ εἶχε μείνει. Καί τοῦ εἶχαν μείνει πολλά ἀπό τό Ἀνατολικό Μέτωπο. Δέν εἶχε καμιὰ σχέση μέ τά γραψίματα καί τῆ λογοτεχνία. Ἀλλὰ τό ἀποτέλεσμα εἶναι συναρπαστικό: κατάφερε νά συνταιριάσει τίς λέξεις του μέ τά πράγματα πού ἔζησε, τά βιώματά του. Αὐτό μπορεῖ νά τό διαπιστώσει ὁ οἰοσδήποτε, κατὰ τεκμήριο ἀδιάφορος πιά γιά τά τοτινά, σημερινός ἀναγνώστης. Ἀλλὰ θά ἀποκομίσει μίαν ἰσχυρὴ αἴσθηση ἀπὸ τόν πόλεμο στό ἀνατολικό μέτωπο.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

ΜΗΤΣΟΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΠΟΥΛΟΣ

Βάγιος Βαΐτης, τό χρονικό ενός αγωνιστή

Έκδόσεις Παρασκήνιο, 2006

Ο αγωνιστής για τόν όποιο μιλάει ο Μήτσος Παλαιολογόπουλος στό τελευταίο του βιβλιόρακι, όπως αναγράφεται καί στόν τίτλο του, είναι κάποιος όνόματι Βάγιος Βαΐτης. Άγνωστος στός πολλούς. Θά τόν θυμούνται ακόμη οι δικόι του, οι συγχωριανοί του από τήν Άργαλαστή Πηλίου, καί κάποιοι συναγωνιστές του από τόν Δημοκρατικό Στρατό Πελοποννήσου. Ήταν όμως μιά περίπτωση άγωνιστή γύρω από τήν όποία πλέχτηκε μιά από τίς μεγάλες τραγωδίες τήν εποχή του Δημοκρατικού Στρατού στην Πελοπόννησο, μιά τραγωδία προσωπική καί πολιτική. Άς πάρουμε καί μεΐς τά γεγονότα από τήν αρχή, έτσι όπως τά άνέσυρε μέσα από τή λήθη ο Μήτσος Παλαιολογόπουλος.

Ο Βάγιος Βαΐτης ήταν ναυτικός, δούλευε προπολεμικά στό καΐκι του αφεντικού του Δημήτρη Σακουλάκη. Καί ο ίδιος καί πολλοί συγχωριανοί του, πριν τόν πόλεμο «είχαν μολυνθεί» μέ άριστερές ιδέες, καί μέ τήν έναρξη τής Άντίστασης δέν άργησαν νά βγούν στό κλαρί. Ως 700 περίπου νέοι τής Άργαλαστής καί τής γύρω περιοχής κατατάχτηκαν στό 54ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ, γράφει ο Παλαιολογόπουλος (σελ. 33). Ο Βαΐτης όμως δέν βγήκε στό κλαρί, αλλά στην θάλασσα. Σάν ναυτικός πού ήταν πολέμησε στόν ΕΛΑΝ Παγασητικού-Πηλίου, στην 4η μοίρα (Έλληνικό Λαϊκό Άπελευθερωτικό Ναυτικό). Ήταν μάλιστα απ' αυτούς πού μέ τό καΐκι του αφεντικού του κατάφεραν ν' άρπάξουν κυριολεκτικά άρκετούς κομμουνιστές πολιτικούς έξόριστους από τόν Άι-Στράτη, πού τούς είχε θερίσει ή πείνα τό χειμώνα του 1942. Ήταν πολλές οι συμπλοκές του ΕΛΑΝ μέ τούς κατακτητές στό μέρη αυτά καί ή συμβολή τους στόν άγώνα μεγάλη. Γι' αυτό άνταμείφθηκαν δεόντως μετά τή Βάρκιζα πληρώνοντας τόν κεκανονισμένο φόρο αίματος καί παντοειδών διώξεων. Γι' αυτό καί ο Βαΐτης, όπως καί ο άδελφός του Γιάννης, ήδη από τό 1947 δρέθηκαν στίς γραμμές του Δημοκρατικού Στρατού, κάπου στην Δυτική

Μακεδονία. Έκει του δόθηκε ή έντολή, τό καλοκαίρι του 1948, νά περάσει, μέ τόν πιο μυστικό τρόπο, στην Άλβανία, όπου, στην Ζέλτα, συναντήθηκε μέ άλλους τέσσερις άντάρτες. Από κει δρέθηκαν στό Δυρράχιο.

Η άποστολή τους ήταν ύψιστης σημασίας: σέ συνεργασία μέ τίς άλβανικές αρχές φόρτωσαν ένα καΐκι μέ 15 τόνους πολεμοφόδια, όπλα, πολυβόλα, σφαίρες, χειροβομβίδες, ύγειονομικό ύλικό, νάρκες καί 500 μέ 600 άντιαρματικούς σωλήνες πάντζερς, μέ τά βλήματά τους, πού οι άντάρτες τούς όνόμαζαν, άν καί δέν ήταν, μπαζούκας.

Η άποστολή έπρεπε νά παραμείνει άπολύτως μυστική, καί για νά περάσουν τά πολύτιμα όπλα για τούς άποκλεισμένους από στεριά καί θάλασσα άντάρτες τής Πελοποννήσου αλλά καί για μήν εκτεθει ή Λαϊκή Δημοκρατία τής Άλβανίας ως χορηγός του ΔΣΕ.

Καί τά κατάφεραν: σαλπάρισαν από τό Δυρράχιο στις 14 Ιουλίου 1948 πλέοντας μέ καμουφλαρισμένο τό καΐκι στό διεθνή ύδατα του Ιονίου πελάγους για ν' άποφύγουν νηοψίες, έφτασαν στό νότια τής Πελοποννήσου. Σέ έναν όρμο κάπου άνάμεσα Μονεμβασιά καί Λεωνίδιο κατάφεραν νά συναντηθούν στην προσημωνημένη «γιάφκα» μέ τούς άντάρτες του λοχαγού του ΔΣΕ Λεωνίδα Κωνστανταράκου πού τούς περιέμενε εκεί μέ πενήντα μουλιάρια για νά άποκομίσει τό πολύτιμο φορτίο. Ξεφόρτωσαν κανονικά. Οι άντάρτες του Κωνστανταράκου έφυγαν για τόν Πάρωνα καί οι 5 άντάρτες θαλασσομάχοι του πληρώματος άπέπλευσαν άμέσως για τήν Άλβανία. Η επιστροφή ήταν χωρίς προβλήματα.

Άμέσως στό Δυρράχιο έτοιμάσθηκε νέο φορτίο μέ μεγαλύτερο καΐκι άν έφτανε κι αυτό στόν προορισμό του οι άντάρτες του ΔΣΕ στην Πελοπόννησο θά ήταν άρκετά καλά έφοδιασμένοι σέ όπλισμό για ν' άντιμετωπίσουν τή λαίλαπα του κυβερνητικού στρατού πού έρχονταν.

Δέν ήρθαν έτσι όμως τά πράγματα. Τό καΐκι, στό όποιο τώρα είχε επιβιβασθει κι ένας Άλβανός αξιωματικός, όνόματι Κώτσο Καζάντσι, δέν μπόρεσε νά βρει άμέσως τούς άντάρτες πού τό περιέμεναν σέ κάποιον όρμο τής ανατολικής Πελοποννήσου. Τό καΐκι όμως χτύπησε σέ μιά ξερα καί τό πλήρωμα άναγκάστηκε νά βγει στην στεριά. Ένα σκάφος του κυβερνητικού πολεμικού ναυτικού τό πήρε είδηση. Ταυτόχρονα ήρθαν δύο μαχητικά άεροπλάνα πού μέ τίς ρουκέττες τά έκαναν όλα γής μαδιάμ: μιά ρουκέττα βρήκε τό καΐκι καί τά πάντα τινάχτηκαν στόν άέρα.

Ο Βαΐτης μέ τούς άλλους 4 συντρόφους του καί τόν Άλβανό λοχαγό περιπλανήθηκαν λίγο αλλά κατάφεραν νά βρουν τούς άντάρτες πού τούς μετέφεραν στην έδρα τής Μεραρχίας Πελοποννήσου, κάπου

στόν Έρύμανθο. "Ως εδώ όλα «καλά», ο αγώνας συνεχιζόταν. Λίγες μέρες όμως μετά στις εφημερίδες (*Βήμα*, κ.λπ.) θά δημοσιευτεί τό ήμερολόγιο του Βαΐτση, στό όποιο κατέγραφε τά καθέκαστα τής διαδρομής, άρα καί τόν ρόλο τής Άλβανίας. Ο Βαΐτσης, καθώς πετάχτηκε από τό καΐκι όταν άρχισαν τά αεροπλάνα νά βάλουν δέν πρόλαβε νά πάρει μαζί του τό σακκιδιό του στό όποιο φύλαγε τό ήμερολόγιό του, πού έπεσε στά χέρια του στρατού.

Πέρασε στρατοδικείο στις 5.10.48. Στό στρατοδικείο ο Βάγιος Βαΐτσης δέν μπόρεσε νά πείσει τούς δικαστές του ότι δέν υπήρχε δόλος εκ μέρους του κι ότι κρατούσε τό μοιραίο ήμερολόγιο γιά νά ενημερώσει τούς άνωτέρους του. Κρίθηκε ένοχος έσχάτης προδοσίας καί τήν άλλη μέρα εκτελέστηκε κοντά στό χωριό Καρδαρίτσι Γορτυνίας.

Κι ο έπίλογος: κοντά στά Χριστούγεννα του 1949, άφου πιά ο ΔΣΕ στην Πελοπόννησο είχε ήδη από τήν άνοιξη του 1949 έξοντωθεί όλοσχερώς, μαζί μέ άλλα χαρτιά βρέθηκαν τά λιγόλογα πρακτικά του άνταρτοδικείου πού δίκασε τόν Βαΐτση. Δημοσιεύτηκαν κι αυτά στην εφημερίδα *Άλήθεια* τής Τρίπολης.

«Ήταν κακό αυτό πού έγινε», λέει στην άπολογία του ο Βαΐτσης, «όμως έγινε καί είμαι έτοιμος νά δεχθώ τήν όποιαδήποτε τιμωρία...». Καί στή συνέχεια: «έφταιξα, έγκλημάτσια. Είμαι ένας προδότης».

Αυτά περιγράφει ο Μήτσος Παλαιολογόπουλος γιά τήν τραγωδία μέ τόν άγωνιστή Βάγιο Βαΐτση, προσθέτοντας συνάμα πολλές λεπτομέρειες γιά τό άντάρτικο στην Άργαλαστή, τό ΕΛΑΝ, τό μετά τή Βάρκιζα κλίμα τρομοκρατίας καί, κυρίως, γιά τό Δημοκρατικό Στρατό στην Πελοπόννησο. Ως άκάματος έρευνητής μάζεψε όσα στοιχεία μπόρεσε από άλλα δημοσιεύματα γιά τόν ΔΣΕ, από τίς εφημερίδες καί συγχωριανούς του Βάγιου Βαΐτση στην Άργαλαστή.

Δέν νομίζω όμως, άπ' όσο μπόρεσα νά καταλάβω, ότι ή περίπτωση Βαΐτση είναι όμοια μέ τήν περίπτωση έπιφανών άξιωματικών του ΔΣΕ πού εκτελέστηκαν είτε γιά νά καλυφθούν ευθύνες τής ήγεσίας είτε γιά λόγους σκοπιμότητας όπως ο Γιώργης Γιαννούλης, ο Γιώργος Γεωργιάδης, ο Βασίλης Ραφτούδης, ο Άλέκος Τσοκόπουλος, ο Γιώργος Παπαγεωργίου. Ο Βάγιος Βαΐτσης ήταν ένας άγωνιστής πού μπλέχτηκε στό δίχτυα μιās τυφλής τραγωδίας, όπως καί οι εκτελεστές του: ούτε αυτοί μπορούσαν νά παραβλέψουν ότι τό μοιραίο καΐκι εξέθετε τήν Λαϊκή Δημοκρατία τής Άλβανίας. Οι άδήριτες αναγκαιότητες του πολέμου γάρ.

Άγγελος Έλεφάντης

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

ΕΖΡΑ ΠΑΟΥΝΤ

ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΙΖΑΣ

Ο έπιδραστικότερος ποιητής τής Ευρωπαϊκής παράδοσης στό έργο πού σημάδεψε τόν δυτικό πολιτισμό στόν 20ό αιώνα.

VICTOR SEGALEN

ΣΤΗΛΕΣ

Η κινεζική ποιητική παράδοση συναντά έναν άφοσιωμένο έκφραστή της άπό τή Δύση, σέ μιá μνημειώδη ποιητική σύνθεση.

ΝΟΡΜΠΕΡΤ ΕΛΙΑΣ

ΜΟΤΣΑΡΤ

ΤΟ ΠΟΡΤΡΑΙΟ ΜΙΑΣ ΜΕΓΑΛΟΦΥΙΑΣ

Ο Νόρμπερτ Έλιος φωτίζει τήν ζωή καί τήν προσωπικότητα του μεγάλου συνθέτη χαρίζοντάς μας ένα συγκλονιστικό πορτραίτο του Βόλφγκανγκ Άμαντέους Μότσαρτ.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

MICHEL WINOCK

Ὁ Σταθμός τοῦ Βορρᾶ

Ἡ Ζάν καί οἱ δικοί της

Μετάφραση: Ἄννα Δαμιανίδη, ἐκδ. Πόλις, 2006

Ὁ σταθμός τοῦ Βορρᾶ, ὑπότιτλος Ἡ Ζάν καί οἱ δικοί της. Ἡ Ζάν εἶναι ἡ μάνα τοῦ Βινόκ, πού κρατοῦσε ἕνα μικρό μπακάλικο στό Ἀρκιέγ, ἔξω ἀπ' τό Παρίσι, καί μεγάλωνε τά 9 παιδιά της μέσα στήν ἀνέχεια τῆς προλεταριακῆς συνθήκης. Ὁ Βινόκ εἶναι ὁ τελευταῖος τῆς γιός (1937), ὁ μόνος πού κατάφερε νά σπουδάσει· μάλιστα ἔγινε καθηγητής πανεπιστημίου (σύγχρονη ἱστορία), σήμερα συνταξιούχος πλέον. Στό βιβλίο πού ἔχουμε στά χέρια μας, μέ ὥραία μετάφραση τῆς Ἄννας Δαμιανίδη, τό στερνοπαίδι τῆς Ζάν διηγίεται τά παιδικά του χρόνια καί ταυτόχρονα τήν ἱστορία τῶν ἀδελφῶν του, τοῦ πατέρα του, τῆς μάνας του τῆς μικρομπακάλισσας, τῶν πολυάριθμων συγγενῶν του, τῆς εὐρείας οἰκογένειας, τῆς γειτονιάς του, τῶν φίλων του, ἀνθρώπων ὄλων τῆς προλεταριακῆς συνθήκης. Ἀγρότες ἀπό τό Σαίντ Ὁμέρ ἦταν οἱ πρόγονοι, καλλιεργητές ὀπωροκηπευτικῶν πού μετανάστευσαν κοντά στό Παρίσι γιά καλύτερη τύχη, πού ὅμως δέν τή βρῆκαν. Ἀλλά τά δῶματα αὐτοῦ τοῦ ἐργατικοῦ μικροκοσμοῦ στή γραφίδα τοῦ Βινόκ, μέ τρόπο ἀπλό ἀλλά συναρπαστικό, συνταιριάζεται μέ τά μεγάλα γεγονότα τῆς γαλλικῆς ἱστορίας. Δέν εἶναι ἱστορικό μυθιστόρημα, ἀλλά ἕνας ἀφηγηματικός τρόπος πού δέχεται τή ζωή σάν μυθιστόρημα καί τό μυθιστόρημα τῆς ζωῆς τό ἐντάσσει στήν πραγματική ἱστορία. Δείχνει τά γρανάζια μέσα στά ὅποια ἡ ἱστορία ἔμπασε τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἀνθρώπους τῆς τάξης του, τίς διαφοροποιήσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς τάξης του. Αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων πού τά παιδιά τους πλέον, καίτοι καθολικοί, πηγαίνουν στό κοσμικό σχολεῖο τῆς γαλλικῆς πολιτείας (τῆς République). Ὁ κοινωνικός ὀρίζοντάς τους γίνεται τό ἐργοστάσιο τῆς διομηχανίας, ἡ ἀπεργία, ἡ ἀνεργία, οἱ δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, τά συνδικάτα, τό πνεῦμα τοῦ σοσιαλισμοῦ μέ τό Λαϊκό Μέτωπο τοῦ 1936, τό ἀντιπολεμικό πνεῦμα, ἡ ἐθνική ταπείνωση μέ τήν κατάρρευση τῆς Γαλλίας τό καλοκαίρι τοῦ 1940, τή φυγή ἑκατοντάδων χιλιάδων ἀνθρώπων πρὸς τό Νότο, τήν κυβέρνηση τοῦ Βισσύ, τοὺς δωσίλογους, τήν πείνα, τόν θάνατο (ὁ μέγανος ἀδελφός τοῦ Βινόκ καί ὁ πατέρας του πεθαίνουν ἀμέσως μετά τόν πόλεμο ἀπό φυματίωση) ἀλλά καί τήν Ἀντίσταση, τήν Ἀπελευθέρωση, στό νέο πολιτικό καί κοινωνικό τοπίο πού αὐτή δημιουργεῖ.

Εἶναι ἕνας καθρέφτης τῆς «βαθιάς» Γαλλίας τό βιβλίο αὐτό. Μιά, μικρή ἔστω, εἰκόνα τῆς πραγματικῆς Γαλλίας.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Γιώργος Γραμματικάκης Ἡ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΦΩΤΟΣ

17 X 24 εκ. | σελ. 480 | ISBN 960-524-207-9 | Τιμή: 24,00 €

«Γεννήθηκα πριν από αιώνες αιώνων, σε έναν Χώρο όπου δεν υπήρχε χώρος, και σε έναν Χρόνο όπου δεν υπήρχε χρόνος. Με έναν περιεργο ωστόσο τρόπο, αισθάνομαι ότι προϋπήρχα της γενέσεώς μου. Κι ενώ από τότε όλα έχουν αλλάξει, εγώ αισθάνομαι ότι τίποτε δεν αλλάζει. Η παρουσία μου μετρά το αιώσιο. Δεν αξίζει ἄλλωστε να συζητά κανείς για πράγματα -την γένεσή μου και την γένεση του Κόσμου- που προκαλοῦσαν ἀνέκαθεν διαμάχες».

Με αὐτά τα λόγια ἀρχίζει τὴν αυτοβιογραφία του τὸ ἀρχέγονο Φως, πὸν ἡ ἀνακάλυψή του τὸ 1965 ὑπῆρξε ἀπὸ τὶς σημαντικότερες σὴν ἱστορία τῆς κοσμολογίας. Πρὶν δώσει τὸν λόγο στο ἴδιο τὸ φῶς, ὁ γνωστός συγγραφέας τῆς *Κόμης τῆς Βερενίκης* καὶ τῶν *Κοσμολογιῶν* παρουσιάζει τοὺς θαυμαστοὺς τρόπους πὸν, μέσω τοῦ φωτός, ἡ ἐπιστῆμη ὠδηγήθηκε σὶς πὸν σπουδαίες κατακτήσεις τῆς: τὴν θεωρία τῆς σχετικότητας, τὴν κβαντικὴ συμπεριφορά τοῦ μικροκόσμου, τὶς σύγχρονες ἀπόψεις γὶα τὴν γένεση καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ Σύμπαντος. Δὲν παραλείπει ἀκόμη νὰ υπογραμμίσει τὴν σημασία τοῦ φωτός γὶα τὴν ἴδια τὴν ζωὴ ἀλλὰ καὶ τὴν Τέχνη, ἐνῶ ἀναφέρεται καὶ σὶς φιλοσοφικὲς ἢ θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις πὸν συνοδεῦσαν τὸ φῶς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Βιβλίο εὐληπτό καὶ πολυσίμαντο, ἡ *Αυτοβιογραφία τοῦ φωτός* περιγράφει με ἀπλά λόγια τὴν συναρπαστικὴ περιπέτεια τῆς σύγχρονης ἐπιστῆμης, καὶ ἀπλῶς ζητά ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη νὰ διαβαστὴ «πρῶτα με τὸν νου καὶ, ὕστερα ἢ παράλληλα, με τὴν ψυχὴ».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr